

ЧАСТЫҢ, КҮШ-АЖЫЛДЫҢ, БАЙЫРЛАЛЫ - БИЛЕ!

ЧАЗАК ТЕЛЕГРАММАЗЫ

КЫЗЫЛ, ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДАРГАЗЫ ЭШ КААДЫР-ООЛ АЛЕКСЕЕВИЧ БИЧЕЛДЕЙГЕ

Хүндүүлүг Каадыр-оол Алексеевич, бөм-бүрөктү кижилеринин эң эки күзөл-чүткүлдөрүн — тайбынче, найыралче, боттарыңа чоок кижилеринин болгаш чонунуң чаагай чоруу дээш күш-ажылче чүткүлдөрүн синирген Май байырларды-биле Силерге, а ол ышкыш Тыва Республиканың улус депутаттарының Советтеринге, күш-

ажылчы коллективтеринге болгаш бүгү сонгукчуларга байыр чедирерин чөпшээрер көрүнер. Май байырлардарың күзөл-чүткүлдөрүн бис амдыралга боттандырап хүлээлгелиг бис.

Россия Федерациясында эгелээн чаартылгаларнын оруунда бүгү бергедешкиннерни алып эртерин силерге шын-на сеткилимден күзедим. Оларның сорулгазы — күрүненни экономиктиг болгаш социал туруштарын быжыглаары, оң хамаатыларының амдыралын экижидери, Федерация керээзинин чүүлдеринин үндезининге

бистин хөй националдыг Ада-чуртувустун бүгү улустарынын аразында ажил-агыйжы кады ажилдажылга харылзааларын болгаш найыралды хөгжүдери.

Ада-чуртчулар, силерге бүгү-ле экинни болгаш аас-кежикти күзедим.
Россия Федерациязынын (Россиянын) Дээди Советинин Даргазы
Р. И. ХАСБУЛАТОВ.

Шак мындыг уткалыг телеграммалар Россия Федерациязынын Дээди Советинин Националдар Советинин Даргазы Р. Абдулатиповтан база Коми ССР-нин Дээди Советинин Даргазы Ю. Спиридоновтан келгилээн.

Республиканың шийтпел-политиктиг солуну

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

ШЫНЫ

№ 85 (14809)

1992 чылдың май 1, пятница Солунга ат салган шагы 20.10.

Чагыдар өрттө 10 коп. Садыр өрттө 1 рубль.

Чуртубууста БО ХҮННЕРДЕ

ПЛЕСЕЦК, апрель 29. (РОСИТА-СЧТА-ның тускай корр.). Россиянын Европа кеээзини Союгу чүтүнде алычорунуң айып-биле Плесецк-кеде берген Россиянын Президентинин Борис Ельцин орбитаже «Ресурс Ф-2» спутникти чедикширинг ужуруп үндүргени-биле холбаштыр оон киржижкелеринге байыр чедирген. Плесецкиде болгондан салып үндүрген космос аппараты боюду курлавырларын шийиндээр сорулга-биле Россиянын чамдык девискээрдериң чурукка тырттырынга ажилдаштыр.

РО-ТИН ЧАЗААНЫҢ АЙТЫШКЫНЫ
МОСКВА, апрель 29. (РОСИТА-СЧТА-ның корр.). Складтарда болгаш базаларда аш-

болгаш областарын аразында хуваап бээри көрдүгүш.

Россиянын садыг болгаш курлавырлар министрствозу-га хуваап бээр далганың курлавырларын асортиментини тодаразың болгаш хлеб заводтарыңа бээл садыга чогуур үезинде болгаш үзүктөл чок бээринг хандырап курлавырларын хемчээлин сайтарыга базаларыңа тургузарын дааскан.

УЛАН-УДЭ, апрель 29. (РОСИТА-СЧТА-ның корр.). Бурага Республикада амдырап-чуртап болуруңуң денсиниң эң үзүш хемчээлинин өртөк-үези бир кижиге оонаштыр 2722 рубль четкен. «Хергелде кориназын» ол чаа хемчээл-деннини кылып чуртукан шийиндөөрүнүн түнелини аюугаар республиканың статистика эргелди тараткан. Эргелдиги сан-түнерин аюугаар сөөлү ай шийинде өмдидир-чурттаарының дешсиниң ийил каталгалар. Чаргидаларын байдалын ап көөргө, аш-чем продуктуларыңа чаргидалар аажок өскөн. Аш-чем эвес барааныңа — мебель, радиоаппаратура, телевизорлар, амдыралга ажилдар электробарааның өртөктери улам улгалдып турар.

Россия Федерациязынын составында республикаларын, крайларын болгаш областарын күскөчти эрге-чагырга органыңа хоорайларга болгаш районга көрдүгүш ажилдарын беш чокуу хуузада боттандырып чорудурап дааскан, хлеб болгаш булуочка калыгларын чогуур асортиментиниң үзүктөл чок садырын хандырап далганың бээрин көөр. Ол-ла органыңа таара продукттарының чаргидалыңа контролюду тургузарын дааскан, херек апарганда чононун хергелелиң өскерлениң барымдаалап, хоорайлар болгаш районга аразында далганың болгаш крупаларын эде хуваалда-

Тыва Республиканың Министрлер Чөвүлелинде

ЧЕРЛЕРНИ ЭГИДЕР

Тыва Республиканың Министрлер Чөвүлелиң 1991 чылдың январь 29-та № 41 доктаалын эскертпешаан, Кызыл районун «Рассвет» совхозка дамчыдып берген 1262 гектар черлерден 330 гектар сугаттыг черлерни иккөөр четкилер-биле кады Кызыл хоорайнын буюрутугелеринин, организацияларын, албан черлеринин ажилчыларыңа болгаш албай-хакчыларыңа коллективтиг өтөрө ажилын чорудары-биле Кызыл хооруккуомга дедир эгидер:

а) Тыва Республиканың Министрлер Чөвүлелиң 1991 чылдың январь 29-та № 41 доктаалын эскертпешаан, Кызыл районун «Рассвет» совхозка дамчыдып берген 1262 гектар черлерден 330 гектар сугаттыг черлерни иккөөр четкилер-биле кады Кызыл хоорайнын буюрутугелеринин, организацияларын, албан черлеринин ажилчыларыңа болгаш албай-хакчыларыңа коллективтиг өтөрө ажилын чорудары-биле Кызыл хооруккуомга дедир эгидер;

б) Кызыл районун «Рассвет» совхозтан 330 гектар сугаттыг черлерни иккөөр четкилер-биле кады Кызыл хооруккуомга баласаныңа өртөк-телевир чокка дамчыдып бээрин доктааткан.

Училишениң сургуулары Россиянын заводтарыңа практика эрттирип, көздө бар техниканы канчаар кылып турары-биле таныжып ал, ону чырыңга боттары киржиң, сугулу кара-биле көрүп, судалгы хол-биле туздары оларга сомуурганчыг-даа, ажилчы-тыг-даа болуру чутажок.

Бо чаа, солун чүүлү ам-даа уламчылар ден училишениң удурутугазы шийтир-лээн. Челябинск хоорайда трактор заводунга училишениң сургууларының практиказын эрттиреринин дугайында дутурулганы кылар дээш чогуур документтерин белеткеп турар. Боттарының мунар тракторларын холу-биле чыпы, оларын кылырынга киржири кымга солун эвес боор.

Тараажы, час, тараа шөлү, тараа үрезини, тараажы, амдыралдың үнер дөү оларда. Оларга эки өүмүрени Күш-ажылдың болгаш Частын байырлардын хүнүнде күзөп каалыңар.

Шангыр-оол МОНГУШ.
ЧУРУКТА: бо чазын боттарының баштайгы диндикти чарырган келир үенин тараажылар, 2-ти курстун сургуулары Альберт Чамзоо, Чалай Коңга.

Онаар ОХЕМЧИКТИҢ фотосу.

УЛУГ НАЙЫР

Магалыг үе май — байырлардын марш-ирынын, маннай-өөрүшкүнүн байырлардын айы. Оон бир чазын — эң улуг найыр байырын хүнү чоруйт. Ону Бүгү-делегейни ажилчы чоңарының эп-сеткил каттыгыңгазы-нып хүнү дээр болгаш бүдүн өртөмөйениң бурунгар деп-шилтеп чону демгелеп турарын алай кара чажывыстан биске тайбырлап, өөредип келген. Ийчангаш ол улуг политиктиг байырлардын чыккалыңче үмөйиң бээр кижиз болза, ону хемгеп ал, эде кижиздеринин чылаагында да ол турган. А мези хуу бодадында Май бири уаг, озагай байырлар бооп артыр ужурут, бүгү-делегей чегелеп найыр-дыр. Ол ону боу-нуу кийгырылган — Май, Күш-ажыл, Тайбын, Найырал, Хосталга. Ден эрге деп мөңгө сөстөрдө сийирген болгаш быжыг, тайбын амдыралдын ыдык кужу — Көгө-буга-биле суделген. Чүгө харын, кандыг-бир хуулаазын-нар ышкыш, каастап-шимээни индирлерде чалараан удуртукчу даргалар бөөри-биле бөдүүн чоң мөгейип эртип, оларже Йөрээлдер салып, хоозун ураалып алгырышканың бичин-дөө ажилы чок.

Май байырлардын тыгылган төөгүзү бешиң ийдиң эвес, а бөдүүн чыгыштар, митингилер ышкыжыгай. Май — байырлардын айы деп үстүңде чаалаан мен. Майла Радно, Тивилге хүнери дээш байырлар-ла хөй. Ажилдаар, амдыраар, байраар апар ужурут бис. Маевкалар-байырларын оон үндөзүп алымың чоп. Ажил-херек бөдүүн турар болза, ону демгелеп, анаа шылгараан-нарын шийин-мактаар ужурут, оон башка бурган-даа, тагды-даа килелей-ле бер-

БАЙЫР ЧЕДИРГЕН

Россия Федерациязынын Дээди Советинин Репрессияларга таражың болгаш өскөрү көжүрүлгө ужустар талазы-биле комиссиянын келигүү Чимит Доржу Байыровни Ондарын алаң харлааны-биле холбаштыр аяда чуректин ханымылан ийг байыры Россия Феде-

КЫРГЫН КИРИШКЕН

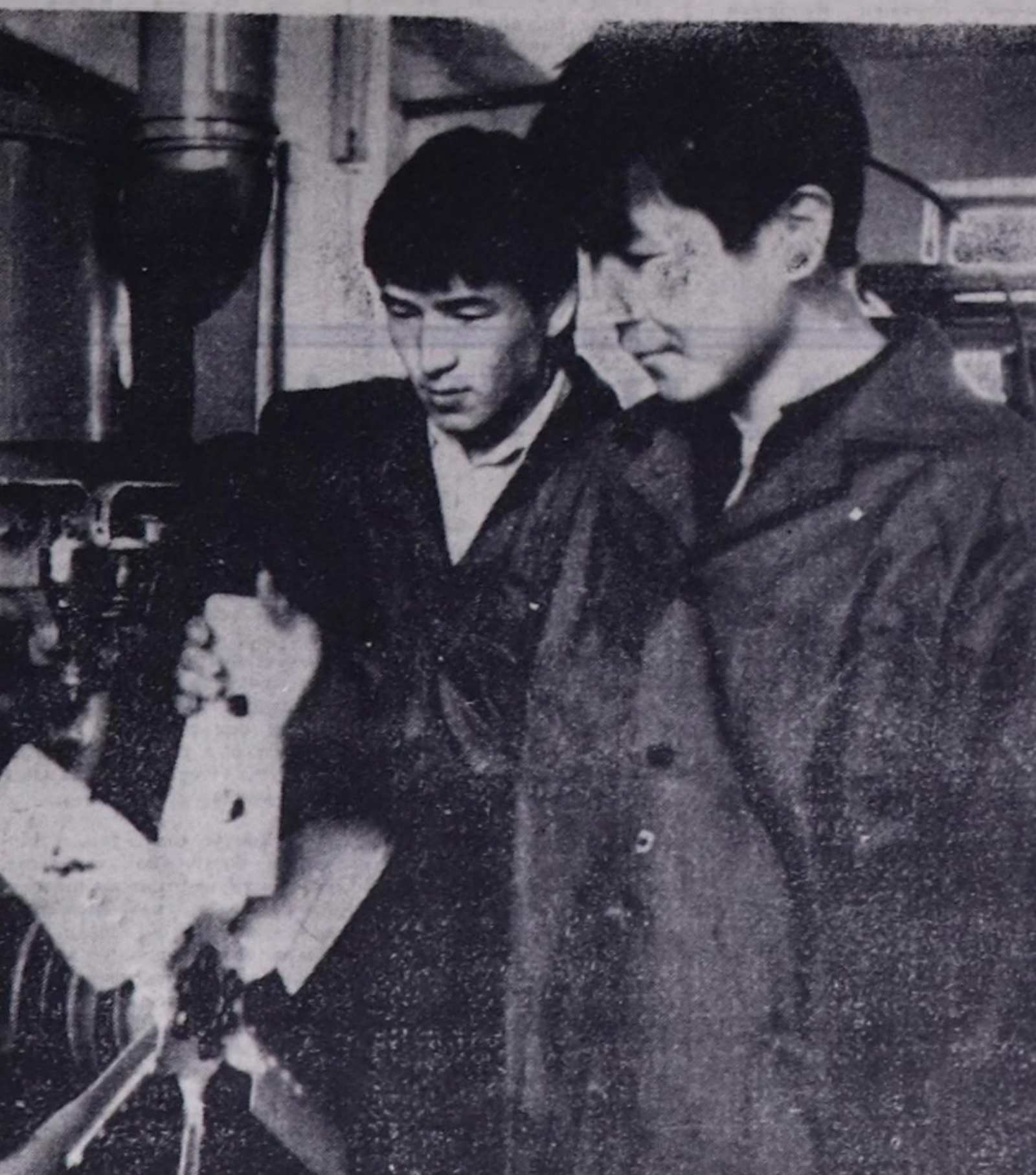
«Бай-Тал» совхозта өшкү кыргызды апрельдин ийгини оңууңда эгелер берген. Көжүп чорур, мотор күжү-биле ажилдар алектринг хамчылар агартып кыргыздыг кодан бурзунгө ажиллап турар. Ол оон алам чазың, Кыргыздын Эзелениң-Хууга кыштаан Тар-оол, Хо-мушкунуң кодамыңда эгелээн. Оон 360 сергезин кыргыз дооуптарга, бир баштаан 1,2 килограмм дүктү алган бооп турар. Амгы хүнерде Эрес-оол Сыргит-оол биле Серин-оол Байыс оларын коданнарында өшкүдери төрүп эгелээн. Олар каймы-даа бир өшкүгө оонаштыр бир килограмм дүктү кыргын. Совхозтун удуртукчулары өшкү кыргыздың ханым-Кан-оол ДЕЛГЕР, Бай-Тайга район.

КЕЛИР ҮЕНИҢ ТАРААЖЫЛАРЫ

Хамыктын мурунда тараажы Май бирини байырлары күш-ажылды болгаш частын байырлары болур. Ол шийин-даа бооп келген. Май — бир байырлардын чыккааларыңа тараажылар чакы хову ажилдарын канчаар чорудуп турарын чоңга айткан турган үелер бистин сагышчыста ам-даа утундурубан.

Тываның көдээ ажилдагыңа тараажыларын белеткеп берип турар хоочуп өөредилге чери № 1 көдээ профессионал-техниктиг училище болгай. Республиканың кайы-даа совхозунга, колхозунга чедергеш, бо өөредилге черин доослап трактористер, комбайнерлер, чалаачылар дээш, өске-даа мергезилди кижилери-биле ужуражып болур. Оларнын хай кезини тараажынын белең эвес ажилы-биле салым-чолуң хол-бап алган, ол буянын иштен бүгү күш-ажылчы назыңда чарылбайн чорурлар. Учлишениң дооукчуларынын аразында ат-сураа бүгү Тывага алган алдарлыг тараажылар үңгүлээн.

Бөгүн № 1 профессионал-техниктиг училище тараажыларын чаа салгалын кижилеп, өөредип, делгем ажилыңи орукче үндүреринге белеткеп турар. Келир үенин тараажылары бо чазын тараа шөлүңе баштайгы диндикти илеп үндүргөн. Баштайгы диндик! Ол дыка хөй кижилерин чер, тараа-биле кажан кезээде харылдаштырган. Дыка хөй механизаторларын баштайгы чазыңга баштайгы үени чаштырган диндикти училишениң өөредилге-үзүлгө ажил-агыйнын шөлдеринг чылар. «Демир аът» деп алаарымы трактордун башкарылганы холуңга ая, баштайгы диндикти «өрүп» үндүрерин айып хире өөңчүг, девилден чүүл дээрин чүгө бөдүүн тараажы салым-чазыңың болган кижил бүгү сагыш-сеткилден кийин. Бо чазын училишениң сургууларының чам-

дыңы баштайгы диндиктерин чарырган. Бир эвес олар ила-ла тараажы салым-чазыңың болза, ол оларга утундурубас болушкуну боор чутажок. Учлишениң өөредилге-үзүлгө ажил-агыйнын шөлдеринге ажил-ип булуң чыла дугузуңда үзүктөлбөз. Кижини тараа шөлдеринге харны кырайтыр тырттыр, чазын эрзон харын суу-биле черин сүтүрүп аларыңды, мөгады-лалың тургусканар. Өөредилге-үзүлгө ажил-агыйнын шөлдерин элениң, кургак шөлүңа даг элестеринде чыла болгаш, ол коңчуг чутула ажал. Хар эрп, чакы хову ажилдарын эгелеринге таа-

(Тончүү, Эгеми I-ги арнда).

республикасты каратал-камагал, оон төлөптү ээлерин болулар. Бурунгу Тыва — бунинг чурт дээрин уттарар. Эртин-байлакты эргим оран болдуур ийн. Оон бунинг кижилеринин ат-алдарын сактып чорунар. Шаа бо өстеринин чактын байырлалында чакылларга чактып сөгүлөсөдүм. Байырлыкты, хөгүдү ай — База катал келди, май. Барыны сыйнар кырады, Башкы көк ногаардым.

Мал-суруг ач чагаларда, Ыччалык дошкун болдурут-челеринин мадчылары ам-лаа кышталарында хевээр боор. Берге кыш болган дээр-эри бистер, чогаалдыкты ичтелгешинге баш билир, харын-лаа кышкы кышталарга бешти чоран бис. Эргим көзүң чышлар, бистер сийлерин чымыштыг ижнерин билдип, боттарымыстык ногаалдыкы утту-хууусту элгерге өргүп чоруур бис. Дараазында оурулдар биле чогуурлар чөл-шээрер:

Даглар эртен сымалыс чырыны өттүр Танаа-Херел кызыл хун бооп көстүр, Элинерден туман сойлап хезер, Эртенжер сүттүг шайны өтөр.

Хайым хемер үнү-биле чинип, Хамнарактар хову-шөлдү алгаар, «Кандыг хонган, менди-ле бе?» джиңп, Кадарчылар малын дагас чадаар, Аяс кудай мөңгө чырык шайнап, Амыш-тайбың кайралалы каннап, Аян ирлар чагыланып турзун, Ажыл-херек будунгур-ле болзун!

«Часык хун чылды чөмгө-рө» джыр. Шаа бо чакы үсө уту-чынды чок ажил-иш таражыларын, механи-заторларын аразында кал барган. Май байырлалынын иңг байыры, чылгы сөзү таражыга бараалгатпай, кымыга бараалгадыр боор! Оларын аразында эрес-кежээ кыстар база бар. Чүгө шулук оларны алап болур:

Ажык шөлке
Ажык иңеп айтканыптык,
Кунан сарык
Кудуруу дег кара чакыя —
Аназынын
Анарып каан истери бооп,
Шөлдү кезип
Шөйлүп алгаш чоруй барды.
Май, чак, күш-ажык, ыяк-шык,
Олар алдын хунуң саарыган херелерин хевис кылдыр «сырып; амдыралдын алгазын чадаганан турган»

УЛУГ НАЙЫР

ыг. Бо-ла бүгү — уран бой-дустун шырайы, магаалы майнын чагалгы, сөткөй-сагыштын дуулазын поэзия-сы:

Кара сулар каргыраамы —
Өтүт үнер аялалаар,
Казыр даглар караш-калам —
Өгүр хевис коугураамы —
Өгүр хевис коугураамы —
Салгы тынып чайганылаар,
Часык шыгың чогураамы —
Салбак чакып сагаданамыр,
Ырбык кулай дуураамы —
Кымырт кылдыр куом ирлаар!

Май — массаалык спортчу чакы сезонун айы. Арат-чон ажык стадионнарже үнүп, эрес-кашпалгайтар болгыш күнү, үрөс-биле ханып хуну ражарлар. Нальсыйал Кызылга «Шын» союунун чыгы-налы дээш тыва дүрөшкө чыгы-тулгар күжүн шыкыра чыгы чыл апарган. Орта чонда чар-чык хоочун мөңгө айы — шыкы-даа мөңгө чактып, байырлалында чаракытыг болуп болур. «Мөгсүн майым» хадырыкка

сезонун хулуурдуу — хунуң херелерин дег, шырайы Тыва черинг аяс кудай-ла! «Бисейим — Улуг Хемим» — джиңп иртайын турар ие хеминг эринде ак-көк Тыванын аалчылары ыдык багананы магадап ирген турарлар. А ол багана мын-чалдыр ирлап чогулааныр:

«Азиянын төвү» деп каан,
Ак-көк дээрже согуналган,
Бамбуэкти сиилди, чурган
Бөдүүн, кырлан чакы мен
ийин.
Аалчылар моорлап келгеш,
Албан менээ адын багалар,
Бурунгу чурт — Тыва черде
Бун-чолзүг багааш дег мен.
Хүндүлөчөл чоңга дужуп,
Хүнүң-даа бол кээ турунар,
Азий чүрүн көрбейн баары —
Аас-кежиң дуураар дег.

Багана-багалаштын ындап ирлини алас уткамы аггы үсө Тыванын даштыкы чурт-тар, фирмалар-биле харылзаа туураарына белегин сөгөлө туур ишкэжыл. Байыралаа кымыгар чок деп чүсө ол-дур.

Шаа-шаанда чактып төнчүү, чакынып ижин турда, кара ак-кырдик калчан шылгы белек манган ак кууң төртүмөгө, Таным-Тыва таныттымыс кыл-дыр баган джиңп чон чуга-лак чүсө, Май айга манган ак кууң төртүтүр-ле бол-дунам, өршээни! Ындыг дуу-

газын болбада-даа, тыва кижин хөн-сеткилди хөмөйгө мынчалдыр илериди чоруун:

Сырын-хадим өмгүт-хөмөй солаан,
Шынаа, сымны чычы-торгу шугаан,
Делгемнери дембилейлеп ирлаан,
Делегейде онза-чараш Тывам,
Оглу-кызы — омак-хогул чурттаан,
Оран-сууру — олбук-хевис чурраан,
Көвей малы — көшкөн булут олчаан,
Хөгүдүлелги, байлак-тодуг Тывам,
Аймак-төрсө аалчы чоңун чагаан,
Аяк шайнык үстүн өрү өргээн,
Алымыдан арат укуг чорраан,
Азий төвү, ак-көк дээрже Тывам,
Чырык данче экер эрлер углаан,
Шыгырааштыг шиник кыстар самнаан,
Дыгылгалды өртемчөйле тараан,
Тывам, Тывам — ыдык сүлзе, сүзүм.

Ыдык ырың ыччалдыр мөңгө динпадан, ыдык ораным — ижин Тывам! Май байырлалы-биле, арат-чочум!

Владимир СЕРЕН-ООЛ,
Чогаалчы.

ДААРАНЫКЧЫ

ЧУРУКТА: Кызылдын чөөн талазында «Восток» дааранык-га ательесинин мастери Мария Михайловна Вострикина. Ол хенгери бижип-лаа, дааран-лаа билир, белик ирге-жилди. Ои беш чыл дургунда анык даараныкчы Самбуу Долааны болгаш оон өскө-лаа аныктарын пластьелерин, даштык хенгери дааранынга өрөстөп.

Бо дуржулгагы ажыкчы даараныкчы хүдээлгезин ам-лаа уламчылап кышкы болгаш чакы тоннарын чок ажалдык-лары даараны өрөдип турар. Бо цөкө эрте хенгери сеп-тери база эгезин.

Хочун даараныкчы Май байырлалын күш-ажыкчы чө-дишаныннг уткан.

Оксенчик ОНДАРНЫН тырттырган чоруу.

Чаа магазин чалап тур

УШ-ДАА БОЛЗА, ҮЖЕН КИЖИ ШИНЧИЛИГ

Чактын сөөлү айы — илгэ-лык май база катал моорлап келди. Ам гооп аны-шынчы бир яны аларган болдуур эвесе. Артында-ла чактын болгаш, күш-ажыдын байыр-лаа хунерин дээр аан. Ындыг болсада амыр-шөлзөн дыш-таныга-биле ажыктыг ажил-херекти чергелештир кылдыр апар ишкэжыл. Ийет, ол-даа чакчаар, чуну кычаврын, чуну-кыларын кижилер бот-тары-ла билер ийнаан. Ол дээрже оларын достуг эрге-пидир. Мен бо боларымга күш-ажыкчы кижилер чакыга бээр ишкэш ийн. Чүгө дээр-ге, бо берге үсө айна-ла ды-жын тараар кижилер кайла деп, Ындам болганга, солун-даа боор, бир коллективтик ажык-херек-биле кыкы там-тыртылтайн.

башкылап чоран. Чалаан-нын № 2 уруулар садныга ои беш чыл ажылдаан. Үрө-тү-недди, эки ажык дээш «Улус өөрсдөлгезини тергил-ле» деп хөрөк демээ-биле шаныктан. Амгы бугалтер Д. К. Седип база башкы, Ол Чадаананын дуугары үнү, Хондерегийн дуулаа шөлдү-ларынга 19 чыл ажылдаан. А оларын керин Маргарита Кызылдын № 24 уруулар сад-ныгыне кижилерин биле ажыл-дап турган. Ам ол мын-да сандыгы апарган. Ажык-биле чугаалаарга, олар үжө-лө чаштар кижилерингезинге, оларны өөрсдөлгезинге үзүр кирини келгештер-дир.

Анаа байырлап будуузуңе чоран мен. Алрөн бо-дур: Кызыл хоорай, Кечил-оол ат-тыг кудумчу, 7 дугаар ба-жык. Ол болза Кызыл хо-орайда «Обуэбит» аренаа бу-дурдэгизини магазин-дир. Ону ажытаандан бээр ай чаа-ла чөпөл чоруур. Ындаа чү-ле үш кижилер ажилдап тура-ар. Эртелекүш — Наталья Удэй-ооловна, Любовь Бухгалтер, Любовь Комбуева, Седип, Салгышты — Маргари-та Ханын-ооловна — Маргари-та, Баштайын ийен — үш-кышкылар уруулары, а үшкү-үч — оларын керин. Чактыс сө-биле чугаалаарга, төрөл үчү-түр ийн. А ында багай чү-лү деп, Амгы бо аажок бө-гө, «итал-сукай-да» бээр, «кыш-тегерик-да» бергедей бээр үсө бир баг болуп ал-шар, ол-боттарын, ажи-төлүп боода, экин кожа ажилдаарга аял. Барым-барым херезинге улустун шак ылымг чүдүлөш сеткилин чуну-биле бодум хуума дегимн кижилер чордум.

Бо магазин ажиттынга-ла үр болбаан чүсө. Ычча-гаш мону хоорай чурттаачы-лары эки бидестер бооп, Мында кол-ла бараанар бол-за эр болгаш херезинге улус-туң кышкы чакы адиктери. Бо магазинны мынаар ажил-ды алгашымыс чыгалгааны — хоорайда өске коммерсия-лыклар-биле кижилер мөрсө-лөжери. Эртелекере тамар-рытыр мына дээш ол. Чү-гө дээрже, ол савытларда өр-төктөр бистиннен өрөкчөк чурт болдуур ийн. А бистиннен-де ыдык эвес эне-ле үзүр өр-төктин 2005 рубль. Ол болза, ийет көмөш кылдыр каан хер-езинге савык илгэ-түр. А бу-тү арканын оон эвези. Мында урууларга чакы алгаш-чар база бар. Бодум мында ажилдаар мурунда башкы-лап чоран кижилер мен — дээш, Наталья Удэй ооловна шала өгөнийи берди.

Тыва кижинин сеткил ил-гэ-лик хулуулуктар. Мен бо зарымга, ол бо чазара чакыгыр кылбав ирге-дир. Ол дээрже айна-ла амын-ралык түрүш шыккалы. Ам хандыг-даа чакыге аякка ая-ш, хөй аякка хөкө. Харын тодуу, экин бугун амындалы, амын адыктыг чөткө шылк. Ыччагыл кижилер өрөкчөк адыктыкты оюлда кынып адыктыкты адыктыкты бер-гештир чаладымыс азыраак ийет. Наталья Удэй ооловна

Магазинче бирде беш каат бажынын кудумчу та-лазында ажи дамчыштыр подалче баар. Ында олар-нын ажилдаарына тарым-чалык бидедалы тургусканы эки, чараш чорду. Олар бараан сайгарышынан алгаш, шайлар чери база дөрип кылып алган. Моортан бир стахан тыва сүттү шайны 78 копек, пирожок — 2 рубль 50 копек, а бир эвес иншти эгитип болза 3 рубль, чамдыкты мангы кылганда оон бир порцияны 10 рубль-биле савып кижилер чин болур. Өске столоваларынынга дө-пүрө бөзө-ла чик шыккалы. Ындагы сүттү шайга ыяк кижилер орта баргаш сукаан-ны чандырып ол болдуур-дир. Магазин эртен 8 шактан ке-жээ беш шакка чедир дыш-танайын ажилдап турар. Ашы-чөө айнаан сандыклар боттары элечепил кылып, келгеш кижилерге бараан бо-луп турарлар.

Бир айга дөрт хонук кетпес үс дургунда «Идичкеш» магазинна коллективтик 45 муң рубль ортага киринп ал-ган. Баранын савык, саарга-нында киринп олурун ои хузуу олар боттарыга пла-зын кылдыр алдыр. А оон 28 хузуу боттарынын «Обуэ-бит» аренаа будурдэгизине чырык чылгы, сүг дээш тө-лээр. Бир эвес хай орулганы кырып алтар болза, олар хөй адыктык ол болдулар.

Амдымында хөтүлөй турар улустур бис ийн. Оиң казында транспортка база бергедеп түр бис. Бир эвес бис чүкү машинамыс тып ал-тар болуурусса, мында чөк-көк суурлар кезип, ыраа эвес районнарже үнүп, салгы-саарыга кылып болур арга өңгө тургустуна бээр. Азыр айна-шлыгымыс-даа куву-дээр ийн — деп, Любовь Ком-буева шык-на сеткилин элет-теп.

А байырлаар хүнебинде олар ажилдаан тире күзелин (ол хүнебинде олар амындал-ыас, ол дугайың будурдэгизин кездарла кижилеринге толаран илгэ алган мен) илеретти. Неделга дургунда эртенге келгеш чөпөл ажилда-ар ажилдап, байырлаар хү-нерилде дыштаным алдыр — оларын хууда херез, сонуву-галы-дыр. Херезинге улус өр-төктүн ажи-төлү-биле кады келгеш дыштаным-даа айна-оралды ийнеке, бажан ажил-лаа база бар шыккалы. Ыччагыл мен оларга үш-даа болза, уруу-лук үжөн кижилерин чорутурун күтөл кайла. Оларын дугайың үш-даа чугаалап болурун бо үш үрөжөк чакыттыр амыч аякка херез болуш турар.

Ажык-биле чугаалаарга, ша-жык-чүдүлгөсүнө талазы-биле будуу-ла билер өк бис. Ол бистин ийнекеден кем-бу-руу-даа эвес, а халаа-дыр. Ам илгэ-түлүчүлүкү дө-дүмдө хай кижилер бир-ле ты-ныктыгы, үжүрү бидекеми, элденге чүлү кылдыр көчүр, айна буурештир турар. Ычча-гыл ийнек бидекеми ажи-төлүчүлүкү кижилерге бичин-даа бол дуза каларын

БЫЖЫРКЧЫЛАР

Изнг хаббер конвейер-биле шуужуп эртип тур. Оон чаа-гай чымды Кызыл хоорайны хаббер быжырар заводунун дегем-дегине тарай берген. Хертек Аладин-оолдун аныктар хуулаа мында ажилдаан тур. Чугаалаар-лаа чак чок херек. Пекары аяс Ала Седип-оолду башкарган дегемде эгиле келгеш-де адыктымын быжырар савдыгыштарже куда ааап тур.

ЧАРТЫК ЧҮС ЧЫЛ

1942 чылда Май байырла-лында дык-ла өөрүшкү ман-гылыг турдуусу. Ыччаа бай-ырлаа хүнеринде чоңуң хөгү-дүлү дык-ла болур чүсө. Чадаан хоорайнын кудумчу-ларынын каас-шынын көңүлү ийн.

Чыскаал ботштар кижилер-ни баш уаур уотуулар каар. Бис ол үсө баштай алы-тарлыг эртер турауус. Алы-тарлыг үсө келгеш, бир-ле дугаарында кижилер баарын доктаап туруттар. Оон соон-да чыскаалды ажалдып, чүсө чугаалаар будурулге черери атыгы уаустун соондан чоруп турган. Ам ол кудумчуну адын уттуулап мен. Кожуучу-нун улуг-биле даргалары ийнектер туруп алдыр. Чыскаал-ганы чоңу хуулаа алдыр тур-ганы ол.

Чыскаал ботштар кижилер-ни баш уаур уотуулар каар. Бис ол үсө баштай алы-тарлыг эртер турауус. Алы-тарлыг үсө келгеш, бир-ле дугаарында кижилер баарын доктаап туруттар. Оон соон-да чыскаалды ажалдып, чүсө чугаалаар будурулге черери атыгы уаустун соондан чоруп турган. Ам ол кудумчуну адын уттуулап мен. Кожуучу-нун улуг-биле даргалары ийнектер туруп алдыр. Чыскаал-ганы чоңу хуулаа алдыр тур-ганы ол.

Байырлап будурулге хөтө-рүн чараштыр маастер каан Кызыл туктар ийна-мында кыскаар.

Ыччаа хөгү чоңуң байыр-лааы бол кудумчунга болу-лаар.

ЧАЖЫНДАН ТУРА ЫДЫКТЫГ

Владимир Цыренович Зодбоев — бистин республи-канын хун бүрүдө уламыш турар эвези эвес санып чакыларынын бирээс. Ол болу (Санкт-Петербургтун Булда хүрээлинин (Дашп Губунский) ателдичи-ны Тывага алаап келгенини сорулгазын айтырып, оон-биле алаган чугаа-соодуусту номчуучуларга чө-дирер сагыштыг бис.

Владимир Цыренович, келгеш сорулгаарын бистин номчуучуларымыска тамышты-рып көвөрүкериң диледем.

— Сьеринин Тывага май 8-кө чедир ужурамылгаларын күдүлгелги кижилер-биле, чө-пөл чорудар сорулгазын салган бис. «Бис» дээрже Санкт-Петербургта булда хүрээли-нин башкыны база оон-биле кады келер 4 лама-дыр. Олар бөгүн-аарга мааза келтирер (Нугаа апрель 27-де болган. — Н. Э.).

Ажык-биле чугаалаарга, ша-жык-чүдүлгөсүнө талазы-биле будуу-ла билер өк бис. Ол бистин ийнекеден кем-бу-руу-даа эвес, а халаа-дыр. Ам илгэ-түлүчүлүкү дө-дүмдө хай кижилер бир-ле ты-ныктыгы, үжүрү бидекеми, элденге чүлү кылдыр көчүр, айна буурештир турар. Ычча-гыл ийнек бидекеми ажи-төлүчүлүкү кижилерге бичин-даа бол дуза каларын

Чыскаал соонда оюн-той-лаа эгелээр. Хүрежир мөгелерин чөткөдөй бээр, шыдыраачылар-ны олурттар. Айт чарыштар чөткөдөй оун башкаар кижилер чоруттар. Айт муңук-чулары шупту бичин оолдар болур. Этердег айт чөткө мунмас.

Ашы-чөө чүвени кылып турар тускай кижилерин то-муулар. Чоңуң чөткөдөй аажок ил-гэ.

Ол үсө эрага ижер кижилер болуур бис. Сьеринин талазын күрөк бар болза, чү-гө өөрсүн алас боор.

«Катап төртүтүнген» ээр-ге, чүү дээш ол ирги?

— Мансаа экин таймыкыр херек. Кончүт улуг сүлдөйт кижилер мөңүрүнүң мурунда катап кижилер чөткөдөй чөткөдөй бичилгеш сүнсөүн оон мага-булдан адырдым үсө бөргө бөзүн, оуну карактал чорур болган сөңгүн салга-нынын соонда, 49 хонук ий-некеде кайы-бир черге кым-бирин өр-төктөгөшө ботта-ганга тедди мага-булдуңе динг сүнсөин боон кире бээр. Кижилер бөүзү кижилер каттап төртүтүңе, ол чүгө бурганын чакылгалыг кижилерининг болур. Бурганын өрүтү каан сүлдөйт кижилерин өрүтү улуг ламалар катап төртүтүңе болур оон-моон дөдөрүн дитип бээр. Улуг ламанын кижилер алган соонда, 49 хонукту бугааш оон кы-

САГЫШКА АРТЫП КААР

Эки чүдө кижинин са-гыш-сеткилге утундуу-бас бооп кажан-кээзде тамаланып артып каар чорам. Оон бээр эвези каш чылдар эрте-даа бер-ген болза, кел чылдар бай-ырлааларга канчаар бө-дөстөккөн турганымысты сактып чоруур мен. Ийнек май ай турган. 3-ку класс-ка өөрсин турган бис. Оон бээр хөй-ле чылдар эрткин, ам ону сактып кел-гениме, уругларымга чү-сө-биле кудумчулап ба-лыштар бис. Суур чоңу аажок сонуугаар, ийн та-лазында туруулар, эр дө-дөр» джиңп чүсө ийнек. Ийнек дыкка эрте-эрес ба-зын олурур бис. Кудумчу-нун алаанга санык Док-дык Төмүр-оол (амгы үсө чөк) утбайын бажынын аныгына чедир маршаста, дөдөр команда бээр, чоктаптар бис. Башкымыс Виктор Ондарович база-ла бис-биле кады басып-ла олуур чүсө. Ам болап чорутурга, үсөн хире-ша-был байырлааларын уткуп турганымыс ол-дур ийн. Башкыларымыстын бистин байырлаалы канчаар үт-күрүн өөрсөп турганымыс ол боор. Байырлаа хүнү боорга, шолонкы чылдарымын сактып олура-рым ол-дур ийн.

Ирина БЮРБО,
Кызыл хоорай,
Школавыс директору

КОРГУНЧУГ-ДУР

Чоькта чаа ажы-албан аайы-биле колдз ууга чорааш, катим, кат-нем сүтү чедер бергел мен. Кыштаа талыгыра...

— Оода кырган дидем кудурлерин чүге ээргевес прегя? — Ха — дүш, кат-нем чегенин дор. — Ону-оны кым кичээр боор ийик. Мен-не чип алдымза, өскө кичилер хамаан дээр апарган үе ышаа-жыл.

албан чүве болза, биске куш-каш бажы дег эт чедер. — Азы ындам бе, огулум? — деп, кат-не чөгөмсө, үе болду.

Амыр шалым ийи-ле чүс Саржатымы шуут үш чүс ашкан. Сагмы-сетил ундарар наар, Амдыраар арга бар бе?

ТУРУСТААК

Кызыл-Эрик КУДАЖЫ

Ындыг чүгө динил кааш, кыргал кат-нем дүрүл-ле үлдү. — Ат болган далаш кичиле-дир сен, огулум. Ажыл-ал-балды болгалда, ындам-да ийи-наан. Чег ээрлер болгай.

Боттарынар, боттарынар... Азы өскө уруларыңае порулап турарың. Бистер ажыр-бас, бис. Мырыңла ча изил-данаалдымыс. Эт дээрге соуду-дучуус ишти чок долу.

ХУРЕШКЕ ХАНДЫКШЫЛДЫГЛАРГА Май 1-ге хоорайнын бирги чери дээр болур хуреш дүш-текини 12 шакта эгелээр.

ХОСТУГ САЛЫР-ЛА

Кырып келген назымда курталгамын, кырым, мында бээрн бөлбөз-диз мен. Барзан ийеги, аш-чөм элек, өртөктер чык.

ААДАҢ Доминикан хун арни. Чурукчуну хулузүрү. Illustration of a woman sewing.

БЕЖЕН ЧЫЛ БУРУНГААР

Май 1-и Тыванын арат чону, анык-өскөни национал-хосталгагы резолюция Танды Тыванынга тыванын сөөлүндө чыл буреде демделгээр шуут чандык боуу берген турган.

Эрсс-оол Сүргөевич Хомукун адина Кызылдын автосолазын 1991 чылдын май 15-те тывысканы АО сеприялыг № 0457223 чөлчакы херечилелинин чыккенин барынаалааш, ону күш чок деп санаар.

СОНУРГАКТАРГА

Книж-сирядагы ужу-душукууну талазы-биле дикар артин Эмануэль Э-тинин 1940 чыла-ла делегей рекорду чедип алган.

Кырган аянын дуза чаманын

Дыка хаарыктава, мен база удуп олур мен.

Анекдоттар хөктүг чугаалар. Illustration of a man's face.

Орус, американ, поляк үш ужуражыр деп дугуржуп алган турган. Орус биле американдык чедип келген, полягы чок.

арын-нүтрүн бар бе? Ийи дугар даяныны шывадарыны манап, ийи шак болдуусу, удул чапал кагдымыс шыка-жыл!

Бир-ле катан Шерлок Холмс биле доктор Ватсон хоорай-дан ирак черге иайгыныг хонул чыкканын. Дуне кала доктор Холмсту оттургап дээрже айткан.

Иллек 667000 Кызыл хоорай Красноармейская, 100. РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯНЫ. Н. С. Базыр (ка-зымваланы секретарь) А. С. Дембирел (кол-лекторник пралакчызы) В. М. Сат (кол-лекторник пралакчызы), Ш. М. Суван, Н. С. Эрген.

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 86 (14810) 1992 чылдың май 6, среда Солунга ат салган шагы 22.15. Чагыдар өртээ 10 коп. Саар өртээ 1 рубль.

БӨГҮНГҮ НОМЕРДЕ:

- 1-ги арын — Кызылга Частын, күш-ажылдын байырлалын эрттиргени. «Найырал» ассоциациясының дугайында чазак доктаалы.
2-ги арын — Москвада төлөө черинин дугайында. Көдээ ажил-агыл килдизиниң почтазындан.
3-кү арын — Чай чоокшулаан, эпидстанция канчаар ажилдап турары? Америка кризистен канчап үнгенил?
4-кү арын — Өг-бүлеге күш-ажыл кижизидилгези. Чарлалдар.

ЧАСТЫҢ БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БАЙЫРЛАЛЫНДА

КЫЗЫЛЧЫЛАР МАЙ 1-НИҢ БАЙЫРЛАЛЫНЫҢ ҮЗИНДЕ.

ОНДАР ОХЕМЧИКТИҢ ФОТОЛАРЫ.

Моон мурунда үелерде ССРЭ-ге болгаш Бүгү-делегейге дыка хөй үениң дургузунда бижым-биле туруп келген Май 1-нин байырлалын Россия Федерациясының амгы чазакта эде олоп, ону Частын болгаш күш-ажылдын байырлалы деп эткен.

ажа бердим. Май 1-нин байырлалын чеже байырлап, демдегеледим дээр. Оон аразында эки үелер-даа турду. Аш-чөм элбөк болгаш чинк-даа өртөхтиг тургузаан. Байырлалдар байырлапчыг турган. Мен бо паркта ам бичини уруум-биле чүгүс иелээ чор мен. Ийи одам-биле өөм ишти бажында эртин калдылар. Байырлар дээр-даа, байыр-лазынас, перле ичаш бо частын сонгу база коңчут, мындагы чүвө-дир ийин бо. Ам чүгүс урууму аттракционнарга ойналып алгаш, бичин хада хуреш көргөш, чапар деп болгалдыг калдым.

Студент Байаак МОНГУШ: — Май бирин байырлалын Кызылда ам үш удаа эрттирер тур мен. Моон мурунда об-жонкиттесе чуртпап турдум, ам акым сугун бажымында тур мен. Радио, телевизорда чамдык солун дамчыдалгалаар бэр-даа болза, бажыга ора-га сагышка ачыг боорга, парктан чедип келдим. Парк иштинде харып байрланчы-дып, Аныктар хай. Салыг-иймаз-даа бар. Ам коңшөт көөрүм бо. Чөвө ичаш бо байырлал мурунку чылдарга дейнээрге, шоолук эвеш-тир деп болдар мен.

Кызылчылар болгаш аалчылар ол хүн магадал, динил көргөн. Байырлал хүнүнде уруулар-нын четтикпейин манай турга-нын тоолуугаш хоорайга ясы-бүрү ойнаар болган. Алаа уругулаа чадаг-тергелерин бол-гаш ойнаар чини машина-ларны муулу, ак-кара бээр-чыгүт, турдугаа даа бээр-чыгүт, турдугаа даа бээр-чыгүт турдугулаа кылдыр турдугулаа он киржикчилер-чүгүс Тывага эвеш, дүшкен ССРЭ-нин эвиледешкен рес-публикаларына, крайларга, областтарга, автономнук рес-публикаларга каш удаа чедип, тыва чоңуң болгаш өске-даа нациянын бот-тыгыглар уран чүдүлүр үр үеде баралгаш, ойнап келген. Ам ук ансамбль киржикчилеринин ара-зында а-с-с-урагыл артистер чыл келген тудум немекти турары өөрүнүгү. Ансамбльдин артистеринин аразында чамдык кижилер пенсияже үн-де-даа, ук уран чүлү коллек-тивин ам-даа карбай, чоңуң мурунуга бараан болуп турар хөвээр. Ансамбльдин ниети мын. танычылар бөлүп бол-гаш ийи-чактыгга таалаңчыг-ырларын, баштак танышлар-

теннис залдарында аныктар болгаш хоочуннар даа хөй болган. Тениске хоорайын бирин чери дээр маргылаа байырлап бүүдүүнде эртен Оон тиндикчилерине хундулук бажыктерин болгаш өртөхтиг бажыктерин тывыскан.

Ам байдал шуут өскөрүгөн. Республика найысмаалынын Ленин шөлүгө байырлап чыксаалы, ураа-диниттиг, ир-шоорлук колониалар болбан. Хоорай иштинге кызыл-чайт кылдыр азып тургулаан туктарывис-даа, дозуп-плаккаттар-даа халбеневээр. Сактырга, чамдык кижилерге байрлан-чыг эвеш-даа ишкеш кылдыр сагымдыргаи.

Кааткан яныз-бүрү культу-рут хемчөсөер, спортту мар-гылаалар, оюн-тоглаа эрте-гинин он ишакта-ла эгелээп. Байырлал иштин кири кетти-ген улуг-бичин кижилер ол хүн эртекжик-ле мыаар шуужуп, анаа болгулаан оюн-тоглаага кирип, спортту маргылаа-ларга чедип келген.

Частын болгаш күш-ажыл-дын байырлалына чедип келген чамдык кижилер-биле ужуражыл, оларнын бо байыр-лалга хамаарыштыр чүгээ-леван өстерин мапаа кириээп.

Улут бичин кижилеринин аттракционнар шөлүгө «кижи бажы кызарт» болган. Ила-гыя дээрже үндүр дескинип турар улуг дугуйга олуруп алгаш, паркти колгандыр азы хоорайын ужу-кылдын көрүп сонуургаар дээр кижилер кайы хөй болду. Оон чоорун-да электи күжү-биле ажил-даар чик машиналарда бэр-даа эчкер улуг. «Демир орук-та» болгаш «Хөгүлүг кару-сеиде» база-ла иштыг. А бо чүгүс чүдүлгө өртөк эртен чылдык чүгүс чик тургаш.

Тыва республикалынын Тыва рес-публика көвүдөп болгаш хоорайын спорт комитетин органи-зациялап эрттирген. Паркаа дыштанган чоңуң хөй кенин мапаа келген болгаш кымын шүлдүр ирги дээр шөлүгү са-лыгыларын четтикпейин мапаа көргөнөр. Чүгө дие мында республиканын каш адынар чемпионнары Кызыл району «Шамбалыг сөөкүндан Ва-аммир Монгуш, оон дуумаы үстүнде адынын спорт иви-телинин инструктору Ас Монгуш, Красноярскинн агро-университетинин Тыва Филвалынн студенти Маа-аммир Монгуш, Тес-Хемден Сер-гей Давыд, Кызылдан Алек-сандар Боржак болгаш өскө-лөп-даа дүрежип келген.

Кызылчыларнын болгаш аалчыларнын чаңыл болган дыштангы чери — Культу-рын болгаш дыштангылан Н. Гастало атыг паргымын Частын болгаш күш-ажыл-дын байырлалына турас-

Частын болгаш күш-ажыл-дын байырлалына чедип келген чамдык кижилер-биле ужуражыл, оларнын бо байыр-лалга хамаарыштыр чүгээ-леван өстерин мапаа кириээп. Кызылдын хөвчү тууду-жу Александр ИРГИТ: — Бодум ам дөртөн хар

Кызылдын хөвчү тууду-жу Александр ИРГИТ: — Бодум ам дөртөн хар кааткан яныз-бүрү культу-рут хемчөсөер, спортту мар-гылаалар, оюн-тоглаа эрте-гинин он ишакта-ла эгелээп. Байырлал иштин кири кетти-ген улуг-бичин кижилер ол хүн эртекжик-ле мыаар шуужуп, анаа болгулаан оюн-тоглаага кирип, спортту маргылаа-ларга чедип келген.

Улут бичин кижилеринин аттракционнар шөлүгө «кижи бажы кызарт» болган. Ила-гыя дээрже үндүр дескинип турар улуг дугуйга олуруп алгаш, паркти колгандыр азы хоорайын ужу-кылдын көрүп сонуургаар дээр кижилер кайы хөй болду. Оон чоорун-да электи күжү-биле ажил-даар чик машиналарда бэр-даа эчкер улуг. «Демир орук-та» болгаш «Хөгүлүг кару-сеиде» база-ла иштыг. А бо чүгүс чүдүлгө өртөк эртен чылдык чүгүс чик тургаш.

Тыва республикалынын Тыва рес-публика көвүдөп болгаш хоорайын спорт комитетин органи-зациялап эрттирген. Паркаа дыштанган чоңуң хөй кенин мапаа келген болгаш кымын шүлдүр ирги дээр шөлүгү са-лыгыларын четтикпейин мапаа көргөнөр. Чүгө дие мында республиканын каш адынар чемпионнары Кызыл району «Шамбалыг сөөкүндан Ва-аммир Монгуш, оон дуумаы үстүнде адынын спорт иви-телинин инструктору Ас Монгуш, Красноярскинн агро-университетинин Тыва Филвалынн студенти Маа-аммир Монгуш, Тес-Хемден Сер-гей Давыд, Кызылдан Алек-сандар Боржак болгаш өскө-лөп-даа дүрежип келген.

Тыва Республиканың Министрлер Чөвүлелинде ЧЕДИР ШИИТ ПИРЛЕТТИНМЭЭН

1991 чылдың август 13-те Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелин 285 дугаар-биле үндүргөн доктаалын Улуг-Хем район Советинин күсөкү чете күөстөпээ. Ук доктаалда «Найырал» ассоциация-нын сан-хөв ажил-чорудуула-зында улуг чептестер байып айткан. Улуг-Хем райкүсөкү мал чөмчүнн компенсация-зынга берилин күрүнө ашка-тегеринн ассоциациянын эгидит бээрин чедип албаан. Мал чөмчүнн компенсация-зынын ашка-тегеринден 964 муң рубльге мал чөми салып алган. 1850 муң рубльге социал-культура адынын хөгжүлдесинн хемчөгелерин чогуларынче база калыпал бөлестеринче чаргалдаан. Илчанган «Найырал» ассоциациянын мал чөмчөгө болгаш социал адырге үндүргөн ашкызын артканын эгидерин райкүсөкө чогуу айткан хуузаанында чедип алды ужурут. «Найырал» ассоциацияны райкүсөкүнн бажындан болгаш «Волга» деп чик автомашинанын хөдөлөөп ал турар. Тыва Республиканын Министрлер Чөвүлелинн док-таалына болза: 1. Улуг-Хем район Советин болгаш оон күсөкүмүнн президиумун «Найырал» ассоциациянын социал ады-ны хөгжүлдесинге болгаш кадрлар бөлестеринче база

БАЗА КАТАП САГЫНДЫРЫП КААЛЫ

Бо чылдын апрель 25-те үнгөн № 81 «Шын» солунда «Чар-лалдар, байыр чеди-ринишкенири» деп эге-биле парламенттин чүлө шүптү чарла-дар төлөвирлиг болу-рунун дугайында то-дарагы-биле бижээп. Илчанган шак ындыг чарлалдарын солун дам-чыштыр бээрин күзөө-нер 64 (алдан дөрт) рубльдин төлээр. Бо дээр-ге эң эвеш хемчээлдир. Чарлааларнын сөзү-нүк хемчээли көвүдээр болза, төлөвири база ул-галдыр. Ону төлээрде «Шын» солунун буг-галтерияныга төлөөр азы районнарда чуртта-кчылыг суурларга хары-лаа салбырларынга «Шын» солунун агар санынче ТЫВА СОЦ-БАНК № 363305 МФО 264192-же шилчидер. Ол чарлааларын чору-ларда, шилчиктен ашка-нын документтин чарт-тык ай бурунгаар чар-лал-биле катай чору-дарын база катап сагы-ндырып каам. «Шынны» редколлегиязы.

МАНААЛЫҢАР. ҮЕ КӨРГҮЗҮШТЕР

Статистиканын берген сан-чургайлары чазыг чок көргүлөр деп маанан тура бүүрер чоран бис. «Эде тургустуушкуну» чылдарында статистика эргелелерин берип турары сан-чургайларга, дындааларга бүүрө арай-ла кошкы берген, а рынок харылаалар-нын үзүнде статистика эргелелерин берип турар санында чиге чүдөөр ховарган, сан-чургайлар бай-далдын шынныгына дүүшес деп чүгээлүр тыптып келген. Уусе ажил-агылында чүү болуп турарын хай-лааран, сан-чургайларын чып турар организация Тыва Республиканы Статистика эргелелерин алгыда, республикага чок чүвө болганда, чыгынып тургузусса-даа, оон берген дындаалыгына кичээргейлиг бооп артышкан бис. 1992 чылды эгелелег «Эде тургустуушкуну» чыны, рынок харылааларынн эгиди деп чүгээлүр болур. Рынок харылааларынн чүү үнери ам-даа кымга-даа билдинмес. 6-7 чыл эртерге, рынок харылааларынн «чургазы» чазыг, чүвөин ужу-бажы көстү-ле бээр ийлаан. Ам дээр-резинде бо чылдын баштайгы үш айында канчаар ажилла-шы азыны республиканын Статистика эргелелерин берген дындаалыгындан, сан-чур-гайларынн көрээленир. Тыванын эң мыак чөми-«ЭТ-ЛБ» болгай. 1992 чылдын үш айында мада болгаш күш айман этке дужаары, эртен чылдын ол-ла үзүнге дейнээр-ге, 33 хүү кызырдыган, ми-нетири боа мадын саны — 9,7 хазяаны — 13,7, шөрү мадын — 18,5 хазяа эвээр-ге. Мадын ооп ховар чүгээлү минтири-биле 2 кат-ч көвүдээр. Бизааларынн төрүтүнери 11 хазяа, хаваа оолдарынн — 25, анай, хура-ганын — 26 хазяа кыдыр-ган. Бир-тээ, мадын баш саны кыдырып турар чүвө болганда, дайнар ээт, кыер сүт дээр ишкеш мадан амыр шүптү продукция эвээр-дир. Анаа кымын буруула-дыр бис? Хамиктын мурунда боттарыныче буруулаатканы дээр-ле боор. Тывалар боттар-лай мал азырап шыдаас бол-за, биске кым мал азырап бээр? Малчын тон бис даярп болгай бис. Эртен чөвүн сик-ти багай эвеш үнгөн турда-ла, мал чөмин эвешти курлавыр-лап алгаш, хөй мады чидир-дилис. Чер ажил-агылында база мактанымки дег чүвөс чок деп, статистика эргелелерин сан-чургайны көргүзүл турар. ЧАЗЫН ЧАШТЫРАП ТАРАА кыдырларынн үзүни-биле Барын-Хемчик, Эрзин болгаш Тес-Хем районнар до-дуу-биле хандырттымаан. КАРТОФЕЛЬ үзүни-биле республиканын чүгө 15 ажил-агыны хандырттыган. Карто-фель үзүниин боттары көрүлээрил азы планынн 29 ажил-агы беш апрель 1-нин байдалы-биле үзүни чок түргөн. Республиканын 18 бүүдүлгө-ленин ажил-чорудулазын хай-лааранын билдиргени бол-за, үлөтүр бүүдүлгелеринин продукциянын чөмчөп саа-дынын өртээ 14,4 катап өскө-дө боорга, республикада ни-тин-биле үлөтүр бараанын баштайгы кварталында эртен чылдын ол-ла үзүнге ден-көөргө. 15 хууга кызырдыган. Чүгө ХЛЕБ болгаш элб кыл-дыларын бүүдүрү шоолук эвеш көвүдээр. Далган бүү-дүрүн харып 12,5 хууга өскөн. Хлеб болгаш элб кылдыларын бүүдүрү бичин көвүдээр-даа болза, далганын колдуунда республикаже Сан артын-дан сөөртүп турар болгай. 1992 чылдын апрель 1-нин байдалы-биле амырга, ко-хотараа, сөөктөтараа хөй техника үрөкч болуп турар. 4 тракторунн бирээни, 3 авто-машинанын бирээни-ле үрөк-чөп, ажилга чок турар. Шак мындагы чүдүлгү чылаагыны — машина-техниканын ажил-далынн багайында, артык келектерин чедиптесинде. Туугу материалларынн өр-тээнин канчаар-даа аажок улагатканы туугу турарын оожумнадырынга, оон хемчээ-лин кызыларыга чедирген. Чижээлээрге, чурталга ба-жыны турарына капитал салдырылган шингээдин алы-ры бо чылдын бирин кварта-лында эртен чылдын баштай-гы кварталына денээрге, 23 хүү кызырдыган. Эртектерин улгээлгени, ки-вар-чаар чүдү-биле ханды-рылганын эвээрээни, артык келектерин чедиптесээни эл-тотранспорт-биле чүк болгаш пассажирлер сөөртүп кыды-ган. Бо чылдын бирин ква-рталында Кызыл хоорайнын иштинге пассажирлер адыш-тырынын маршруттарына

ООН-МООН ТЫПТЫНЫП ТУРГАШ...

ЧЫЛДАГААННАР МЫНДЫГ

СОЛУННАР РЕФОРМА ДУГАИЫНДА

Час узамдыгып, оок дүнер ам-даа уламчылашып...

Сергей Биче-оолович, сиздерин санитар-эпидемиология хайгааралык сөөгү үе...

Ийде, Россиянын чалаа 1991 чылда апрель 19-та...

Садым четкиниге ажилдаары ындагы амыл зөөс...

Эвес-кежээ, тура-соорукту боого, кумта-даа калдыг-ла...

Лери саамын шаань 1945 чылда көлгөн мен. Кыяган-аван...

Ууламбара САРЫГ-ООЛ.

шынарнын баксырааныдан. Чакертер хей ашчыны шы...

Интервью

нун ижер сууну адыр черин дөвсөөрүнө туду...

Виктор КАРА-САЛ

КАРААМ ЧАЖЫ ТӨКТҮП ОРДУ

Улут-Хем, Чаа-Хөл районнара Кымзыла өрөөнүндө...

Эвес-кежээ, тура-соорукту боого, кумта-даа калдыг-ла...

Ууламбара САРЫГ-ООЛ.

Зинтерин буянын мергежи чымында мени дарыг...

Чогаалы А. А. Даржайнын ууражылдагы саала кулаачы...

Лада МОНГУЛ-ООЛ.

СОЛУН АЛБАСТАДЫВЫС

Бай-Хаак суурун Пушкин куумузунда чурттап турап...

Экин эки дээр, даргаларымыс Улут-Хемден Б. С. Седе...

Кай-оол МОНГУШ.

Америка кризистен канчап үнгенил?

Чурттуу курадарынын камгалаар таламын биле таала...

Чурттуу курадарынын камгалаар таламын биле таала...

Федералдык албан-аажыгтарын, конгресс кеңешинин...

Төөгүнү чергелешкээ

Чурттуу курадарынын камгалаар таламын биле таала...

Казы ажил-агыга байлаа чурттуу курадарынын камгалаар...

Шерик ведомствосу ошу көрбөзү болгаш бадылаанга...

ЧҮГЛЕ ЧҮС ХОНУК

тулар кылдыр шилди бергендир. Ол комучу-ла хараадан...

Чуртка чинжен салыг-най-маа чорударында итиг бугу...

Экономиканын чүгө күрөң хемчөлөрү-биле эмгекчил болуп...

Америка кризистен канчап үнгенил?

Чурттуу курадарынын камгалаар таламын биле таала...

Федералдык албан-аажыгтарын, конгресс кеңешинин...

Бөгүн-Радио хүнү ДАМЧЫДЫЛГА ТӨВҮНДЕ

Дүшкөн Совет Эвилелинге байырладалар-ла хөй турган бизир бис. Профессиялар зайы-биле санаарга, ызыг байырал хунер он-ээр-даа челе бэр турду. Бөгүнү адыр болза, радио үлөтүрү-

ваан. Ычанган бистер боттарымыс бо чылын база-ла ону байырал кылдыр санааш, чамды түнөдөдөрү үндүрүп, сорулгалары салгалды турар бис. Рынок харылааларынын аар-берге үезинде даа

БӨГҮН АЖЫТТЫНАР

Кызылга, чазак бажынынга, бөгүн Тыва Республиканын Дээди Советинин элзег чок он алтыс сессиясы ажыттынар. Алаа депутаттар «Тыва Республиканын тус чер бот-башкарылганын дугайында» Тыва Республиканын Хөйлузуунун төлөвилелин болгаш өске-даа чугуа айтырларын сайгарып, чугаалажыр.

Бир аажок солун айтыр Республиканын чазанын дугайында айтыр болур. Чүге дээрге республиканын Президенти солгааны-биле Министрлер Чөвүделени богурун эргелери дүжүрген болгай. Ычанган депутаттар Президентини санаалап кииргени чаз чазак структуранын болгаш оон кежигүннерин сайгарып чугаалажыр. Чазакка элзег өскерлишкенин бооп болур. Чазакка чаз келгенер чаазы-биле амылаар, республиканын улус амыл-агымынга көскү өскерлишкенин оон-биле болуп болурунга идегээр алаар.

« Т У Д У Г Ж У »

Райондарда болгаш Кызыл хоорайда ным-буру кооперативтер көвүдөн. Оларнын дай кезин тудугар кылып турар. Кызыл районда тудугу кооперативтер хөй. Оларнын бирээзини ады «Тудугжу».

Каз-Хем суурда чылдык на чаз ийи ады ишти чурттаар бажынар немесеп турар. Ында шунту 30 хире ады хара тудуган.

ДА Г Ы Л Г А

Чистия болгаш күш-ажылы байырлашкан, түшери улуг-демчелерге ыдыктыг Хайыракан ланын Онгур овалары дагааны-биле онзагай болган. Дагылыны Тыванын дамы амады Кетак Сандак, Улай-Удунга «Иволга» хураанын амады Билкотоо Бажапов, Хайыракан хураанын Станислав Серенот олар кылганнар.

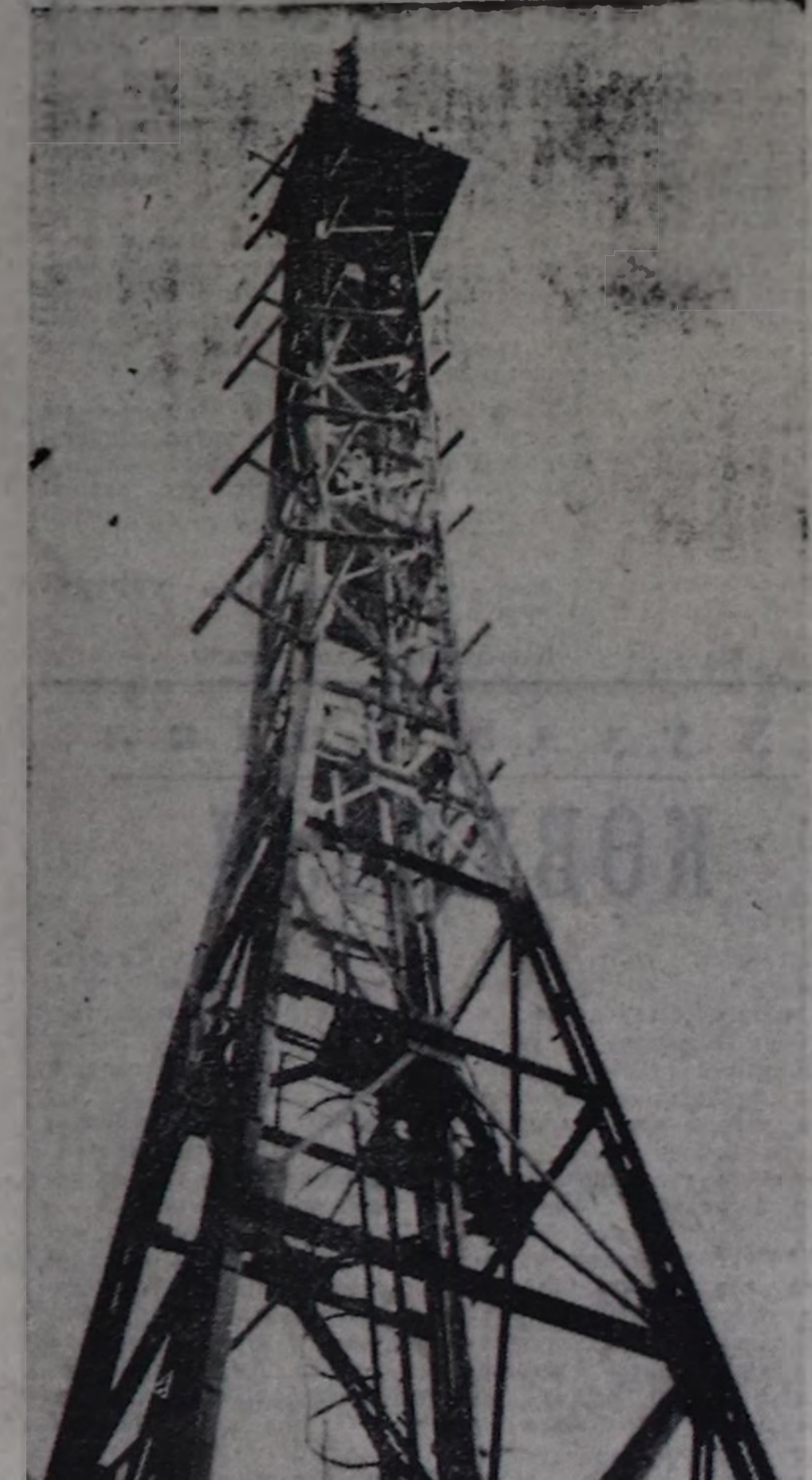
Оваа дагылыны 70 ажыг чылдарнын сөөлүндө катва дирткенди, чомуң сетип-

Республиканын нийтиел-политиктиг солуну

Солун 1925
чылдың август
31-де үнүп
эглээни

Ш Ы Н

№ 87 (14811) 1992 чылдың май 7, четверг Солунга ат салган шагы 21.30. Чагыдыр өртөө 10 коп. Сазар өртөө 1 рубль.

чу болгаш радиомачыдылга бүдүрүлгөсүнүн амыл-дакчылары боттарынын профессиянын айы-биле байылаа хүнү демделээр.

Идегээр болгаш өскер-даа тамааржыр. Олар дамчыдылгаларын үзүк чок, шырардыг болурун дун-дун-даа айтып, хайгаарал турарлар. Олар шунтузу харылаа институттарын ады техникумдарын дооскан, боттарынын профессияныг бердиген кижилер-дир.

Дамчыдылга төвүнү бир кол кезээ-оон база-ла Кызылга УКВ (эл кыска чалгытлыг) станциясы болурун Владимир Алексеевич Лукьянов сокуругатты (ортузуула «Чурукта»). Дамчыдылга төвүнү бир цеге кылдыр сангыттып турар ол станция Кызыл хоорай кавызыче теле-виделишкени үш, а радиомачыдылганын ийи програм-чартыр дээр дээштик демчелерин ал турар болду. Чамдык аппаратура төпте чедир болду.

Тыва Республиканын Телерадиокомпаниязы чалгытларын алгаш база көрүкчүлерге барлаадып турар.

ЧЕР ДЕН ТО Д А Р

Час келген. Тараажы-даа чамыштыг ийишче уйгучыды чокка кирпикен. Эрткен чылын бистия Сүт-Хөл районун Кара Маркс атыг совхозту тараажылар Седеге, Көк-Терек деп черлерде багай эвес дүжүттү алганнар. Бир эвес совхоз багай дүжүт алган болза, оон сайыралыныг ядыгы бербес турган. Ычангаара тараажылар бугуруп алган кызыл-тазын 75 тоннамын, күрүне чамы деп эгестүрүп айтканынга аламып алган. Чазакка тараа дүлээп алыр пунктта чези-ле, бир килограмм тарааны 25-30 көпөк күрүне өртөөгө өскөдөн. Узаткан чок күрүне чамы хабепти 3-8 рубльге сазды өгөдөлгөн. Ам тарааны өртөө бир килограммда 15-20 рубль чедип турар. Күдүн күрүне чамы деп, план деп айтканын-биле сазды, туган тарааны улуг өртөөкө бо хунерде саткан болза, совхоз амыл бай-шылаалыг болуру илден ийик. Тараа өстүрүп алыр калыкыны мизме-ла амыл эвес болгай. Ону биле тура, күрүне чик өртөөкө аяп хабепти болу улугтуу болу алган амылараам берге алаар деп, Ычан колхоз, совхозтарын сайыралы бергездээр.

Көзүгө чурттап чоруур кижилер черге мыак эвес, черге ажылдаас болза, ам чүгү канчаар боор. Улусту үлөгер чугаазында бестин: «Довурактан тодар, малгантамын баймыр» дээр ишкыгай.

«ӨӨРҮШКҮНҮҢ» КУДАРАЛЫ

Бо чылдын апрельде «Тыва Республика» солун (№ 23) барык бир бүдүн арнын «Тоо бадараан уруглар» деп эге-биле «Өөрүшкү» ансамбльге тураскааткан. Чок, ол коллективтин чеднишкенин дугайында эвес, а оларнын шуут-ла тоо бадараан, тарал турарынын дугайын Светлана Монгуш бижээ.

Санал-бодалдарга ушкаштым

— оларнын дөрт бажымынын шалыны. А ийи-бэр сурагыччылар аларганда харын улуг чарыгалар үнер, ыччылдаа концерт өртөө бар-ла болгай. Профессорлар база үлүгү киризи, а бажы-балгат хөдөлгө дээр болза, мен болаарымга, бистия Тыванын Күрүмнени телерадиокомпанияны концерт залыга ажылдап, репетициялар болур. Биске симфоник оркестрия ам күрүне филармонияныч шалыныпкан болганда, ол улуг зал хостуг арткаан. Ындыг болганда, Телерадиокомпания биле профессорлар каттыжып алгаш, ол ансамбльди «чалгынарнын» алаанга тудуп болбас бе, черле хамык чүдүлү санап, түнөп көрө чүр? Эске обастарнын, крайларнын, автономияларнын дүрүлгүлүк адыр-га, радио, телевиделишкени чедир боттары ыдыг ансамбльдерин боор чорду. Ол дугайын эрткен кезинде Москвага уругларга радиодамчыдылгалар таланы-биле Бүтү-эвилел фестивалыга чораш көрдүм, билдим. Күзүр болза, арга болду ийи.

Ийенин Кум-Суу, Седеге, Көк-Терек тараалдан турган кижилер. Бажы чылдарын эгезинде, манча Ленин атыг кылды турда, Седеге бир галаан 40-50 центер дүжүттү ар турганы ам-даа бесте үтүп дүрбөө. Ол дээр чазактын бажы шаанын алган дову бажылар Кызыл Тук орденин Самбуу Чаб-оолуны Түдүш ам олен хар ажа берген. Аныктарга тараа дээр мичамы колхозчу чон канчаар ажылдап турганын үрүдү чугаалап оларар. Ол биске тараажы-кыдык үлөгер-чи-

Нийте кажанын арыг тараанында өйбак черлер бар. Ону шынардыг кызырын Ондар Биччир-оол баштаан бригада терекке албайн турар. Кажанын Хай-Ааанач уладар тулар деп планан алган хиринде ол бригада ам ому каарган. Олар энни чылды «дүжүлганы» үлдөө болза эки. Көк-Терекке тарып каан чиге-таранын дүжүтү өч турган болгай. Бир эвес чалы өртүр 15-20 хире ишек-тер иррип чивөөн болза, 15-20 центер дүжүттү газан ап болур турган. Ам база ажи канчаалар барга тараа чарыгай, ол-ла ишектер чил каар ийианы. Инертерин элээр-биле шыгып чугаа кылдыр нестетип турар.

Сээржылда үезинде кижилер бугуру болуп болган, черге эки амылдар болузувса, довурактан тодар, малгантан баймыр деп улустун үлөгер чугаанын бажыкыттынар уруглар.

«Өөрүшкү» ансамбль он ажыг чыл дүжүлгүна ажылдап келген коллектив, ам амылараан көрөнгө чогунаан чарагы, бүстүп дүжүргөнгө көрүлдө келген, харын амыл артистерин концертке келер келди. Бесте сазар деп турарын амыл түр бис. Сазы-сеткил саргып дүрбөөр деп депутаттарымыстын-даа, удуруткучларымыстын-даа программаларында хөй узаа чугаалаан боор-дур. А «Өөрүшкү» чүгө өскүсүрүндө? Ансамбль чүгө өскүсүрүндө өөрүшкү, уан чүдүлү бараалгадып турар эвес, ол дээрге кижилердин, бичи уругларын уран чүгө хамдыкчыларынын бир арганы дүр.

Журналистиң бодалдары, сүмези

ОЧУЛГА ДУГАЙЫНДА

Орус дылдан тыяа дытче шын очулга дугайында айтыртың чотур денелге көдүрери эрежеок чүгүлдө деп санапшан, ол айтыртың басты республиканын кайбак кой-нигииникин ичкөөтөйчө өткөндүр бодан мен билдире. Тыяа Республиканы Дээди Совети моон мурунча ач чүгүлдө хоойлуларын хүлөп алган, ам-даа хоойлу төлөвлөдөрүнөй бодот бодоттө чүгүлдө, харын Тыяа Республиканын чаа Конституцияны төлөвлөдөрүндө бодоттө бодоттө, оу тыяа болгон орте дылда кыргыз албан парлам апар, Ийне, сөөгү чыдаарда дайыңы кой сөөгө орус болгон тыяа дыларды кыргызда колдунда хөвөр амылгатын турар ужурунда ук сөстөрүн амыс уктың тамдык номчулуга чедир билдирмей турар.

Республиканы Дээди Советини хүлөп алган омаа чүгүлдө документтерини аттары бөтүн арай четтес очулдурган таварылга бар деп боода мен, Чыңаз, «Декларация о государственном суверенитете Республики Тува» деп документини «Тыяа Республиканы күртас бот-догунунашкынын дугайында Декларация» деп бижит түрдө, Мен боозарыма, очулган кол уланышкынын шын, ыңчалзаок суверенитет деп ханы уктың даштын сөстү «бот-догунунашкы» деп тыяа сөс ыракта чедир илеретпейн түрдө.

Суверенитет деп чүл? Бо сөстү бичит сыйгайы көздөп, суверенитет — француз сөс. Ола хөвөр очулдурарга, элчүк сөгө-чагырага дээ. А чотук уктың: 1) даштын политика таламы биде күрөтүнчү бичиң тамаарыплас чорук; 2) бодунуң иштики керектерини, таламы биде күрөтүнчү элчиң сөгө-чагырага; 3) бот-догунунашкы дугайында. Күрөтсө бот-догунунашкы эрежеси — суверенитет амыс үдө делегей арге-хоойлуларын болгон делегей харылдаарынын кол притивин, чүгүлдөтүлүш болот. Каттышкы Нанжлар Организацияны Усталында болгон

делегейин өскө-даа актыларында бижылдатынган. Бичанга бичи күрөтүнчө өскө чүл бүтүрүлө ол бүрүн эрежини күрөтсө суверенитетин күрөтсө дугайында. «Тыяа Республиканы күрөтсө бот-догунунашкынын дугайында Декларация» деп очулга. «Тыяа Республиканы күрөтсө бот-догунунашкынын дугайында Декларация» деп алаар болза, чүгүлдө болду деп, Бичангаок суверенитет болгон өскө-даа даштын дылдан укталган сөстөр тыяа дытче шын очулдурар, чонга билдирини мылдыр амылгата дугайында айтыртың хамынтың мурунча Тыяа Республиканын Дээди Советини эре-хоойлө политиказынын таламы биде комитет кижигүрөтүнчү. Тыяанын дыл, дитертура болгон тогунуң эрте-шынчал институтун, республиканын чот-шынчал музейини, күрөтсө ахияны, Кызылда күрөтүнчү башкы институтунчү дыл өткөтсөндөрүн кирижигезиле дайы чүгүлдө жолжол көрүчү чүгүлдө деп санады мен.

Россия Федерацияны Дээди Советинин бичиң Тыяа Республиканы Дээди Советини хүлөп алган хоойлуларга, а ол ыңчал Тыяа Республиканы Президентини чарыктарын тыяа дытче очулдурарыне моон сонгаар онза кичээтпейн чегилдурарына амылгыраал негел түрдө. Хоойлулар очулдурарына юристеи кириштирери, олардын сүмелерин атыры эрежеок чүгүлдө. Кандыг-даа очулгага кол негелде — оон чонга, номчулуга биде билдирип, чедирчө болгон чүгүлдө, чедирчө болгон болгон. Ийнега очулга теризге байынар школаларынын дыл башкылары кириштирери, оларын санал-оңалы амыс, база чүгүлдө деп санаар мен. Чедирчө номчулуганын бодуларын, күрөтсө олар Кызылда очулдурарында даа аракта артык билдир болгай.

Тыяа Республиканы Дээди Советини Президентини чарыктарын тыяа дытче очулдурарыне моон сонгаар онза кичээтпейн чегилдурарына амылгыраал негел түрдө. Хоойлулар очулдурарына юристеи кириштирери, олардын сүмелерин атыры эрежеок чүгүлдө. Кандыг-даа очулгага кол негелде — оон чонга, номчулуга биде билдирип, чедирчө болгон чүгүлдө, чедирчө болгон болгон. Ийнега очулга теризге байынар школаларынын дыл башкылары кириштирери, оларын санал-оңалы амыс, база чүгүлдө деп санаар мен. Чедирчө номчулуганын бодуларын, күрөтсө олар Кызылда очулдурарында даа аракта артык билдир болгай.

городской администрации в области обеспечения законности, правопорядка, охраны прав и свобод граждан». А тыяа дыла очулган мында болгон: «Хоойлу-дугунуң, корум-чүрүмүң хамынтың, хамынтың, эрежелерин камдаар, хамынтың чорукун камдаар, хамынтың чорукун камдаар, хамынтың чорукун камдаар». Ол чүгүлдө мындаар очулдурар болур турган мында: «76 чүл, Хоойлу-дугунуң, хоойлу-дугунуң, хоойлу-дугунуң чүрүмүң хамынтың, хамынтың эрежелерин камдаар, хамынтың чорукун камдаар, хамынтың чорукун камдаар». Ол чүгүлдө мындаар очулдурар болур турган мында: «76 чүл, Хоойлу-дугунуң, хоойлу-дугунуң, хоойлу-дугунуң чүрүмүң хамынтың, хамынтың эрежелерин камдаар, хамынтың чорукун камдаар, хамынтың чорукун камдаар». Ол чүгүлдө мындаар очулдурар болур турган мында: «76 чүл, Хоойлу-дугунуң, хоойлу-дугунуң, хоойлу-дугунуң чүрүмүң хамынтың, хамынтың эрежелерин камдаар, хамынтың чорукун камдаар, хамынтың чорукун камдаар».

«Закон Республики Тува о местном самоуправлении в Республике Тува» деп хоойлу тыяа дытче очулдурарыне моон сонгаар онза кичээтпейн чегилдурарына амылгыраал негел түрдө. Хоойлулар очулдурарына юристеи кириштирери, олардын сүмелерин атыры эрежеок чүгүлдө. Кандыг-даа очулгага кол негелде — оон чонга, номчулуга биде билдирип, чедирчө болгон чүгүлдө, чедирчө болгон болгон. Ийнега очулга теризге байынар школаларынын дыл башкылары кириштирери, оларын санал-оңалы амыс, база чүгүлдө деп санаар мен. Чедирчө номчулуганын бодуларын, күрөтсө олар Кызылда очулдурарында даа аракта артык билдир болгай.

«Закон Республики Тува о местном самоуправлении в Республике Тува» деп хоойлу тыяа дытче очулдурарыне моон сонгаар онза кичээтпейн чегилдурарына амылгыраал негел түрдө. Хоойлулар очулдурарына юристеи кириштирери, олардын сүмелерин атыры эрежеок чүгүлдө. Кандыг-даа очулгага кол негелде — оон чонга, номчулуга биде билдирип, чедирчө болгон чүгүлдө, чедирчө болгон болгон. Ийнега очулга теризге байынар школаларынын дыл башкылары кириштирери, оларын санал-оңалы амыс, база чүгүлдө деп санаар мен. Чедирчө номчулуганын бодуларын, күрөтсө олар Кызылда очулдурарында даа аракта артык билдир болгай.

ХОЙЛУНУ КҮҮСЕДИРИ АЛБАН: ҮНДҮРҮГНҮ ҮЯАП ТӨЛЕ

Рыноктун экономикаже шылчын соода өңчүгү хамырден хамаарыга чонга бичиң алын чедирини, биржаларнын, ассиацияларын, акционерлерин база азы-бир сагыртыңың амылгыш, ажи-орудаткы үндүрүгүне бичиң алын болгон үндүрүгү дугайында хоойлу күрөтсө алын.

Россия Федерацияны Дээди Советини хүлөп алган хоойлуларын, автономиялыктарын, крайларын, округтарын үндүрүгүне база тус перлерини (хооранын, районун, көдө Советтин) үндүрүгүне бичиң алын. Ол үндүрүгүне бичиң алын, күүсетпейн барган таварылга административ харысала омаар.

1992 чылдын бирги кварталың түрөтсө бичиң алын, республиканын үндүрүгүне бичиң алын, автономиялыктарын, крайларын, округтарын үндүрүгүне база тус перлерини (хооранын, районун, көдө Советтин) үндүрүгүне бичиң алын, күүсетпейн барган таварылга административ харысала омаар.

Бир эвес турган кижилер бичиң алын, автономиялыктарын, крайларын, округтарын үндүрүгүне база тус перлерини (хооранын, районун, көдө Советтин) үндүрүгүне бичиң алын, күүсетпейн барган таварылга административ харысала омаар.

Республиканын үндүрүгүне бичиң алын, автономиялыктарын, крайларын, округтарын үндүрүгүне база тус перлерини (хооранын, районун, көдө Советтин) үндүрүгүне бичиң алын, күүсетпейн барган таварылга административ харысала омаар.

Бир эвес турган кижилер бичиң алын, автономиялыктарын, крайларын, округтарын үндүрүгүне база тус перлерини (хооранын, районун, көдө Советтин) үндүрүгүне бичиң алын, күүсетпейн барган таварылга административ харысала омаар.

«Орбита-сервис» деп техника-садым төүлүгүн 60,2 мун рубль чамынган орулган тыпкан болгон баа ол-ла түгө турар деп шынтыгызын. «Анне» деп бичиң бичиң чедирчө 85 мун рубль түгө чамынган орулган тыпкан. Оон ыңчал чедирчө үдөүк чок азы таварың ужуруң түгөүң 10 хуузунга үдөүк төлөтсө омаар. Бо бичиң чедирчө үдөүк чок азы таварың ужуруң түгөүң 10 хуузунга үдөүк төлөтсө омаар.

Оон ыңчал «Подсервис» деп бичиң бичиң чедирчө 73 мун, «Пик» деп бичиң бичиң чедирчө 16 мун, «Турест» ресторандан 7 мун, «Волна» деп кооперативтен 38 мун, Тожунуң анымы амжылдыгы чедирчө 32 мун рубль түгөүң орулгаларын немей тып санаар.

Бирги кварталда дугайында хоойлуларын үрүн дээш 1743 мун рубль торгаалы омаар, оон иштинде 60 үндүрүгүңа 57 мун рубль түгөүң административ харысала омаар, торгаан.

Кызыгарып каан өртектиң бараанынын эртөн улгатырар, салын турган Барыш-Хемчик районун хережекчидер инитилдирин 16 мун рубль артык орулга, Эрлин районун хережекчидер инитилдирин эртөн улгатырар, 67 мун рубль сактын илерден болгон району ол-ла түгө торгаан.

МӨЗҮ-ШЫНАРГА ХАМААРЫШТЫР

«Шын» солуну чон барык шуну номчул турар болгай. Бичанга-даа бичтерини мурунчүстан депшиң чоруктар даагыларын, депутаттарын «Шын» солуну помчааш, кандыг-даа түнел үндүрбейн, амыл-ла номчул каар хамыр-ла. Кижя боозарга, министр-даа, депутат-даа, бир албан бичтерини чедирчө даагы-даа бол, солун, сөткүлге боду бичил болгай. Албай-биче бир корреспондент кижя интервью алырга, ыңчал-на кижя оларын сөс-домаан номчуур боор чүдөдөр.

Сонгулда беткеде бичтерини депутаттарын «Бир эвес мени депутатка сонгун алыр болгай» дээш-ле төлөп тоолдур олар болгон болгай. Ам чедирчө ол азыраакыларын түнелдир үндүрер үе келбөз эвес бө?

Чыңаз кылдыр кезек чүдөрдөр көрүп көрөдөр, Март 31-нин № 62 база апрель 1-нин № 63 солундарда бичтерини чонувустун хомузун бичтерини чүдүлдөр бар-зыр.

ЧУРУКТА: Айлан Ооржак Кызылда адимттынган «Уду» биче бичтерини даараныга чегилге хептер даараныга өөрөтүн алган. Ол кижяны келер хептерини-даа, анын чараш палгытерини-даа дааран билдир. Төрөн чери Суг-Асынга барган, ол хептерини боду бичиң.

Олар ОХЕМЧИКИН тырттырган чүруу.

Айтырчыңар—харыылап берээли КУРДИСТАН

«Курдистан деп кайда турар чүрт боор? Бичанга оон чуртачыларын курдылар деп азыраак дынаан мен. Олартын салым-чолу, амыл-ла-чурталгаз дык берге, кура улустун салым палестин улустун салым-чолу-биде барык төмө болгон деп кой кижялар санап турарын база дынаан мен. Ол чонун дугайында таймлырын солун дамчыгыр бичтерини дилемиз» деп, Кызыа хооранын чурттагычы Н. Ховалыг резакыга бичтерин.

Номчулуну бо дилемизе хамаарыштыр лектор болгон журналист Алексей ДУГЕРЖААНЫН чончу тайыбырын паразысыс.

Курдыларын, биргээр чүгүлдөргө, кура улустун салым-чолу, амыл-ла-чурталгаз, шылп-ла, дык берге, анык-чектиң, алуучундун, Курдыларын дык салым-чолу, чонувустун амыл-ла-чурталгаз палестин улустун салым-чолу-биде барык төмө болгон деп кой кижялар санап турарын база дынаан мен. Ол чонун дугайында таймлырын солун дамчыгыр бичтерини дилемиз» деп, Кызыа хооранын чурттагычы Н. Ховалыг резакыга бичтерин.

амгы үдө Ирактын, Иранын, Турцияны болгон Сирияны девискезиде колдунда хөй-биче куртат турар. Чыңаз аай Курдистан күрөтсө тургузул алыр, төрөн чүртүк болур дээш маадырды демисели курдылар хөй чылдар дугурунда чорулуп, ам-лаа үргүлдөр турар. Чыңаз аай Курдистан күрөтсө тургузул алыр, төрөн чүртүк болур дээш маадырды демисели курдылар хөй чылдар дугурунда чорулуп, ам-лаа үргүлдөр турар.

Национал автономияны, биргээр чүгүлдөргө, бодуну иштати херектерин, эрте-чагырарын, эртеле башкарылган боду шынтыктарын эрежин чедир амыр дээш Ирак Курдистанын курдыларын чекеткит турга хамынтыңын, демисели хөй улаа чорудун келген. Национал автономия дугайында дугурулган Ирак Курдистантын курдылары үш улаа чедир алган турган: 1970, 1974 болгон 1984 чылдарда, Бичангаок Ирактын президентини Садам Хусейн баштан чыгыртылар ол дугурулгаларын ажыгыртын үш улаа үрел, курдыларга уаур тамдык, самолеттер хөй шеригтерин таалап, курдыларын алуучундиге таварыштырган.

Иракка уаур Персия муңдурунча чонга чык болгон да-бичини сөөдүн курдылар Ирактын солгу таламында 38,900 арбылчыл кичилер дегендерини бодунуң чонувустун азыраак артырар артык болгон. Бичангаок ол төлөк чөчү — алагыл, чонуву берге, тарга болгон өскө-даа курдыларын эки дугуру азыраак нефть чок чедир-ла. Амгы үдө ол девискезде миллион ажит курдылар берге Сайдала чуртат, кыргынар, хөй-чөкөр болгон бичиң чаштар азыр, аптар өлүк турар. А Ирактын болгон Турцияны шонго самолеттерини чуртат турар дагы районанын сөөдү үдө эрактарын бичиң бичиң, бичиң, бичиң бичиң чыгырар деп чыгырарың амыл-ла чурталгаз турар.

Садам Хусейнги азыраак бичтерин Ирактын бичтерини курдыларга уаур дерин халлашкыларын 1988 чылда

жыл, улуска дааран берип боор. Чаа мергежи чедир алган амыл амылчын сууруга барып, чыгырар хөдөөл амыл-даар дээш, чанып чорулган.

Олар ОХЕМЧИКИН тырттырган чүруу.

чорутка. Дижинге чедир чегилдирин ирак шериглер 5 мун курдыларын, колдунда кыргынар, хережекчидер, бичиң чаштарын ичкөөтсө араатынч бичиң кырып каалкан болгон оларын 4200 ажит суурларын уузулган. 1991 чылдын мартта курдыларын тура хамынтыңын Садам Хусейнги шериглер база э-не дерин бичиң баскан: чедирчө эвес мездерини бичиң алырга. 7 мун ажит курдыларын ирак шериглер кырып каалкан.

Амгы үдө Турцияны бичиң чонуну саны 57 миллион кижя. Ол чүртүн бичиң чонуну бичиң бичиң кезин — алырлар. Турцияда курдыларын салым-чолу Иракта курдыларын салым-чолулан, чонувустун амыл-ла-чурталгаз барык мылдат чок. Турцияда курдыларын национал уаур-бичиң, шонгазы, төрөн дынынын кырында моон амыл чедир чок. Курдыларын национал дымил Турцияны хааа дүлөт көрбөз. Болунуң автономия эрежин дээш курдыларын демисели Турция база-ла шериг күчү-биде боой түдүл турар.

Ирак курдыларын уауртукузу Масуд Барзани чокта чаа Англиянын премьер-министри Джон Мейлжор-биде уаур-лаан. Ирак шеригер курдыларга уаур шаар халлашыңын катал этелээр болза, курдыларга дүлөткө, дегенки чедирчө курдыларын британ премьер-министрини Франсуа Миттеран мырманың чаа Турцияга барып чораян үдөүк курдыларын айттырарыңа хамынтыңын ишкериңа уаур болон турарын айткан. Бичангаш чурк улустун айттыры чонку үдө чөптүг кылдыр шынтыктарын аргазы чок болуп турар.

Дүшүн Совет Эвилелин, ылангыт Закавказье девискезиде, курдыларын саны 90 мун кижя чедир турган. Совет Эвилелинге эрте-чагырга, курум-чүрүм каржы турган баа болза, совет курдыларын байдала өскө чурттарга курдыларын байдалыңды дээр болуп келгенги демелдээр керек. Курдыларын орус адырдык үндүрүлгөтсөңүн хамынтыңын амыл-ла-чурталгаз бичиң бичиң чедирчө бичиң чаштар азыр, аптар өлүк турар. А Ирактын болгон Турцияны шонго самолеттерини чуртат турар дагы районанын сөөдү үдө эрактарын бичиң бичиң, бичиң, бичиң бичиң чыгырар деп чыгырарың амыл-ла чурталгаз турар.

КИЖИНИҢ АДЫ — ООҢ ТӨӨГҮЗҮ

Сөөлгү үед «Шын» солунунун армияларына тываларнын ат, фамилияларын дугайында хай-ле чүдүлөр парадтынган. «Ол анаа өвөс деп болуп ор мен. Чүге дээрге кижини ады дээр-ле кижини, а харын-даа оон чонунуп төөгүзү, эртек, орунун эрчин-зи деп болаар мен.

Бетин кыды мези адымдыр. Адымды Арбычга дээр. Ындыг аттыг кыял Тарада ковар. Мези адымды дама кижин адын чүге-дир. Мен 1930 чылдыг адым ай эгелде Барын-Хемчик козулунуң (ыгы Бай-Тайга рабунин) Коп-Сөк сумунунун Кызыл-Дар деп черге төртүтүгөн мен.

Аалдар кезип чораян лама кыжа өгө харин дээр, бо оочун адым алып көрүгөрө башкы дээр-дир. Ол башкы лама хаймыкыда, үчүтөр

(та, саннар) бижил даан кудик хевирдиг чүвөлөр октал оркш, мени адал. Айтырарга арбын, хей эш-өүрдү болзун дээр, шо-төлге салып оркш, ыкчаар алаам дээр-дир.

Шынал-ла, авам 10 уругуну мези сромда божаан. Ам чеди алышы, угбашы журт-тал чор бис. Моон алгаш көөргө, мези адым сарыг-шажын-биле холбашкан шыкажыл. Черге ыгыш Тывага ламанамни өөредилин оон сөс чүс чылдам ортаа үезинде эгелде илпертер берген турда, биске тибет, моол, аттар дегеренгей турган: Сопжу, Самбуу, Комбу, Дамба, Хуура, Даржаа дээр-ле бээр.

Ол-ла үеде чыгыне тыва аттар база турган болгай: Кара-кыс, Бичи-Уруг, Фыку-Саар, Анай, Уруган-оол, Кызыл-оол, Багай-оол, Фөкүс-оол дээр, оон-даа өскө.

Кажан Тыва Арат Республика Совет Эвилелинин составыга кирген соонда, ала-иелер хей чаа аттар сонур-гаар аларган. Багытай совет ууртукчуларын аттары бис динил эгелээн, чорту орус аттар-биле уругларын адыр аларган-ча болгай. Оларын бис нинти-биле орус аттар деп санаан турар бис. Херек кырылда оларын арамына грек, датин, араб, түрк-аа аттар эмисок. Чүге дээрге, ламанамни өөредилин оон сөс чүс чылдам ортаа үезинде эгелде илпертер берген турда, биске тибет, моол, аттар дегеренгей турган: Сопжу, Самбуу, Комбу, Дамба, Хуура, Даржаа дээр-ле бээр.

Ол-ла үеде чыгыне тыва аттар база турган болгай: Кара-кыс, Бичи-Уруг, Фыку-Саар, Анай, Уруган-оол, Кызыл-оол, Багай-оол, Фөкүс-оол дээр, оон-даа өскө.

Чамык авторлар орус аттары албаан берип турган деп бижил турар. Мен бо-ларымга ындыг өвөс, а харын боттарымыс эмия эртер революсочу аларгыш, башка кирген-өс сөс-биле уруг-ларымывыс аал эгелээн бис. Трактор деп оол чорду, Обдлага деп уруг-даа бар.

Чамык авторлар орус аттары албаан берип турган деп бижил турар. Мен бо-ларымга ындыг өвөс, а харын боттарымыс эмия эртер революсочу аларгыш, башка кирген-өс сөс-биле уруг-ларымывыс аал эгелээн бис. Трактор деп оол чорду, Обдлага деп уруг-даа бар.

Амгы үеде тываларнын эр-ги сумузу, ады, адазынын ады шуут будалчак, холуш-канык күөс аларган. Мен бо-ларымга, бистин бурунгуларын бистин аттары: Адыг-Түлүш, Монгуш, Ооржак, Күжүтөг, Хомушчу, Салмак, Соин, Ак, Кол (дегелебде ындыг аттар чок ышкаш) кезе-мөгөгө артар укуртук. Оларын фамилия кыдыктарга, олар үр чоруур. Бөгүн олар анаа ат-даа болу берген, чамдык-та адазынын ады-ла алар-гылаан чоруур-ла-дыр. Кижини адазынын ады ол кижиле кыдык чиде бээр, ады дарааныда салгалда чиде бээр болгай.

Сөөлгү чылдарга тыва-ла уруг-тарына тыва ат бээр аларынын эскедин Шынал-оолдарга Мерген, Алс-

Артыш, Эрес деп аттар, а уруг-ларга Айлана, Айлан, До-лаана деп аттар таварып турар. Оол, аам кыс дээр аттар чидип бөр чыдар. Ону шыдынын класс журналинда эскерип көөр болза билдире бээр.

Моон алгаш көөргө кижилерин аттары анаа өвөс, а ол кижилерин амдырал-чуртталгазы кожамы ындыг чон-биле сирий харылза-лыгга, олар кандыг чүдүт-тедиле, кижилерин сайырали кандыг үе-малаа туруп ту-рары деп үөсөден база ха-мааржыр-дыр.

Ынчангыш кижилерин ат, фамилиянын уругмундар ай-тырып коңуч нарын бооп ту-рар. Манаа сүмени бистин эртемденерине, чыгаалчыларын шиччиле адыды кы-дан турган, чаа уланыш-кынын бөтин болуп деп иде-ген турар мен ийин.

Арбычга ДАРЖАА, Пенсонер, Тыва Республикашын шыла-зынын адыларын башкымы,

«Шын» солунунун шанналы дээр Тивлед-генин 47 чыл оюнга тураскааткан хүреш маргылдаазы Май 9-та «Хүреш» стадионга болур. Анаа районнарны болгаш Кызыл хоорайнын эң шырак 64 мөгелери киржир.

Шанналары: шүүлген мөгеге — 2000 рубль, диплом, выпел болгаш кубок; үжүрлөшкен мөгеге — 1500 рубль, диплом болгаш выпел; үшкү-дөрткү черлерни ээлээннерге тустузда 1000 рубльдин акша шанналары, дипломнар, выпелдер.

Хүреш дүштекинин 12 шакта эгелээр. Билеттерни баш удур садып ал болур. «Шын» солунун чанчыл болган хүреш маргылдаанын деткичизи (спонсор) болуун «АЗИЯ БИРЖАЗЫНЫ» ТЫВАДА ТӨВҮ эки тура-биле илереткен.

«Азия биржазы»-биле кады ажылдары кандыг-даа талазындан алырга, ажыктыг болгаш идегелдиг. «Азия биржазы» бодунун салдарында бүгү Сибирини, Ыраккы Чөөн чүктү хаара тутпунаан, Россияны Калининградтан болгаш Санкт-Петербургтан Магаданга болгаш Сахадинге чедир бүгү девис-кээринде харылзааларыг.

«Азия биржазынын» бүгү акционерни нинтиледерини акцияларын Тыва биржа төвүнден бодунарга ажыктыг кылдыр садып ап болур сылар.

«ДАМЫРАКТЫҢ» АГЫМЫ

Ындыг аттыг яси-саа Хан-дегайты суурга чоктаа чаа эжиттинган. Чаа тургустун-гай коллективни амдырал-дында бижн сонургаар чүү боор, ажыл-херек чаа-ла шуу-дал орар өвөс чүе деп болуварар. Баштай үгөн ку-лакты сонкай үгөн мыкыс эртер деп үөсөгө чүега бар шыкажылгай. Удуртук эки-де кандыг-даа ажил-үтүлө бу-дур, чорук-херек чогуңур, коллектив чангыс кижге, деминг, бижик, күштү бо-лур. Коллективти удуртук-чузу Дина Кур-Базырова Лаа үөс өөредилгенин шу-гундаа үен беш чыл ажыг үеде ажилдап турар хоочун башкы, дүржүтүлгө кижиз-дикчи.

Ажылды шып орта-челерин харылзаалык үен-де бижик тулап алганын «Дамырактын» ажыды кыска үеде бүт кырылга туруп кезп, хейге көкчү аларган.

«Дамыракта» бир хар ады ажыл чыгарып ады харыг уугуларга чедер өөредил, кижиздик турар дөрт бөлүк-те шүүшү сепен беш уруг туруп турар. Ясли-садтын ады-жылда чаа суу-биле чогаалдык дилээшкенин ултамшыкынар-ла хей, Бо-лук бургуу тускай аттыг: «Хадныгыш», «Уш ады», «Чайлак», «Сайзана», Чижээрге, «Хадныгыш» деп бөлүк дикчи. Ында турар уругларын кичээлдеп, ойнар, удуп турар өөздөрүнүн де-риваленин ол атка дүштүр кытган.

Коллективте сөс кижиздани-ча, бир методист — шупту Кызылдын педагогика учил-иешинин школа назы четээн-неп-биле ажылдаар салбы-рыи дооскан болгаш ону бот-өөрөмдө-биле бо чылды доодар деп турар тускай эр-теминг башкылар. Оларын кырынга хержум удуртукчу-зу бир башкын, эргелекчин неметтерге, он бир кижиле кол-лективте болу берген. Кижиздикчилерин, эргелекчи-нин ажылын билер бис, ясли-садтарга ажы-төлдүс ө-түрүн адымыс чоп. А мето-дист-башкынны ажылы чүл дээрле бо ясли-садтын дүр-жүлгөзүндө канкы көрөөл.

Павлина Моңгушова Меш-паларнын эртем-билин кады ажилдап турар өөрүнү-биле дөмей. Ынчалдаа өөредил-ге кижиздиктеги ажил хар-ылылар башкы болгана оон эгелекчи чорук, чогаалдык, хей дилээшкени ий негетти-нен. Кижиздикчи башкылар-дын ажылдарына чаа ул-тамшыкыларын тывынгы, сөгүмчир агымын ол тыктыг тулап. Павлина Машпалар чогу-ма бодунаа ындыг не-гелени салып алган ажил-дал турар методист-психолог башкы. Башкыларын чүвөлөт чыгарып берип ында чаа суу-биле темалыг кыдып эр-темин турар. Чижээрге, «Тегерик стол», «КВН» (Ты-гаш, хурал-сүтүл, каналы-бир чыш болган черлерин халас эртербесин) болуп, аш-чөм, аргаан, дараан илж-леп садып тургаш зээш бис-даа бол, аш-чөмөгүн тыптып тур бис. Ол чүге четчир бооруу аан. Тускай мадчин тудар шаамыс чок болганын каш малыктыс бир малчына хөлөкөп ка-дарып тур бис. Амдырал чангыс черге турар өвөс. Че-жемейини-даа берге болза, шыдажыр. Бергерлерге удур туржур анаар — деп, Павли-на Моңгушова чүгаалап олдуруу.

Дамырактар каттышкаш, хем болур, тарамыктар кат-тышкаш, күш болур. «Дамы-рактын» ажылынын, амды-ралынын агымы кажан-даа шыгаванын, оон каастагыла-ры, хүдөр шыкш чааан, хү-рөс шыгаалыг аштарынп хүдүмүрүү улам байынал-зын.

Валентина САТ.

Индекс 667000. Кызыл хоорай Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯНЫ Н. С. Базып (ха-рымсыгалдык секретары) А. С. Лемберг (голз пе-дакторни) олакачкызы В. М. Сат, К. К. Сат (кол оекаторниун ораакчызы), Ш. М. Степан, Н. С. Эрген.

РЕДАКЦИОННЫ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-31; келген кижилер хулээн

Кол редактор В. Ф. ЧАДАМБА.

Солун неделада 5 калаа үнер. Хемчээл 2 парадга амын.

Тыва Республикашын Кудурта министрствозу, курфи-дармония болгаш куренин В. Көк-оол аттыг хөгүмчүн театрн күрүне филмониянын хоочун ажилдикчизи Сергей ЧАЧАМБАЕВИЧ ХОВАЛЫГЫН

38 калаа бөр чораян хевтерте мезини дилгираташкан оон төрөдөрине болгаш чок кижилерине дамы кажым-адылы илгериде тур.

Школа: өөредилге ному ЭДЕ КЫЛЫР

Башкы ыкчаар санап турар

Башкынын адымында-да, өөреникчинин билиг чезип алырында-да өөредилге ному укур-дузалыг дээрин шүптүс бижил бис. Коммунистг партия-нын дүшкөн-биле, Совет Эвилелинин тарамы-биле, шыдаларга төрөн чогаал программазын болгаш ты-га интерактивни өөредилге номнарын дөс кылдыр негеттинип белген. Чүге дээрге Ленинни, компартия-ны, коммунизмни алган-өөрөн, мактаваан улап болгаш ортумак салгалды тыва чогаалчылары барык чөс, а үенин байталы болгаш партияны удуртуганын негелдеди оон чайгарып ала болаан турган. «Литература партияны болур чүе-лар» деп мен-даа өөреникчилерге хей чылда өөрсөп чордум.

Салчак Токанин «Араттын сөзүндө» ларган кырт чыл чораян, имиледе бистеге кереленин оон оолга негетте-рин болгаш дөп, кижин эмге-чок тос кадыга кытпал чор-оакыш. Суурчүмчү өвөс бол-гаш амдыралды дүүлөс деп болаар мен. Өөреникчилер-даа мэлеспенер, мүлкеспенер, харын суурчүс боор чор-оакыш. Ындыг байдал бичин кижилерин национал чорга-ларын кудулап турар.

Ындыг-ындыг черлерин өөредилге номунаа ка-зыыр дугайлы саналар чү-үңүп турган болгай, мүрүндө-ла 5-класстын 1991 чыл-да сөөлгү үгөн төрөн чо-гаал номунаа «Авасыс чокта» деп эгеле ол-ла хараган кы-ртын «Ынчал хевээр» кы-ртын кады чорду (арың 51, эгезиле).

Төрөн адынын чамык өөрселге номнарында чет-пестер база бар. Ону баыт-каары-биле М. Д. Биче-оол-биле К. А. Биледелин 5-класстын 1990 чылда үгөн «Тыва ады» деп ному чор-оакыш кирген. «Мези ады» манагы үн баштай болуп чор-ууш, оон соонда, бичин док-тааш кынып, сөөлдө ча-дырай болгай, мүрүндө-ла 5-класстын 1991 чыл-да сөөлгү үгөн төрөн чо-гаал номунаа «Авасыс чокта» деп эгеле ол-ла хараган кы-ртын «Ынчал хевээр» кы-ртын кады чорду (арың 51, эгезиле).

Төрөн адынын чамык өөрселге номнарында чет-пестер база бар. Ону баыт-каары-биле М. Д. Биче-оол-биле К. А. Биледелин 5-класстын 1990 чылда үгөн «Тыва ады» деп ному чор-оакыш кирген. «Мези ады» манагы үн баштай болуп чор-ууш, оон соонда, бичин док-тааш кынып, сөөлдө ча-дырай болгай, мүрүндө-ла 5-класстын 1991 чыл-да сөөлгү үгөн төрөн чо-гаал номунаа «Авасыс чокта» деп эгеле ол-ла хараган кы-ртын «Ынчал хевээр» кы-ртын кады чорду (арың 51, эгезиле).

Төрөн адынын чамык өөрселге номнарында чет-пестер база бар. Ону баыт-каары-биле М. Д. Биче-оол-биле К. А. Биледелин 5-класстын 1990 чылда үгөн «Тыва ады» деп ному чор-оакыш кирген. «Мези ады» манагы үн баштай болуп чор-ууш, оон соонда, бичин док-тааш кынып, сөөлдө ча-дырай болгай, мүрүндө-ла 5-класстын 1991 чыл-да сөөлгү үгөн төрөн чо-гаал номунаа «Авасыс чокта» деп эгеле ол-ла хараган кы-ртын «Ынчал хевээр» кы-ртын кады чорду (арың 51, эгезиле).

Төрөн адынын чамык өөрселге номнарында чет-пестер база бар. Ону баыт-каары-биле М. Д. Биче-оол-биле К. А. Биледелин 5-класстын 1990 чылда үгөн «Тыва ады» деп ному чор-оакыш кирген. «Мези ады» манагы үн баштай болуп чор-ууш, оон соонда, бичин док-тааш кынып, сөөлдө ча-дырай болгай, мүрүндө-ла 5-класстын 1991 чыл-да сөөлгү үгөн төрөн чо-гаал номунаа «Авасыс чокта» деп эгеле ол-ла хараган кы-ртын «Ынчал хевээр» кы-ртын кады чорду (арың 51, эгезиле).

СОНУРГАЛЫ ЫЛГАЛДЫГ

Тыва адынын башкылашынын, оон өөрселге номнарын дугайында чүдүлери солунардаа ному-ч, семинарларга, методикаттык семинарларга уругчу амынал, ол чүдүлере киржип турар мен. «Шын» солунда апрель 14-те С. Ооржактын өөрсел-ге номуун дугайында семинарга чүңү чүгаалышканын бижээни номчааш, бодунуң болааларынын солун дамчытыр бижирин шиктирдим.

Тыва литература номнарын дугайында, сүмележип турар өөрсел тургаш, оон оларга бистер өөрсел тура, оларга мээлүлү кижилер, амдыралыг шып, төлө-тинг, турштук бодурунга кижиздик турар болгай бис. Ындыг болгашда шак ында номнар херек, литературага методиктиг сүмелер өзүш дээрин, школа библотека-ларында кластан ашкырап номунаа херекээр чогаал-дарын чедилешенин айты-рыларын хурал-сүтүлгө бо-ла чүгаалажып турар, ында-ла хөж-чок оон тоаргай түнел-дү-үмөй турар. Тыва интер-актив чак программазын баш-тай сонургал, танымчыл кө-өс. Чүге дээрге программадал ап кааптар чогаалар база туруп болур азы бир чогаал-ды кайы класска өөренип бо-

лур, «Ындыг партия биске барла» Б. Хемчеге, «Араттардын адымын хообузу» Д. Чы-дамба, 10-класстан — С. То-канин «Араттын сөзү», «Лей-гүр-оол».

Кудажың «Тараа» деп чогаалын 8-класка өвөс, 7-класка өөренип болза, солун болур. Ша-ла ында дараанын чогаалар: С. Саргы-оолдун «Херэжен» деп чогаалын 6-азы 7-класка, «Лыг-оолдун тоожу» 9-класка өөренип кылдыр көрө эки өөренип кылдыр «Кызыл ады» болгаш О. Саган-оолдун «Оттушкун» деп чогаалдарын бибрээни артырар. Оон-дөс кады 9-класка тыва интерактивни өөрсел тура-рынын үч-чылдарын эле бижир болза эки. Чүге дээр, ында Тыванын ол үедө социал-экономикиг байлаларын ба-за бижип турар болгай, а ли-тература амдыралдан төрүтүрүт. Оон инай програм-мазы бар-даа болза, өөрсел-ге номунаа кыртимсип бар-ган чогаалдар база бар, чи-

жэ, Хөвөмөйнин чечен чүга-алары, Кинештеңин шүтүл-дөрүн чок А ол чогааларын тывары берге, ынычанга про-граммада кирген чүдүлөр номнарга (үрүндү-даа болза) турары күчүңч.

Ам аки-дума литературага хамарыштыр мези бодалым мында: Тывага чуртуп тур-ган В. Ягешекчиини (Ий-нин) «Чингис хаан» деп чогаал-дында үрүндө кирзе кандыгыл. Чө харын, ында-дыр, чаа программага кым-нарын чогаалдарын кирчир-сөс силер деп менден айт-пар болза, А. Даржаанын, Черлин-оол Кууларын, Иговь Иргитин, Д. С. Кууларын, А. К. Калжанын чогаалдарын, Чалгыны Ондарын «Ханыг истер», Василь Моңгуштуң шоодаларын, Вла-димир Серен-оолдун «Ка-ныс» (бичин кластарга) деп чогаалдарын сүмелээр мен.

Фрофисия ОНДАР, Кызыл хоорайны № 5 школанын тыва дыл башкымы.

ЧУРУКТА: улап концерттеге көөмөйи, сымды, уун, хомг хөгүмчүн театрныга концерт көрүгүлгөринин үезинде. Ондар ОХЕМЧИКТИҢ ырттырган чүрү.

Чарларды салдырады

СПОРТЧУЛАРНЫ КИЧЭЭНГЕИНГЕ

Профвилелдерини «Россия» спорт нинтиледерини Тыва республика чевүелди ажил-херекчи кады ажилдажылганын «Найрал» ассоциацияны бол-гаш «Улуг-Хая» совхоз-биле кады Совет Эвилели-нин Маадры Туюш Кечил-оолга тураскааткан хостуг хүреш талазы-биле аныак оолдарын Бүгү-рөс маргылдаанын 1992 чылдын май айнын 16-17 хүнеринде Улуг-Хем районунд Хайракан суурунга организастап эртерини дынадып тур.

Ол маргылдага Тыванын бүгү районоарынын, Кемерово, Красноярск, Абакан, Алма-Ата, Балхаш, Кызыл, Междуреченск, Горно-Алтайск хоорайларын болгаш Моолдун Улаангом хоорайларын командалары киржир.

I болгаш II черлерин ээлээннерин акша болгаш үнегил белектер-биле шаңнаар.

АЙТЫРЫГ ТОДАРАДЫР АДРЕС: Кызыл хоорай, «Хүреш» стадион. Телефон №№ 3-29-90 болгаш 3-57-80.

ЧАРЛАЛ

1992 чылдын май айнын 17-де 12 шакта, Улуг-Хем районунд Хайракан суурунга ол черден Ады-чуртук Улуг дайыныга эки тура-биле барып киришкенерге тураскааткан тыва хүреш талазы-биле маргылааны «Улуг-Хая» совхозтун админис-трацияны организастап эртерир.

ШАННАЛАРЫ: шүүлген мөгеге — аты, үжүрлөшкен мөгеге — ирт, III, IV черлерин ээлээннерге — сергелер.

Сөвөстөлү хоорайга, ында Дидишаныла бажыныга (азы-иелер уруглары-биле кады) барып даштарынын путевка-ларын ивөтөс кижилерге болгаш бөлүк улустарга сааларын Тыва Республикашын «Спутник» акционерлг нинтиледер организастап турар.

Школдедиле Калкааттын Минеральные Воды девискээринде пловтер лагерлеринге, Ставрополь хоорайын Күш-ажыл болгаш аштаналга лагерине барынын путевкаларын база бол.

Сонургаан айтырыларын 3-40-20 телефонну дамчытыр билеп ал болур. «Спутниктин» адреси: Кызыл хоорай, Кызыл партизаннар вуудумчул, бажын № 36, өрөөл 101.

принци «Адылба» (2 сериялы) 10.00, 12.50, 15.40, 18.30, Видеозал: «Нико наз зако-ном» 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00 шактарда «ВОСТОК»: «Необходимая нона» 15.00, 17.00, 19.00 шак-тарда

МАП 7-ДЕ «НАЙРАЛ»: «Черный тюрлз

Тыва Республикашын Кудурта министрствозу, курфи-дармония болгаш куренин В. Көк-оол аттыг хөгүмчүн театрн күрүне филмониянын хоочун ажилдикчизи Сергей ЧАЧАМБАЕВИЧ ХОВАЛЫГЫН

38 калаа бөр чораян хевтерте мезини дилгираташкан оон төрөдөрине болгаш чок кижилерине дамы кажым-адылы илгериде тур.

АГАР САНЫ: «Тыва соолба» № 363305.

Тыва Республикашын Ном удурлар чер полиграфия болгаш ном салымын тө-рөдөрүнүн талазы-биле кү-рөс комитетинин типогра-фиязы Кызыл Шетинни болгаш Красноярск куумчу-лук, бажын № 1.

Туураңа
сөздүкүмүз
БИБЛИОТЕКА
А. С. Пушкина

ТИИЛЕЛГЕ ХҮНҮ-БИЛЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

Солун 1925
чылдың август
31-де үнүп
эглээн

№ 89 (14813)

Республиканын пиитилел-политиятыг солугу

ШЫН

1992 чылдың май 9, суббота Солунга ат салган шагы 2.10.

Чагыдар өрттө 10 коо. Сагар өрттө 1 рубль.

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИНИҢ БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Хундугут ала-чуртчулар! Эргим хоочуннар! Шуптузу-ла: дайынчылар болгаш тылдын ажил-ишчилери, бичия чаштар болгаш кыргынар, шериглер кадайлары болгаш дугууж арткал хэрэжениер. Дээди командирлер болгаш ага баяуу хамааты баяуу-ла өөршү-дуг турган хүн — 1945 чылдың май 9 бистен улам ырап бар чыдар.

манаттып келген тайбын чедирип эйкелген. Тийлелге дээш эи удуг өртек төлээр ужурга таварышкан. Дайыннын каржы-берге үези чурттап эрткен кижини бүрүз ону бадыткаар. Бичангаш чүү-дав болуп турза, удуг болгаш биче тулушукчыларга боттарынын амы-тынын бергенер, фашист хоругаала-га халыкчестелип өлүрткөнөр, эрткен дайын үезинде дажож хэй бооп турган бомбалаашкынар болгаш үгер-боолар адмышкынардык, кагымдаларга өлгөнөр биче ка-жан-даа ыдыктыг бооп артар-лар.

Реформаларын аар-берге-зин бистик тамагаларымыз-тын удуг сагалы өскөлдөп артык хүлөп ап, билип турар. Боттарынын эи эки чыдарын Төрөн чуртууга берипше, олар ам боттары камгала хережел турарлар, оларын шим утаар-билип боор дээр-ине шим-на сеткил-биле буюруп турарлар. Таваржыл келген бо байдалды амыл-ида бадыткатыган. Бо ду-гайында силерге айтыккары өөршүдүг-дүр, хундугут депу-таттар!

чырыктыктыг тураскаалып сан-тып, баяулап турар бис. Чүс-чүс чыдарга уламчылап дел-ген ол аяларын чачыл демократия болгаш хостуг чаа Россияга телептин-биле улам-чылар дээринге буюурелат-мен.

ды болгаш серек чорукту күзеп тур мен. Тийлелге кел-дер чылдын демелгээр дүзү бистия шуптууска амыл-и-дан аас-кейириг, а кол-за чүс, тайбы болуун.

Ынчан шупту чүсө тодаргай билингир турган: канчаар-даа алдырга, канча даа болза — өндүр удуг болуудукин бол-ган, эи-не дээш, чүдөн ар-тык чачыл чорук тийлел үзүп. Чүс-даа дөңгөөр ар-га-жож күженишкениер болгаш идириглер-биле, бугу туртун кижини болаар аргажож күш ундаткени-биле. Кымыл шер-иг чочуну каралдан камгалап ат, бистик червиске үр үеде

экономика харылааларын ам киржикчилери болуп турар. Улуустарын бот-тускайлатты-лар эргези Керэже дүштур база хүлээп көрдүген. Феде-рациян хэрэжениге чүгле он ба-дылаашкынар удуг болган, депутаттарын эи хэй шуруу-зуну бадылаашкыны-биле Сьезд оң чүлүдү деп хүлээп алган болгаш Россиянын ам-гы күштүг Конституцияныг он тудуш кезээ, тускай болуу килдир кирген.

1992 чылдың март 31-ден соңгаар Россиянын күрүнө тургузууну чаа төгүзү эгезин деп чугаалаа болза, он черле хөөрөм болбас боор. Оң федералдыг тургузуун Керээ хүлээп көргө. Ботунч амыраларын тургузар талаан-ды моон мурунда турбан эргелери болгаш бурун долу төлөөлекч база шипирлек-чи эргелери республикалар-га тыысхан. Республиканын, крайларын, областтарын эргез-чагыргазынын бурун эргелери Керээ деткил база ыдыккал, боттуг бот-тускай-лап чорукту оларга тымыс-нышан, хэй националдыг күрүнө болур Россиянын чыг-гы эни хари угаа база биж-гылап турар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИНИҢ БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Хундугут хоочуннар! Бистия хэй националдыг улуз-уустуу миллион-миллион оолдарыныг болгаш кыстарынын амы-тынын өрттө-биле фашист Германияны ашкан өндүр удуг Тийлеленин 47 чыл оюн чуртап нарын үеде демелген турар-дыр бис. Эжэзген дайынны чыла дшварыга боттарынын удуг үзүп шериги удуг күженишкенирин үндүрүп тургаш тебика-биле, боо-чөсөк-биле, идик-хеп болгаш аш-чөм-биле үзүктөп чок хандырып турган тылдын ажил-ишчилери база кийрген. Шынгыш шимгалдарыныг чыдагында икээрэн эрес-ма-дырдыг чорук, сарып каттыжышкын болгаш чуртун салым-чолу дээш өндүр удуг харысалганы мезереп билип амгы бо күнерде-даа белик хамааты меделедат, келер салгалдарын мурунга хүлээлгенин бодал билдиргын үдө-гөрү бооп турар.

Борис ЕЛЬЦИН,
Россия Федерациязынын Пре-
зидентиз.

Тыва Республиканың Дээди Сөвединиң чедиги чыыжының ээлчег чок он алдыгы сессиязы

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ Ш. Д. ООРЖАКТЫН

ПРЕЗИДЕНТИЗИ ИЛЕТКЕЛИ

Хундугут уаус депутаттары! Россиянын амыралында политиятыг удуг болушукчу-нарын — Федерациян хэрэ-жениге чокта чаа ат салганы-нын болгаш уаус депутатта-рын VI Сьездизини оон дарый бистия сессиязы болуп артин турар-дыр.

1992 чылдың март 31-ден соңгаар Россиянын күрүнө тургузууну чаа төгүзү эгезин деп чугаалаа болза, он черле хөөрөм болбас боор. Оң федералдыг тургузуун Керээ хүлээп көргө. Ботунч амыраларын тургузар талаан-ды моон мурунда турбан эргелери болгаш бурун долу төлөөлекч база шипирлек-чи эргелери республикалар-га тыысхан. Республиканын, крайларын, областтарын эргез-чагыргазынын бурун эргелери Керээ деткил база ыдыккал, боттуг бот-тускай-лап чорукту оларга тымыс-нышан, хэй националдыг күрүнө болур Россиянын чыг-гы эни хари угаа база биж-гылап турар.

Конституция чартырынын кол ионешия угаанышкы-нын, Россия Федерациязынын чаа Конституция төлөккө-лө-нүг кол чүлүлери Сьезд база чүлүдү деп көргөн. Ол төлөккөлдө тымчал болгаш бүтүнигя чугаалажып көр кылдыр ону солдунура, пар-ла-ва болгаш удуг депутатта-рынның ээлчеглиг Сьездизине кирген.

Тыва Республиканың чааа моон соңгаар-даа хоочуннар-нын икееде-херекелдерине доктаамал ичээлгенин салдыр, рынок харылааларыне шилчигенин байдалдарында эконо-миканы чартып тургузары-биле холбашкан социал сипиш-килерин аар үргезин ичигедери дээш дузаны чедирер.

Хундугут хоочуннар, эргим ала-чуртчулар, силерге Тийле-ге хүдү-биле үрктен ханымын-дан байыр чедирип тур мен. Силерге, силерини ө-бүлелеринге хэй-хэй чыларга биж-гы кыдыкшылды, ө-бүлөгө чагай чорукту болгаш тайбын шөлөн амыл-чаады сеткилди ханымын-дан ичээл-чү!

АТ САЛЫШКЫНЫ ЧЫП ЭГЛЭЭН

МОСКВА. (РОСИТА-СЧТА-нын коор. Елена Семёнова). «Күш-ажалчы Россия» шим-чээшкни Россиянын Президентиз Борис Ельцинин болгаш оң баштагын чазактын хуу-саз бетинде халажыры дээш бугу-бетинде референдумун эрттирер дугайында инициативаны үндүрген. Референдум эрттирениге оң инициатор-лары 1 миллион ат салышкы-нын чыыр журулду.

ШЫН-92

«Шын» солунуну шанналы дээш Тийле-генин 47 чыл оюнга тураскааткан хүреш маргылаары Май 9-га «Хүреш» стадионга болур. Анаа районнарнын болгаш Кызыл хоорайнын эи шыырак 64 мөгелери киржи. Шаннаалары: шүүдген мөгөгө — 2000 рубль, диплом, вымпел болгаш кубок;

ӨГБЕЛЕРИМ — МӨГЕЛЕРИМ

Хүрежир дээш солак-шуулап ылгыл кетке-чүштүгүрү кирип, көрүп орамыла, күзөр боттуг дүзү-турду, сүрдүгү жүжү-дүр, кайдаш шүткүп күдүп казы шылаш.

жүүрлөшкен мөгөгө — 1500 рубль, диплом болгаш вымпел; үшкү-дөрткү чеплери ээлээннерге туз-тузунда 1000 рубльдин акша шаннаалары, дипломнар, вымпелдер. Хүреш дүштекинин 12 шакта эгелээр. Билеттерини баш удуг садып ап болур. «Шын» солунуну чанчыл болган хүреш маргылаазынын деткичизи (спонсор) болур «АЗИЯ БИРЖАЗЫНЫН» ТИВАЛА ТӨВҮ эки тура-биле илереткен.

МААДЫРЛЫГ ЧОРУК

Май 9 байырланчым-даа, муңгарачым-даа хүнерини бирээи. Бөгүн кижини Британ Ала-чурттуу Удуг дайынныг Фазисит Германияны тийлээни бай-ытлап турар.

СССР-ге удуг дайынга дорт бесте-ка-ди фашист Германия шагга эгезей берген турган. Дайынча хөдөлүшкени-нез эгезээр мурунда боо-чөсөктүн бичаг шериг техниказынын бугу хөвир-дери буюруп үндүренин ол каш каттап улагаттыган. А агресорун өбүрү ша-варыга СССР ынан долу-биле белет-кенип четкирээ. Танк болгаш мото-корпустары СССР чүгле 1940 чылдын майда тургузуп эгелээ. Бичан айтты шеригини ролюн кончүт үнелер турган. Эргижирээ хөвирин самолёттары ужу-р чүлүдү 80 хуузу эгелээ. Агаардан халааларына удуг камгалап шериги-нини эзе тургузуп шыдаван.

Камгаларын шикеп пат турган. Уду-р-лаанынын, оон күчү-күжүн удуг-ла-тооваан. Дээш удузтулгага турган ше-рин ижиер боттарынын эрге-дужаалын ошуп-уттарын болаш, чүгле Сталинни сөзүн амынаар, агаа долу-биле ча-гыртып турганар. Олар чамалы тава-рыгаларга фронт шөүндө болуп турар чүлүлери чоңуну удуг баштынчымын-ы сеткил-хөвүнге таарыштыр илел-кеп, шим фактыларын хажымып турган-нар. Бичан совет удузтулганын «иачир-беленче» частыгылары турбан болза, совет ижилерге хэй чыриглерге тава-рышпас турган.

Дайын чорудууга камгаш турганы база билингир болгай. Орта сес кам-паны ачирп турган: камгалаанын ийн-дизвар халаашкынын аламы болгаш агар-агы хемчээлгич чүс-чүс операция-лар. Кызылгар чоңуну база Смоленск тулушукчылары Олессанин, Севасто-польдун, Киевтин болгаш Ленинградтын камгалалары 1941 чылда болуулаан. Чамалы дег кончүт үргөн дайынны немед ланы Москва чоңунга хөөр-

БӨГҮН МОСКВАГА ПАРАД БОЛУГ

МОСКВА. (РОСИТА-СЧТА-нын дипломаттыг коор.). Бөгүн Москвага парад эртер. Оон организаторлары ону са-тышкынын, чөпшөрөлгө-нүн акыл-дуума чоруктун хүн кылдыр демелгээрин шип-тирээ. Дөңгөй чөргөдө тай-бын сорудаларыг бо мындай хөмчөг Москвага ийни удуз эртер ол.

Хэй чыдарыны дургуунда делесейни ийни дайынча Тийлеленин хууш Россия-де-мелген байылары күрүн организаторы хөдө амыл-и-дан санаткыны турган. Ам ад хө-рөктү колдуулаа хэй шим-и организаторлары боттарыны

колунда эв турар апарган, 92 чылдын Тийлелге парад-ны инициатору, организатор-чы болгаш дүштүрүкчү болза Россиянын «Рантек интернэшнл ЛТД» компаниязы, а чигини спонсору — «Россиянын шипилелдери болгаш технологиялары» дел ач-кисер нитилел бооп турар.

Россиянын Ак бажынын баарында Хостала шөлүдө эгелээр парадга Ала-чурттуу Удуг дайыннын илеленин. Сөстү-лөрү, фашист лагерлерге до-лузунда чордалар — 300 ажомт кижя, а ал чыкыш 800

Тайбынч сорулдарыны шүтү-биле аштыкыдан ту-манитарыг дууламчыны эдилер, эмелге адыр хөдө-көлдөрүн адыкчыны-нитилел биле 23 миллион доллар чү-ге хүлээди көрдүгөн

МӨҢГЕ ОТТАН ЧЕЧЕКТЕР

(Чечен чугаадан үзүндү)

Орунга таварышкан көөл-бестери оюп эртпел чораш. Мөңгө от чамыга угбашкылар чоокшулап келгенер:

Орта Оулу хелертен алтыра берген:

— Угбай, чечектерин чаражы көр даан!

— Кайда? — деп, Урал айтырган.

— Дуу ол, от чамыда — даш, Оуу Мөңгө отче долу-бисе айткыш дээс. — Барып көрөтөл.

Угбашкылар тураскаалта чече бергенер.

— Шуту джирг чечектер-дир. Ии, канымын-даа бар. Аи, кызыл, сары, Камамг мошчу чараш чечектер боор-до, Оуу магадан. — Кым экеп салат кавы ол?

— Чаа өгөлтен улус манаа чечек салыр чачылдыг чүве. Эртпел, джурт тургаш, чече-даа катал көргөн мен.

— Чангыс кызыл чечектен ал даан бе, угбай — деп, Оуу дидим эвес айтырган.

Хоржок думам. Ышыкты от чамыдан чечек ал болбас чор. Че, сандык бардым — дээс, Урал Оуулу чечеп алгаш чорупкан.

Угбашкылар сүт садып алгаш, дедир тураскаал чамы-биле эртпел бар чорда, оон артынан бажымын дүтү аыра-ра берген, өнү чидарып, элей берген дүрөш шеклен идиктер-лиг, кушугуру кадай үнүп келген. Ол тураскаалда чечектерин беле каара туткыш, хая-лаа көрүмбейн, бзыл чорупкан.

Урал биле Оуу аайын тып-пай, кезек каза алгадай берген турганар.

— Чечектерин ол кижини чүтө апкыш бары ол? — деп, Оуунун үнү шедиргелени берген.

Урал, думамын айт-чырынга харышалайып, урал бар чыткан кадайнын соомче алгартып:

— Карган-авай, кырган-авай!

Демги кадай доттаваайы, кылалы дүгелденген.

— Чечектерин ордалп алган ол-дур. Соомган сүрээли — деп, Урал — Оуула чүтээ-лааш, оон соомдан маннажыл-лашар.

Кадайга чоокшулап келеш, Урал катал кыйгырган:

— Кырган-авай! Думам тур салер бе?

Херэжөн кижжи ан-на тура дүшкөп, көрүп келген.

— Чүү херек? — деп, ол херектенген.

— Чечектерин чүтө ап алдынар! Дедир алпарыл салып калынар — деп, Урал ол кижини арнычы чиге көрүп чуталаан.

Сарыгымаар хавыгыр арны-гы, арган чаактары онгайлып кире берген, үжөн биле дөрөн-дөр арныныз назылыг херэ-жөн Уранче караан чыдарып көрүп турган. Урал оон соом көрүмү шыдажыпкан.

Ынчаарга ооуу чырын чырттайтыпкан, үнү дымзыт-кан:

— Сээ канзыг херээн чү-вөл? Ак орун — анаа орунтан чоп думажала!

Оуу корбаш, угбашыче сынып берген. Ол азылмай димирээшлп төрөктенген деп, дагаар дугуар чангыла-нып, күштүг зат төрөктерин

Чыгыл берген соомда, сүтүр чыйык кула-ла берген. Херэ-жөн кижжи күдүлүкш, ча-нында херимин чырына-сен өде халаан мидлапкан. Угбашкылар эвстан чагла-танып, ирак эвесте бичиң уруг-лар ойнаар «мөөгү» алааче кире халышканыр...

Эртенде Урал биле Оуу эртенги кино көөр дээш чорупканыр.

Урал билет садып турда, Оуу кийгыра берген:

— Угбай, дүңгү херэжөн кижжи даштыя чечектер садып тур.

Уруглар кинотеатрда үтө халып келерге, ылап-ла дүң-гү херэжөн сөөлгү боодай чечекти бир оолга садыпкан. Кудумчуну келер бзылпкан. Урал биле Оуу кудумчуга маннажыл келерге, светфор-тун кызыл чырык кына бер-ген. Ол арынык херэжөн кижжи автобуска олурупкан чорупкан...

Оуунун чүтээ шивирт эвеп, Сагырга, оон экине үндөп эртендеги алгаш барган ыш-каш болгон.

Балы-Байыр ТАРААЧЫ.

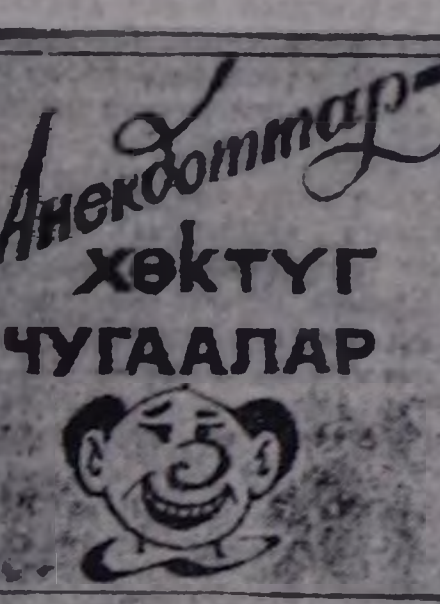

МЭЭҢ ӨРГЭЭМ — МЕЖЕГЕЙИМ

Калбак, делгим — шынчаларлыг, Калыр, белик тайгаларлыг, Агып баткал теген сугалыг, Аалым, чуртум Межегейим, Мээң өргээм — Межегейим, Апп, малы, кичтары-даа Ала-шокар сайдаан дег, Аймек кыял ишик чыктуг, Амым тулуш Межегейим, Мээң өргээм — Межегейим, Чурумалдыг чөлөөндө Чуртум казым улум сийген, Ээлбек дүжүт чылдын сөзүөр, Эле темги Межегейим.

Мээң өргээм — Межегейим, Сарыг-Булуң, Көк-ле-Булуң Чажымала-на шууталам болган, Адам, адам чурттал чораш, Алаа, шыктыг Межегейим, Мээң өргээм — Межегейим, Чүрээм күжүр сол-ла чораш, Чүрээм сел адал чорур, Чараш, байлак Танди-Уула Чүрээм каан огу-дур меп, Межегейим, Мээң өргээм — Межегейим.

Оюн ДАНЧАЙ-ООЛ.

Бир-ле доорайны бир шөл-чүгөжинге ийр ирей ужуражып, дөөрөжөл олурган чүдөл иргип. Бирээни экиндине мынча деп айтырган:

— Че, чүл мей, Иван, демги Ильячынин чыгым бо реформ-ма, рыноктун берге баштайгы үе-чадазында канчал күссөдир, амылпалага боттанарып уусу чор бис?

— Кайм Ильячынны чыгым чүвөл, Вася?

— Кайш деп чүн боор, Леонид Ильячынны азы.

— Чүү чараан кижжи боор?

— Волканы «чыттыр» жер хелес? — деп чагаан кижжи-дир. Валя.

— Кайнам, мегелеп олур сен, Вася, Леонид. Илчк эвес, а Никита Сергеевич ми-ча эвэн.

— Каян, кая миңа дээп кижжи боор?

— Никита Сергеевич бир катал Индияга Николай Алек-сандрович-биле казы чече берген. Улуг чурттал келген улуг аалчыларын алдары дээш улуг шайлакта джур-ген. Джавахарлал Неру көрүп турарга, оон чараанын чамдык келжүтүнери орус водканы шыраак «шөлүг» турар бол-ган. Ынчал барга, казак баш-тын сагындары: «Водканы ай-тавыла шөгилт ишес бол-

ва, ондактыг эвес бе». А Ни-кита Сергеевич тургаш:

— Чо-ок, эш Джавахарлал, водканы «чыттыр» жер хе-рек!

— Никита Сергеевичнин чыгым бугуар водканы ам «чыттыр» жер дээрге, чангыс шилчип бенин өртээ 150 рубль, канчал бис, Вася?

— А рынокта, биртээр чу-галдарга, хайлыг «кара су-ылга» чангыс шөл спирт өртээ ам 250 рубль болу берген-дир. Ону канчал сен, Валя?

— Канчал боор, 1992 ты-дын январь 1-ден соңгаар «ажыг чүвө» боостамче аш-тастан ийил

Автобус доктар чече сандыга олурган ашакка бир оол чедип келеш:

— Таакпы бар бе, ирей, ха-рым назар чыгар берди.

— Кайда боор, мун казым шөг-ла-ла кадып каян.

Таныш ийр кател ажы ма-газинге ийр эртен ужуражып береш, кижжи кара чыкч чугаалажып эгелен дээр.

— Чангыс хлөб өртээ боту база 10 рубль 10 көбөск-тур Пенсия айда 410 рубль, ай сайнда чүгөл хлөбө бенин 300 канчал рубль үндүрүр-дир мен, канчал чурттаар чүр мөн, Валя?

— А хлөб өртээ ам-лаа эсер дээр-дир, чангыс хлөбтү өртээ катал 15 рубль болур магад чок, Соня.

— Ой, Валя! Он беш рубль болу берсе, канчал чурттаар бис?

— Канчал чурттаар боор, чурттага бээр ийлаан, до-мей-ле салып чыр алар.

— Ындыг ийлаан, кайны тоор сен, шыгы шымыр-ла болгай.

— Хамык ужур шыжамыр-ла эвес, кангы чурттаар хе-

Чарлалдар садыраза

БАРААН-ЧИП ЭТТИН УНИВЕРСАЛ «САЯН» БИРЖАЗЫ сонуургалдыг бүгү хамаатыларны, бүдүрүлгелерин, органи-зацияларны 1992 чылдын май 13-те хүндүскүнүн 14 шакта биржанын садыг залына эгелээр аукцион садыгына кээп киржи-ринче чалап тур.

Аукцион садыгына делгээр чүүлдер:

- тудуг материалдары;
- чүкк болгаш чник автомашиналар;
- чник автомобильдерини артык кезекте-ри;
- чүкк болгаш чник автомашиналарнын дугуйлары;
- электри дериг-херекселдери болгаш станоктар;
- химия продукциязы;
- дилиг материалдары болгаш ортап кылган чүүлдер;
- кабель аймаа;
- чончун калбак херегел бараннарнын хөй яныз хевирлери.

Бараннарны болгаш чиг эт аймаан са-дып алырынга база садарында Тыва Рес-публиканын хуу хамаатылары, бүдүрүлгелери, организациялары киржип болур.

Аукцион садыгына киржирин билет өрт-тээ 100 рубль, үндүрүг хевирлиг дадывыр-нын хемчээли 1000 рубль, а бир эвес садыг-саарылга кылдынмаан таварылгада ук ак-шаны ээлеринге дедир эгидер.

Аукцион садыгына киржир талазы-биле чаргылангы даразында адресче чорудар: 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажын № 76, харылдажыр те-лефоннары 3-80-23, 3-85-23.

ТЫВАНЫН ПРОФЭВИЛЕДЕРИНИН КАДЫКШЫДЫЛГА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КИЛДИЗИНИН социал-страхование струк-туразынын өскерилени-биле холбаштыр диндыдыры болгаш:

«Чедер» болгаш «Уш-Белдир» курорттарга путёвкалар бээринге даразында чурумну локтааткан:

- бүгү профэвилел организациялары, бү-дүрүлгелер, албан черлери, нинтилеллер болгаш фондурлар калдыкшыдылга черлеринге чаргыларны боттары кириер болгаш олар-нын-биле керээлерин чарып алыр;
- путёвкаларны баш удур өртөөн төлээш алыр;
- путёвкаларны боттарынын хузуунда алыр күзедлиг хамаатылар оон өртөөн поч-та дамчыштыр шилчидип азы курорттук кассазында туда төлээш алыр.

Бирги сезон июнь 1-ден эгелээрин сагы-ндырып, ынчангаш керээлерин бо чылдын май 10-га чедир дарыг чарып алырын сүме-леп тур.

Кээр чери: 667001, Кызыл хоорай, Юбя-лейный переулук, № 7. Телефону 3-10-77.

Улуг-Хем районун Чааты школазы бо чылдын май 23-те 60 чыл болур. Ол школазы доосканнары болгаш аял

Ориакчыныя адреси: Минч-синск хоорай, Ботаничешк кудумчу, бажын № 49, квар-тира 27, телефону 93-5-25, КВЗ-672 маркалыг автобуска Кызыл хоорайда телефону 2-47-94.

Экни күзедивис

Бистия мнак авамс Екатерина Ыймаеия Базырийн 60 харлаан-биле холбаштыр алаа чүрөктя ханымыдан шиг байыры оон өнүн эр эвэн Александр Сономович, уругалары, оолдары, кенээттери, күзээтери бистер чедирбошан, ас-кекжикти, кал дег бичиг кадыкшыдылы, узун назымын күзеп тур бис!

АЛЕКСАНДР, ВАСИЛИЙ, СВЕТА, ТАМАРА, НАДЯ, МАРТА, ЭЛЬЯ, САЯНА, СОЮР-ООЛ, КАМА.

(Солунук даразында номери май 13-те үнер).

МАП 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Алдан-ма-дыр» 9.20, 13.00, 14.50, 16.40, 18.30 (узаткан), «Че, көөр сен шүөл» 11.10, Видеозал: «Боец в стиле разъяренного гуса» 9.40, 11.40, 13.40, 15.40, 17.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Птицы» (2 сериялы) 12.00, 15.00, 18.00 шактарда.

МАП 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Алдан-ма-дыр» 9.20, 11.10, 13.00, 14.50, 16.40, 18.30 (узаткан), Видеозал: «Боец в стиле разъяренного гуса» 9.40, 11.40, 13.40, 15.40, 17.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Птицы» (2 сериялы) 12.00, 15.00, 18.00 шактарда.

АГАР САНЫ: «Тыва соавлы» № 363305.

Тыва Республиканын Неп үндүрер чер полиграфия болгаш ний садымыны төрөктеринин талазы-биле кү-сөпө элчиге-нин индого-фиялы Кызыл Шетиник болгаш Калканын кулумчу-лу бажын № 1.

А Ж Ы К Ч У Г А А

(Танчүзү, Эгези 1991 чыл-дыа октябрь 15-те, 1992 чыл-дыа апрель 25-те үнген).

— Ынчал көрөй, даргам! — Бодулуум сес, барып ту-варышкын дартуру. Шуту ол ийи. Сен-даа, мезон назы-ныкка мезир ийи — кадайлан чарыг уруттарлыг болуур-дур сен. Мен оныч турумада бичи-тинг чедир урутул апкыш, кадай турган. Ядымым дээр-ге, арга чок. Сетканы-сагыны дээр-ге ак сүт-ле. Ажил дээсде ам-тынма-лаа харамниип билбес. Кижиндегге дузаарга дээрге кайгамчык. Уруттар сен мунда чангыс-чангыс чарык кыла айткырт. Ыш даам-дынч өртөспөй кылган ол. Уруттары аяктарын хана бадылга кызып харлар. Кижини бар-чогун аа-биле оңгалар. Аа-неяз дас ка-дымыда ала-амытадан инек чыдып, төсөйи хемалык дег бичиң эйттиг сөөк, чинде-дег тып экеп хайчыдырган, аяктарын чыскай салгаш, шөгил, шырыма, сир ди-вейи сөөктерин шылааш, аяк-тарыңга үкөй салгаш, ортууң-га ийи салу домбу кара шай-ың улам каар. Ынчангаш хөй чүвө бел шуугашалар. Он бешон беш кылдар ийи үстүп алгаш олурлутунар дээр турган. Болза-лаа бай, чагаай аат турган чүве. Сен-лаа ың-дыг болур-ла боор сен аа!

— Чок, даргам, мычмаас-ла болгай. Кадайым ам шуут болгаш ол. Барып турарым база мыңа деп турар...

— Ынчал чүт-ле аргар хал-чың деп турар кижжи сен. Өс-күрү база үнгээрин ол чүвө бе?

— Харын аан, качыг боор. Чамтык эрдер кенгис канпа-маан-лаа тургаш-ла хоржок болу берген джирг чүве. Олар деп болу бербес дээш-ле. Мен сийдерин ол аала-чедил хар биче болгай мен. Харың көң-гүс өске чүвө дээш сесткилд човал чорур болу бердим...

— Ам чүү болу берген ол?

— Чажыт эжинин ийи кы-зы биле олту улгадир тудум-ма мези-биле дөмөйлежип бар чытарар-дыр. Чогуң канка-лаа аргалал болбас чүвө бо-ла болур дег-дир!

— Оюм аа канчаларды?

— Кожаныста колхозто чы-кар арганы болал көр, дар-гам.

— Барып турарыңдан ирай бергей-де сен?

— Ыраас. Харын чоокшу-лай бол.

— Качан?

— Бо колхозтан барып тура-рыкка чедир ирак чор чүве. Кожаныста колхозтан дыка чок болур. Бо талазы-биле болал керээрүе чүд?

— Сен-лаа база коңул-ла сойлу-тур сен. Ам шуут аа-зал шыдаас мен. Бозанып кө-

рейк. Сзын солтур үен шага-ла болган ийик! Мекчарып чү-гаавыс соксалыр бис бе? — дээш, дарга арага шилин ап көргөш, — сен дээрге дүвүн кургадыман шыкайдың, чүл. Коңул-лаа амитан-дыр сен аа. Мен моому... — дээш, дарга баштай эрини дээскөш, салып каан дакшазын ийиккен.

— Бо чарыш шилди...

— Барып турарыңдын ады Дулма ийикпе?

— Ие.

— Анаа баараа арага савал-лап алгаш барып тур. Аргар халчың дээринге мезиң ка-раамга монгун-суу дег кыла-наан чүвө көстүр-дур. Монгун суу дээрге, чүү ийик. Сес бичир-ле болгай сен, ала.

— Ие, бичир мен, даргам.

— Ол монгун-суу хергелээр чүрүмчү, репелтин...

— Ол дээрге, мезиң бажым-ла дүкей чырык-биле дөмөй кылдайнып тур-ла.

— Дерт аргар кештерин канчаларды? Канчал-ла оза-лоонд кылбайн, оон халчың ажаап кылбайн сен...

— Мою мезиң бузууралыг, мергежялдеп кижжи хары-лап турар ийи, даргам.

— Туттумааже хоржок, эжи! Бир-ле лынаарыкка агарарын кижжи алыр дээш эвес, халчың алыр деп кел-ген джирг бээр болу. Аянгте өтөтпөн. Ал аталарыңныз бокка бооранымыс ол эвесе!

— Черле мычмаас, даргам! — Че, канчал, ажил доо-зулган ам соксалаи.

Иелэни машина иштинде үнүп келгенер.

— Сзын аксий эмил эрттер белең тур эвеспел...

— Эргени дуглай тырттыр-бас чүвө бе.

— Ие, ие. Мезиң орнум өнүн барыны талезинлаазы ийлаан, ала?

— Ие, ие...

Даш элекейип чораш кымдык майгыны кире бер-ген. Дарга оон соомдан көрүп турат: «Бо сойзуу өскегай тур эвеспе. Каныарыл, мону? Моон соңгаар моон мезеэ көргүзөр дулазы чү боор. Ку-зеля элдерти кожамында кол-хозыш динтер ийлаан» — деп болбазышкан, өгжө кире бер-ген.

Даартамынча аргар сегиял чедийкиниг болган. Деле-гейин а баалааны «делеге-гейинге» салып зерт кешти берген. Бирээни экиндине мынча деп айтырган:

— Че, чүл мей, Иван, демги Ильячынин чыгым бо реформ-ма, рыноктун берге баштайгы үе-чадазында канчал күссөдир, амылпалага боттанарып уусу чор бис?

— Кайм Ильячынны чыгым чүвөл, Вася?

— Кайш деп чүн боор, Леонид Ильячынны азы.

— Чүү чараан кижжи боор?

— Волканы «чыттыр» жер хелес? — деп чагаан кижжи-дир. Валя.

— Кайнам, мегелеп олур сен, Вася, Леонид. Илчк эвес, а Никита Сергеевич ми-ча эвэн.

— Каян, кая миңа дээп кижжи боор?

— Никита Сергеевич бир катал Индияга Николай Алек-сандрович-биле казы чече берген. Улуг чурттал келген улуг аалчыларын алдары дээш улуг шайлакта джур-ген. Джавахарлал Неру көрүп турарга, оон чараанын чамдык келжүтүнери орус водканы шыраак «шөлүг» турар бол-ган. Ынчал барга, казак баш-тын сагындары: «Водканы ай-тавыла шөгилт ишес бол-

кадан эмчилер кезип көрөгө, ол кижинип улуг-хырында хөй демир аймаа бар болган. Чажээ, 300 чоос, 20 дугуур, харын 15 доңурак чораш. Ол кезидини сөөлдүк аарыг кыжиян кийти байда-лы, угаан-сегези экижай берген.

БАШТАЙГЫ УЖУГЛЕЛ

Чуруктарлыг англи ылы кы-рында ужугтел номун 1484 чылда парлаан турган. Чу-руктарлыг эн баштайгы ужугтел номун чоокта чаа катал парлааш. Англиянын хай-нигэвиңге бараалгаткан.

(ПАРЛАЛДАГАН).

ДООРА ДУРГААР: 5. Аят төрөтенин бир кезеэ. 6. Бир харлыг сммн. 10. Тыва Республиканын баштайгы Президентиңне кандактарынын бирээни. 11. Өгге уус олурар тускай кууш, чагыс. 12. Тыва суур, дарг. 15. Сурагалы совет умужукуу. 18. Тыва чүрүкчү. 19. Хаанын уруу, чараш кыс. 20. Уауг урул, чымыш. 21. Альберт Тановтун ирмын. 25. Орус тоол. 26. Тыва төрөл бөлүк. 27. Эзер кезеэ, чаы. 31. Каа-Хемзе суур. 33. Албан-ужаал элекейин, харымсагалыг амыл-дакчы. 34. Аят зерин. 35. Мерген-Херел Монгустун ирмын. 36. Уауг хат.

УЗУН ДУРГААР: 1. Э, Тывага бай, шыраак херэ-ден, 2. Тараа, эг-сен шы-жаар чер, 3. Ус орунча суур, 4. Тыва оюн, 5. Войничини чогаалы, 8. Эрга Тывага ал-бан элчиз, айбын, 9. Аша-азы казым чок артык кижжи, 13. Чөөн-Хемчикте дарг. 14. Монгун-Тайгага чер азы. 16. «Бөжең үш чылдын соок кы-зы» деп фольклорин кол рол-дарынын бирээзинин күсө-дүкчүлүгү, 17. Сурагалы совет аваноструктор, 22. Сүт иге шаан каан бер, коошпа. 23. Көгөжир амитанан тырмын бир кезеэ, 24. Каа-Хемзе чурттакчыларым чер. 28. Кыр-

КРОССВОРД

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40

гаан зүктүн сынаан, кууш кезеэ, 29. Бир туугар оолап турар мал, 30. Кургаг бузук.

СОНУРГАКТАРГА

САНААР ДУГАЙЫНДА

Санаар бот-боттарыга, шы-на-ла, дөмөй эвес. Ынчангаш оодар кижжи караганга агыш-тык кылдыр көстүр. Ынчал-дык хөй санаар аразында чангыс дораан эскерер бир Арай ырактан санаарын баштай 1-ни, оон даразыны дег 7-ни, 4-ү, 2-ни, 9-ту, бичи 3-ту, 5-ти, он сөөлдүк-3-ти эскерип тангыр бис. 8, 5-3 санаар ырактан дөмөй кылдыр көстүр.

акшазын шыгадыр дээш «миллионер» чече берген. Демги акшазы меге франк болган. Чажыт кижжи хоумдаанындан моорал калган. Оон ады бил-кенин берген: Пьер Пессо деп кижини полиция тудуп алган.

ЭЛДЕПТИГ КУШ

Бүгү куштарын шык хаайы кууш улганган. А шаш хаайы кууш чүвө, а өрү улганган ай-мак куштар дөмөйлеге чүлге чангыс чера — Чаа Зелан-дияда бар. Ындыг хаай тоор-куш сайын алырынга дыка эптиг. Ол куштарын «сө-дүрүк-хаазлар» деп алаар.

БАЛЫК ХӨГЖУМУ

Англианын муруну дөвөс-көзүниң дадай эринде Пят Кросби деп халашкан поли-цейки кижжи чурттал чорур. Оон эки-не ийик ажылы — ба-лык тудары. Ынчалдык чош-нуу аялгаларын жөжүк херек-сел-биле ойнаары тергини: со-диртерге бези киржи берген тургалар. Чоокта чаа ол сымрыкыш тузуп алгаш, дадай эринге олурган. Балык-тарын сураа чок болган. Чагаарыш, жөжүк херек-сел-биле анги улустун чараш дадамын ойнап эгелээ. Уз-ваала балыктар мөөнү-биле дадай эринге чедип келген. Балыктар дөс бээр дээш жө-жүк ойнаарын соксалдыр-ла, хамык балыктар ирай бер-ген. Жөжүк ол дагып ойна-йы бээр, балыктар катал аяктерип келген. Жөжүкүмү Пят ойнаышкан, хөй балык-ты туткан.

НИГЕРИЯДА ЧҮНҮ ИЖИП ТУРАРЫЛ

Нигериянын чурттакчылары чинге-таралдан пиво кылып ижер. А пивону алаа ээрир дээш эвес, а иондген кайгала-ныр, суксаанын чидарер дээш ижер. Ынчалдык аш-чем-ге хергелээр үнелгил культура-ны — чинге-таранын канчал соруга-биле Нигериянын чур-ттакчылары бо чылын палыма деп үнүштүр чүчүүчүлүн кызы-ларга шыны эгелээ. Оон арага шынар чүгөл бузун чартык градуу.

РЕЗИНА АЗЫ КАУЧУК ШЫКАШ ООЛ

Колумбиянын Арика хоорайында 16 харлыг Ф. Мерла-дес деп оол бар. Оон узууу 177 сантиметр, деңизин 70 килограмм ажыг. Ынчалдык оон кашпалагы тергини, 50 литр сүт кулар доккарга кир-кип чыдып алыр. 12 сантиметр хемчээлдег үтүгү чери эрте бээр. Мындагы аргаларга ол беш харлымыдан эгелеп өөр-енген.

ЭЛДЕПТИГ АВТОМАШИНА

Япониянын автомашина бү-дүрер бир фирманы элдепиг автомобильдин чоокта чаа кы-лып үндүргөн. Автомашинаны тускай оңагай херексел-биле дээрэн: машина ээзи рубль артынга олуруп алгаш, 4.5 катал ийкээр, дашкаар ты-нар, а оон сөөлдүк моторну ажылдадыр. Мотор ажылаа-й бээр, машина хал чорул-тур. А бир эвес өске кижжи улгү машиннага олуруп алгаш, 4.5 азы 40-50 даа катал иш-дээр, дашкаар тынгат, мо-торну ажыладырга хоржок!

ДЕЛЕГЕЙДЕ ЭН-НЕ ТУМАНЫГ

Англиянын найсылаалы Лондон — делегейде эне-те туманыг доорай кижжи, чымын, дүң, дүңдү, тоорай кырында туман ыраас, оон чамдык куушчуларын хун-дус салгылаан чырык чок болза, дүң шыкш караны болулар. Ам доорай кы-рында туман эвезкей болган оон куушчулары эвэн пид-рымк болуп эгелээ. Агаар мез-азынын шилчирээр эртеде-керини чүрээни бугуар мез-азыра, мындагы чырыкшак 13 чыл бурунгаар Лондонга болган.

Индес 667000 Кызыл хоорай Красноармейская 100.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯНЫ Н С Вазыр (та-рымсагалыг секретарь): А С Демидов (та-рымсагалыг редактор); В М Сат К К Сат (та-рымсагалыг редактор); П М С

Советтер: оларның шийтпирлээр айтырылары

САНАЛ, ШҮГҮМЧҮЛӨЛӨДӨРНИ КҮҮСЕДИРИ-БИЛЕ

Март айга Улуг-Хем район Советинин элекчилги сессиясына 1991 чылда чоруткан ажалы...

Улус депутаттарынын район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы...

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы...

Бо чылдын апрель айына 25-те № 81 «Шың» солунга үнгөн шыңг эгелек чүдүгэ дамарыштыр...

Хоррај автобустарына талас чоруктар пасажарлар мурунунда-ла турганы билдирген харын...

АМДАНЫГЛА ЧОРААН

Чемини амданым, чагайы ону амдан турар кижини чемизе холунда...

«Тос аржаваның 1991 чылда аманчыл. Ам бир чыл аман бир чылдар...

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы...

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы...

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы...

Солунга үнгөн бир материалга хамаарыштыр

«АРЫН-НУУРЛУГ БООП КӨРҮҢӨР, АЗЫ ТУРАҢАРНЫҢ УЛУУ ОЛ БЕ?»

Оларның чамалыктары анаа чымып кагыз-даа, Чадааларга чедир база-ла пасажарлар чымып кээр...

«ЧУДУРУКТААР - ДАРГА»

Ындыг дарга-бошка база бистин аравышка бар боордур. «Демократизмаланы» калбарганда, ажырбас чүдө-ле элге шыңг бе...

Эвельдин бажыга олурганда, бир чылдын нурун ашкан кижэ. Он «мерген» уурдуулаш биле мурдуларын...

Шыңг шыңг ашкытты уургажыктарынын моон солгоор даа организастарын шыңг алаан бис...

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы...

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы...

Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы...

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы...

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы...

ӨӨРҮНЧҮГ ЧОРДУ

Чоокта чаа хол бөмбүүгө хоочуннар маргилдааны боолуп эри...

Онакчы бурзун чүс-чүс акша салышканын мен терсе домулал чок деп дедикер мен...

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы...

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы...

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы...

Улус депутаттарынын Улуг-Хем район Советинин куусекчи комитетинин 1991 чылда чоруткан ажалы...

Культура: ачы-дуза чедирилгези улам ылашканын

ЫНАКШЫЛДЫҢ СҮЛДЕЗИ

«Игорь Иргиттин чогаалык чыгармалары» болуу деп чаралды көрсөтүп, мында бот-тымыр композитор, ыраады деп каанын жомоодо, чамык кичилерин ала арай буюр...

Игорь Иргит чарык өскүстү амилдралдын аягы «дузу» амал өскөн. Ол Иргиттин улут-тымыр техникуму болган Москвада Горький атыгы менен чогаал институтун дооскан. Ош баштагы шүдү 1963 чылда республика солуунга парлаттыган. Анык автор орус дым кыргыз бөвө шүдүктү өртү чогаалдары турган.

Игорь Иргит чарык өскүстү амилдралдын аягы «дузу» амал өскөн. Ол Иргиттин улут-тымыр техникуму болган Москвада Горький атыгы менен чогаал институтун дооскан. Ош баштагы шүдү 1963 чылда республика солуунга парлаттыган. Анык автор орус дым кыргыз бөвө шүдүктү өртү чогаалдары турган.

Игорь Иргит чарык өскүстү амилдралдын аягы «дузу» амал өскөн. Ол Иргиттин улут-тымыр техникуму болган Москвада Горький атыгы менен чогаал институтун дооскан. Ош баштагы шүдү 1963 чылда республика солуунга парлаттыган. Анык автор орус дым кыргыз бөвө шүдүктү өртү чогаалдары турган.

Игорь Иргит чарык өскүстү амилдралдын аягы «дузу» амал өскөн. Ол Иргиттин улут-тымыр техникуму болган Москвада Горький атыгы менен чогаал институтун дооскан. Ош баштагы шүдү 1963 чылда республика солуунга парлаттыган. Анык автор орус дым кыргыз бөвө шүдүктү өртү чогаалдары турган.

Игорь Иргит чарык өскүстү амилдралдын аягы «дузу» амал өскөн. Ол Иргиттин улут-тымыр техникуму болган Москвада Горький атыгы менен чогаал институтун дооскан. Ош баштагы шүдү 1963 чылда республика солуунга парлаттыган. Анык автор орус дым кыргыз бөвө шүдүктү өртү чогаалдары турган.

Өлден артар, өрттөн артпас

УЛУС ЧЫЫП ЧАДАП КААР

Уе-дүйтөн бээр дамчы келген бо үлгөр домакты чеге чугалааны амилдралга бо-ла көстү бээр. Алаа хамаарыштыр жей-ле чактерини чугалаа болуу.

Чакыраада бер-ле алаа пайлаагыны муруу чугалаа Улут-Дагыны Хаалыт-Бут өкөнүн иштеткен миш үлүп турарын шикке ойнап турган бичи солдар көрүп каан бис. Оо-ла доран өлөрүксө тарай маниажи бер-геш, ала-өлөрүксө өрт үлүп тур деп чугалаан бис.

Өрт дээрге дайны-биле дөмө, өлден артар, өрттөн артпас деп, бистин тыва улус уюлдуу-ле чугалаап каан. Оран-чурт өрттөнүн турал, алаа канпап көрүп оларар түвөл. Дурен айтканмыр! Ону долуу-биле өкүрүмүн шаада, аялсе чанган керээ чоң!

Эр улус өрттү өкүрүм-биле чогултуп. Элдэн оолдарын баа лады эдертин алганнар. Бистери, көкөк оолдарын, «бичи-дир сийер» дээш албаанар. Биздинда барыккаармыс коңуш. Ам канчаар, «эдертин ит, зеринди койтпа» шаа четтес улушту, бисти кым эдертир боор.

Душ үеинде чорукчан улуузуус коңуш келбиз. Давратыкка бие дүш үеинде идик-көк, арны-бачы күрүт хөт аргаган бо чедип келдирер. Өрт көрүлгөш, алдыртпайн бар чакканын, суурдан, Алма-Булак, Кара-Сутан улус келген, дуулашпа боза, шылдаанын оларын чугалаандан бичен бис. Бичап турган, төндү өкүрүп алган болганар.

Ош бээр жей-ле өрттөн, Көккүчү, хуу аймагы чоран артарат колхозтаанын, суурчүк аймагында шага-ла иштеткен. Чайгалдарда малчанын ардык өскө ажуу-дүжүп чорур улус чок болот. Чоңуш өрттөн-биле, кулутурамыс белез.

Биздинда-дээ чамык кичилерин илгергезин бичмелдеп демилгелдептерине бечүрү чедир үрүктүч немчик турар. «Бере аралган менин хостал, кадыкчыларым эиткен дээш М. М. Ооржака болган өскө-даа эмилерге чүрөм хамышпаан өрүтүп турарды» деп, Чоюн-Хемчи ра-йондун Шени суурдан келген А. Кара-Саа 1992 чылдын февраль 13-те бешкен. Ол шакы Кызды хоорайнын чурт-тачымыр Т. Толматова чоокта чаа, май 9-та, демилгелдеп дептериле бичмелдеп, эмилер А. Н. Лыс, М. А. Ооржака, К. Х. Орус-оол, А. А. Кожина өрүтү чегтергенин илгергезин.

Эмчи Маргарита Монгушова — таленттүү өс. Өмүрү эр эиз Михаил Ооржак — тек-ника «эмчи», икжер Кичи, Оларын огуу Айша Кызылды № 1 ортумка шкколазын 10-гу класка, уруу Айша оо-ла шкколаны 3-кү, чээни Юлия — 8-ки класка-рында өрөөнп турар.

Бөдүү эмчи М. М. Ооржака, оон найралдык коллективине оон сөңгөр-дээ жетиниши күзөп, республиканын чөйүшү кадыкчылык камгалаар чагай дерекке төлөтүп улуу икжер дээрине бичме буюрелди илгергез дээр болаан мен.

Алесея ДУРГАЖАА. Илгергезин бичмелдеп демилгелдептерине бечүрү чедир үрүктүч немчик турар. «Бере аралган менин хостал, кадыкчыларым эиткен дээш М. М. Ооржака болган өскө-даа эмилерге чүрөм хамышпаан өрүтүп турарды» деп, Чоюн-Хемчи ра-йондун Шени суурдан келген А. Кара-Саа 1992 чылдын февраль 13-те бешкен.

Шүдүктү, бот-тымыр композитор, ыраады Игорь Иргитке тураскалтан чогаалдык келээ болза. Кызмалды уран чүдү улашканын өрөөнп турар өскү сургуулдарга аты-дуза чедирелгенин келгезин болуу. Алаа икжер келгенерге байр келдирип, бугу таланын чедир-кичилерин күзөп түр мен-дел чугалааш. И. Иргиттин на-малдар-төкүзү, ажил-чоруду-газы-биле тышпаанын та-ныштырган.

Шүдүктү, бот-тымыр композитор, ыраады Игорь Иргитке тураскалтан чогаалдык келээ болза. Кызмалды уран чүдү улашканын өрөөнп турар өскү сургуулдарга аты-дуза чедирелгенин келгезин болуу. Алаа икжер келгенерге байр келдирип, бугу таланын чедир-кичилерин күзөп түр мен-дел чугалааш. И. Иргиттин на-малдар-төкүзү, ажил-чоруду-газы-биле тышпаанын та-ныштырган.

Шүдүктү, бот-тымыр композитор, ыраады Игорь Иргитке тураскалтан чогаалдык келээ болза. Кызмалды уран чүдү улашканын өрөөнп турар өскү сургуулдарга аты-дуза чедирелгенин келгезин болуу. Алаа икжер келгенерге байр келдирип, бугу таланын чедир-кичилерин күзөп түр мен-дел чугалааш. И. Иргиттин на-малдар-төкүзү, ажил-чоруду-газы-биле тышпаанын та-ныштырган.

Шүдүктү, бот-тымыр композитор, ыраады Игорь Иргитке тураскалтан чогаалдык келээ болза. Кызмалды уран чүдү улашканын өрөөнп турар өскү сургуулдарга аты-дуза чедирелгенин келгезин болуу. Алаа икжер келгенерге байр келдирип, бугу таланын чедир-кичилерин күзөп түр мен-дел чугалааш. И. Иргиттин на-малдар-төкүзү, ажил-чоруду-газы-биле тышпаанын та-ныштырган.

Шүдүктү, бот-тымыр композитор, ыраады Игорь Иргитке тураскалтан чогаалдык келээ болза. Кызмалды уран чүдү улашканын өрөөнп турар өскү сургуулдарга аты-дуза чедирелгенин келгезин болуу. Алаа икжер келгенерге байр келдирип, бугу таланын чедир-кичилерин күзөп түр мен-дел чугалааш. И. Иргиттин на-малдар-төкүзү, ажил-чоруду-газы-биле тышпаанын та-ныштырган.

Шүдүктү, бот-тымыр композитор, ыраады Игорь Иргитке тураскалтан чогаалдык келээ болза. Кызмалды уран чүдү улашканын өрөөнп турар өскү сургуулдарга аты-дуза чедирелгенин келгезин болуу. Алаа икжер келгенерге байр келдирип, бугу таланын чедир-кичилерин күзөп түр мен-дел чугалааш. И. Иргиттин на-малдар-төкүзү, ажил-чоруду-газы-биле тышпаанын та-ныштырган.

ИЗНИН ИЗИН ЧАНДЫР БАСПААН

Шаада ады артыгы уруу Барымаа Кызмалды каттышкан шкколанын эмчи салбырын 1938 чылда бөдү чөп-өрү-биле кады чедирелгенин өрөөнп дооскан. СССР-ден шыпаараа Тыгаа чаалап келген шыраак өртем-бичилди болган беди мергезилгелди бичи башкалар оары өскөдүл турган. Эмчини түскөй өртемни оод-биле кады ичан чедип алган өрүктү бичирип эмчи Аралчор бечен чыа буну-раага менен мынаар чугалаашык амы-лаа утпаан мен.

Шаада ады артыгы уруу Барымаа Кызмалды каттышкан шкколанын эмчи салбырын 1938 чылда бөдү чөп-өрү-биле кады чедирелгенин өрөөнп дооскан. СССР-ден шыпаараа Тыгаа чаалап келген шыраак өртем-бичилди болган беди мергезилгелди бичи башкалар оары өскөдүл турган. Эмчини түскөй өртемни оод-биле кады ичан чедип алган өрүктү бичирип эмчи Аралчор бечен чыа буну-раага менен мынаар чугалаашык амы-лаа утпаан мен.

Шаада ады артыгы уруу Барымаа Кызмалды каттышкан шкколанын эмчи салбырын 1938 чылда бөдү чөп-өрү-биле кады чедирелгенин өрөөнп дооскан. СССР-ден шыпаараа Тыгаа чаалап келген шыраак өртем-бичилди болган беди мергезилгелди бичи башкалар оары өскөдүл турган. Эмчини түскөй өртемни оод-биле кады ичан чедип алган өрүктү бичирип эмчи Аралчор бечен чыа буну-раага менен мынаар чугалаашык амы-лаа утпаан мен.

Шаада ады артыгы уруу Барымаа Кызмалды каттышкан шкколанын эмчи салбырын 1938 чылда бөдү чөп-өрү-биле кады чедирелгенин өрөөнп дооскан. СССР-ден шыпаараа Тыгаа чаалап келген шыраак өртем-бичилди болган беди мергезилгелди бичи башкалар оары өскөдүл турган. Эмчини түскөй өртемни оод-биле кады ичан чедип алган өрүктү бичирип эмчи Аралчор бечен чыа буну-раага менен мынаар чугалаашык амы-лаа утпаан мен.

Шаада ады артыгы уруу Барымаа Кызмалды каттышкан шкколанын эмчи салбырын 1938 чылда бөдү чөп-өрү-биле кады чедирелгенин өрөөнп дооскан. СССР-ден шыпаараа Тыгаа чаалап келген шыраак өртем-бичилди болган беди мергезилгелди бичи башкалар оары өскөдүл турган. Эмчини түскөй өртемни оод-биле кады ичан чедип алган өрүктү бичирип эмчи Аралчор бечен чыа буну-раага менен мынаар чугалаашык амы-лаа утпаан мен.

Шаада ады артыгы уруу Барымаа Кызмалды каттышкан шкколанын эмчи салбырын 1938 чылда бөдү чөп-өрү-биле кады чедирелгенин өрөөнп дооскан. СССР-ден шыпаараа Тыгаа чаалап келген шыраак өртем-бичилди болган беди мергезилгелди бичи башкалар оары өскөдүл турган. Эмчини түскөй өртемни оод-биле кады ичан чедип алган өрүктү бичирип эмчи Аралчор бечен чыа буну-раага менен мынаар чугалаашык амы-лаа утпаан мен.

Шаада ады артыгы уруу Барымаа Кызмалды каттышкан шкколанын эмчи салбырын 1938 чылда бөдү чөп-өрү-биле кады чедирелгенин өрөөнп дооскан. СССР-ден шыпаараа Тыгаа чаалап келген шыраак өртем-бичилди болган беди мергезилгелди бичи башкалар оары өскөдүл турган. Эмчини түскөй өртемни оод-биле кады ичан чедип алган өрүктү бичирип эмчи Аралчор бечен чыа буну-раага менен мынаар чугалаашык амы-лаа утпаан мен.

Шаада ады артыгы уруу Барымаа Кызмалды каттышкан шкколанын эмчи салбырын 1938 чылда бөдү чөп-өрү-биле кады чедирелгенин өрөөнп дооскан. СССР-ден шыпаараа Тыгаа чаалап келген шыраак өртем-бичилди болган беди мергезилгелди бичи башкалар оары өскөдүл турган. Эмчини түскөй өртемни оод-биле кады ичан чедип алган өрүктү бичирип эмчи Аралчор бечен чыа буну-раага менен мынаар чугалаашык амы-лаа утпаан мен.

Шаада ады артыгы уруу Барымаа Кызмалды каттышкан шкколанын эмчи салбырын 1938 чылда бөдү чөп-өрү-биле кады чедирелгенин өрөөнп дооскан. СССР-ден шыпаараа Тыгаа чаалап келген шыраак өртем-бичилди болган беди мергезилгелди бичи башкалар оары өскөдүл турган. Эмчини түскөй өртемни оод-биле кады ичан чедип алган өрүктү бичирип эмчи Аралчор бечен чыа буну-раага менен мынаар чугалаашык амы-лаа утпаан мен.

Шаада ады артыгы уруу Барымаа Кызмалды каттышкан шкколанын эмчи салбырын 1938 чылда бөдү чөп-өрү-биле кады чедирелгенин өрөөнп дооскан. СССР-ден шыпаараа Тыгаа чаалап келген шыраак өртем-бичилди болган беди мергезилгелди бичи башкалар оары өскөдүл турган. Эмчини түскөй өртемни оод-биле кады ичан чедип алган өрүктү бичирип эмчи Аралчор бечен чыа буну-раага менен мынаар чугалаашык амы-лаа утпаан мен.

Шаада ады артыгы уруу Барымаа Кызмалды каттышкан шкколанын эмчи салбырын 1938 чылда бөдү чөп-өрү-биле кады чедирелгенин өрөөнп дооскан. СССР-ден шыпаараа Тыгаа чаалап келген шыраак өртем-бичилди болган беди мергезилгелди бичи башкалар оары өскөдүл турган. Эмчини түскөй өртемни оод-биле кады ичан чедип алган өрүктү бичирип эмчи Аралчор бечен чыа буну-раага менен мынаар чугалаашык амы-лаа утпаан мен.

Шаада ады артыгы уруу Барымаа Кызмалды каттышкан шкколанын эмчи салбырын 1938 чылда бөдү чөп-өрү-биле кады чедирелгенин өрөөнп дооскан. СССР-ден шыпаараа Тыгаа чаалап келген шыраак өртем-бичилди болган беди мергезилгелди бичи башкалар оары өскөдүл турган. Эмчини түскөй өртемни оод-биле кады ичан чедип алган өрүктү бичирип эмчи Аралчор бечен чыа буну-раага менен мынаар чугалаашык амы-лаа утпаан мен.

ТАРААНЫҢ ЧААГАЙЫН МАГАДАП...

Алды кичини өрөдир, кичилер болгай. Ол чөп, бичап талты-ла тараа бичилди азы кыя-көчөкө кичилер турган үеи чүе. Ош бээр амык чыдар сугуш келгенде агамы деп өрте берди. Уе, уе, ол чамык чеге түр-бас. Шахтин сөкундасы манаа дун-дан аялсе чыдып, бурунгаарып бар-ла чыдар. Эи үеи чалаа эрттирип зар болууша, ол кажан-даа дедир катан өлгөл келбес деп чүе-ни думучка кертип алаа артык болбас.

Элэи кайгал туруушта, бир эвөөсө: — «Канча бардым, кылааныч чыдар шидир» — ады.

Бис келек урулар мичаа 3 класска өрөөнп турдуус. Өрөдиртевиз база шыраак. Бичанаш кылааныч үрүктү бичирип чедип келген. Башкымыс Валентина Кырлысова Дагабай чүе. Башкымыс чыгар идик хевини болуштү арны-шыраакы таврыштыр кеттини алганмы амы-лаа магадаар бис.

Өрөдиртеден аныдаа, төстүт шакартымыс колууу чалаа чедир эрттирбес бис. Бер-де дыштарат дүдө келген урулар тараа барып ууштап амыр деп чугалаашык адымыс. Чоруур дун-даа келген. Бичи хушын, халтар, кадыр ач алган, суурдан ичанды конуп ирак эвөсте Калбак-Хазы баарына бую үлгөн таралым агычсе чорукта бис.

Көргө ирак эвөс-дээ боору чагай кичке баа шоору чөр болгай. Бистер аравыста көрөжир дээш, чедип келген иктивисти бемиз эскербей барып-тыр бис. Тараа агызын-ла келген, бичи дыштапаш алган, амылаа кириткен. Тараанын үненин, чагайын кичи магадап аймак, артын-да бангалы чөр болган салым, арай дөс ууп турганмы дээ.

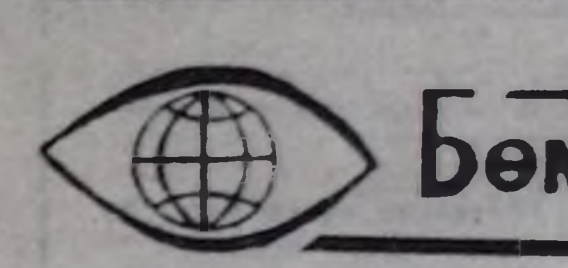
Канчаар-даа кичири кичи бар. Хошу-бисе уунтар-даа, бую-биле адымыс. Бичи чаала-даа дөмөкчү, бооба-Сорбон чочак сарык баштыр тараалар, төкүп бадыла турар.

Хушун ичип чартыныла, кичи бирүтү халтарамыста колуу орту чедир ууштап адымыс. Бичи ап алган чеминиша илп алган, дедир аалдарымыс өрүүкүгү чамыктык бадытымыс. Бистин өрөтү өрөдиртеден ирак эвөсте чедип баа бар чүе. Чөкөкө чедип ичип, арай ады-дай-гаан ичээр өрөдүр бис. Хе...

Бир дугаар хуна шккола чедип келди. Чансар ара-зында ол коргушкунуу кымы-лаа чугалааша. Боттарымыстын аравыска артын деп дугурап адымыс. Ош башка биске ичип, артында пенонер аан. Бичан өткөн-нөр деп ат дык улут утканын чугалаан турган болгай. Ам ол кадан тараа ууштап чоран иштерин дегере өгүлү-баштыр, өртем-бичилди, Тыванын оолдарын, кыстарын өрөдир, кичилер, бие эвөс үлү-хууун икверип чоруур-салым. Олар бо таварышка хөкүтү журааларын, утпааннар боор деп бодал чорур мен.

Кичини эки, дедир чыдары кайгал-да, артык шы-жеза документ шыкш, ка-лагалаттынын артык каар боор чүе. Мекээ илдыг, а иштерине баа ичип-ла боор деп бодал-дыр мен. Мою номчааш, сактып, бичи-даа бол, чамык, солум үеиске ичип келдирер боор дээш бичим.

Каттарыга калмык эки деп шынаан мек. Урулар, номчаш урулар, агыч үеде аалдар-дыр ичип, ичкери Ирма БЮРЮ, Кызмал хоорай.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ПРАГА. Россия Федерациязын Чогаалык Дагаанын бичи одалауыны Егор Гадыраның «Нечо-слонаже федеративди респу-бликаже аян-чорук доосу-га». РосИТА СЧТА-нын корреспондентинин дедирин бугураа аян-чоруктун түн-өөлөрине камаарыштыр ол манаа дөш: талалар ийи-лэттирарын экономикага ха-малдарынын түгөнү чүе-диратын үнени, бугу амы-десин бот-боттарынын со-нуу-оралдыгына, аныдаан өгүлдүлүгүнө, мекениндеги кичини ичкенин дугушпа-кынап түгүндүрүшүнүн өскө-рүн дидеп чугалаашык көр-гө. Россиянын өрөөнү чө-көсөвөгү буюрелгелерге, а СССР-дин өрөөнү Россиянын буюрелгелерине амык буюрелгелерин ичип ачыа чарылааларын тургузарын чугулаашык демилгелет-тинер. Ийи чүтөтө реформалар дөмөйлөткөн чыгыш чорук турар. Чехо-Словакия бол-ган ичиний-биле Барыны Европа Россиянын экономика-канын бичирип турушты бол-дуурына оңа чүтүлө. Мур-нукагы ЭДЧ туртарынын аразында чарылааларын үзүлгөн бо демилгелерде ичип экономикага амык-тын чугалаашык болган. Рос-сиянын экономика-канын ачы-ка той адылары СССР-ден чачыл болган техниканы,

технологияларын, артык ичкенин бээрдене улут ха-марылашты. Бичанаш ка-пы-найыгына амыктыг ка-рылааларын төкүдүр. Би-ла чугула боол турар. Пра-гага чугалаашыктыкынар-нын кол чугулашык бол-ган. БРЮССЕЛЬ. Европа ийи-тилдежилеринин чөвүлгөн ичкенин дашкык деректер ми-нистрлар дедирелди артык сессиянын кичини-ийин төвөгө. Боснияда болган Герцоговинада байдал дугу-ланда айтырып турган. Ийи-тилдежилерде ичип чүдөр оң ийи чүтөттарын дашкык кады бичирип бие үндүрүн

азы оларын дүктөрүн ичкенин. Шерини дүктөрүн ичип илгергезин болза, олар-нын боо-чөкөсүн дедирелди кон-тролюнга дамчыдар. Сербия бие Черногориянын түрү-кү-нө, мурундагы ЮФСР-нин эрге салгычтын деп чарлааны Югослаа өмиле республиканын ам дөзөндөн хушуп көрбөс дугайын дашкык деректер министрлер ичкенин.

ХЕЛЬСИНКИ. Европага аймык чоң чорук болган ма-ды амыктыгына талашык беле чөвүлө хураалдын беди эрге дугаадылгар йо-миденин хураалы Боснияда болган Герцоговинада кичи-лешти байдалды чугалаашык эселешип, хураалын доран үзөп жүжүргө таварышкан. Бистин турмушун бола ЕАК-нын амыктыгы Юго-славиянын кичини ара-соксадыр ады кандык-бир

градта турар боттарынын ачкенин «сүмөжөкчир-биле» кичириптерин шиптирлөө болган Югославиянын Евро-пага аймык чок чорук бол-гаш кады амыктыгына талашык беле чөвүлө хураалдын кичириптерин эргезин казымы-рыл салындаан. Сессияга ху-раал адынан декларацияны талашып турар. Бельгиянын дашкык деректер ми-нистр Виали Клас «Ийи-тилдежилерин ичип байдалды шиптирлөө көрүп өздөр шаа төнгөн» деп мекенди. Декларацияда Боснияда болган Герцоговинада байдал дөш кол харысаалга дабын чорудуулары улумчыл турар федералдык шөргөт болган ону контролюлаан серб хураалыга оналмы-каны амыктын. Босниянын болган Герцоговиянын дем-илгелеринде федералдык шөргөт шөргөт чөкөсө бие кады бичирип бие үндүрүн

Эрчи районга Тарланын түнүшүкүмүз тураскалтан ады, мекте болган чагай чарыш маршалдары бо чылды май 9-та Бай-Хемче болуп дугайында чаралаа «Шың солуунда номчааш, ол хүн республиканын агы-агы районларында келген чоң эртенгенин 10 шакта Ти-ваа баа бир чүрүмүштү чөдөрлөрүн бичиришсе — ук халаа «Чаа өрүк» соловотун даштанамга профакторий-дине чыгар берген. Улустун каас-чараш өрттөшүн даган дөдөрү чөдөр чыгарышар бир ийи ичкенин болган болуп көрүлдү.

Орук ады-биле өнү көрө-дө-жөкүктү болганмыа өрөөн мен. Бичанаш алаа көкөк, бичкенин солуу ичкенин баа болза таныш-тыр-дээ мөнү бичим. Ош амыктыкынын Бай-Хемче Оваа дагышканын бие эгезин. Ону Бай-Даг кө-дөз Сөвөдийн күүсомууга даргазы Б. Ч. Севинбаа эге-сөс ап чүе чугалааш, Тыва-нын сары-шакыя ийи-тилде-нин башкыы лама Борис Со-дунамык өс берген. Овааны донгарып чыгар чоп муру-нуга ол сан салым, икверип көчкөн иккенин сары-шакыя амылаа, кадыр бичкенин «Иккери», ма-малгаанын өрүк көрүл-дү.

Оваа дагышканын диос-туру бичке, Бай-Хемче до-наандыр чагай чарыш болган оон-биле чөргөшчир аытар чарыш баа эгезин. Чагай чарышка эр, хөргөшүн 36 икжи киритти, чарыштыр ады баа 36. Бо ийи санын алаары баа болган баа солтүн таварышпа дөшкө чоң чагай чарыш турду.

Ош арамында чүрөсөм дар-дын, агаар-бодуштуу чыдык, чамык болууру, эйек жүдү-гү, ууш төпөсө аржаан сутку дайыраалар, дээр адыан, чөр иккенин, азыралык бурган башкадан ачык өрү көрөш төпөсө, күдүк базын чабыр-кып турду, икжээ дөшкө-ле чыра.

Ийи-дээ баа өл бугу өрүштүтү өкүрүптү кылыр-кылыр, кылырчык чүе бис-тег азын-өккөнгө, амык-те-дүштүгүн дай-чарыга чогу, үлүк иккери, ады-өккөргө-инишкэ чагай чачыларын хуналып бичирип сөкүлүмгө дына-ла таарышпа.

Оваа дагышканын диос-туру бичке, Бай-Хемче до-наандыр чагай чарыш болган оон-биле чөргөшчир аытар чарыш баа эгезин. Чагай чарышка эр, хөргөшүн 36 икжи киритти, чарыштыр ады баа 36. Бо ийи санын алаары баа болган баа солтүн таварышпа дөшкө чоң чагай чарыш турду.

Ош арамында чүрөсөм дар-дын, агаар-бодуштуу чыдык, чамык болууру, эйек жүдү-гү, ууш төпөсө аржаан сутку дайыраалар, дээр адыан, чөр иккенин, азыралык бурган башкадан ачык өрү көрөш төпөсө, күдүк базын чабыр-кып турду, икжээ дөшкө-ле чыра.

Ош арамында чүрөсөм дар-дын, агаар-бодуштуу чыдык, чамык болууру, эйек жүдү-гү, ууш төпөсө аржаан сутку дайыраалар, дээр адыан, чөр иккенин, азыралык бурган башкадан ачык өрү көрөш төпөсө, күдүк базын чабыр-кып турду, икжээ дөшкө-ле чыра.

Ош арамында чүрөсөм дар-дын, агаар-бодуштуу чыдык, чамык болууру, эйек жүдү-гү, ууш төпөсө аржаан сутку дайыраалар, дээр адыан, чөр иккенин, азырал

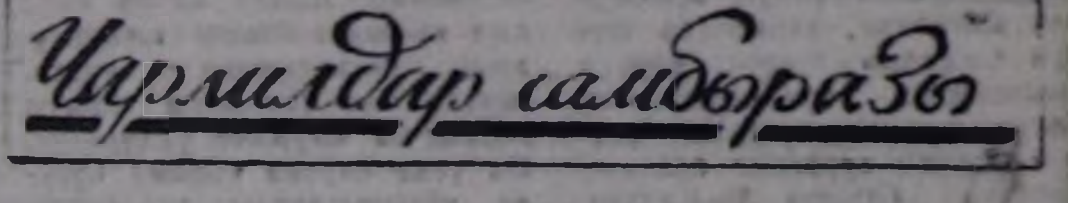
Бот-тывынгыр композитор дугайында

МЕҢГИ ЧЕЧЭЭ

Чокта чаа Мөңгү-Тайга районун Күлтура бажыныга Тыва Республиканын културасын алдыда айма...

Бот-тывынгыр композитор-бисе чогаалчы ууражылга келээни үш кесектерден тургустунганы шижээни уткаш...

ААС-КЕЖИКТИ КҮЗЕДИВИС Бистип мина авамыс, эргим хундугу чаавамс, бунимыг...

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭН АНЫКТАРГА

Индустриянын үчт-чаан техникумунун саап саарыга салбыр 1992-93 өөрсөдлөг чымына ортунак биялалг сургуулаары...

- 1. Бакылаарга үчтү; 2. Бухгалтер үчтү болгаш ажил-агыл чорудугазымын анализин; 3. Бузуругелер экономиказы болгаш тывынгыр-кылмыгыр ажил-чорудуга;

Сизге ажытыгыры билек, райвулксонун алдыда кылдырнын эргелекчиэ. Мана Оланович Сага даразында одуруларын барын шижээ...

Композиторуну маарылаа боттир онзагай чыга болза Кызылдын башкы үчүлчелери доозу турар. Тыва Республикасынын башкы үчүлчелери...

Күлтура, улус өөрсөдлөг, чогаал кылдырнык: Бо чааламы солуга удузери биле белеткеп туруваста, бот-тывынгыр композитор, култура ажилчынын чоочуну...

Конкурс конкурсы...

КИЧЭЭЛДЕР СОЛУН БОЛГАН

Тес Хем биле Эрани райондарынын школаларынын тергилер башкызын ишдеринде Самгалдай суруга конкурс болуп эрктен. Оон киржикчи башкы кичээлдерин программа бузгар ол-ла...

ТИИЛЕП ҮНЕРИ БЕЛЕН ЭВЕС

Чоа-Хөл суруга «Хүнүгеш» ирги-саваа «1992 чылдын тергилерин даян кичээлдерин башкы» деп конкурс болуп эрктен. Алаа сс кичээлдерин башкы киришкен.

Район эмнелгезинде

Хайгааралдан үнген

Эмнелгезинде талдырлаа районун дүзүтүүчү даргалары биле чуртаны дидим кылды, оларын эмнелгезе чаала, чурга кылды, харын ала партия райкому турган үш калт башкыны бээрин негеп-даа, дилеп-даа турганар. Удуз-тургулар эмнелгезе келгеш, хурал эртергеш, каналык карбейи, эмилерин чурал кончаш барган.

Кичээлдердин солу болган

Бирин кичээл Кызыл-Чоовадан башкы Сирга Кур-Имго классыларга солун кичээлди эртергени-биле эгелден, сөөдүгү алы дугар кичээлге чедир башкылар арга-дуржулагазын көргүскенер. Кичээлдер дашкаар ажилдаарыны алуш соода эртергеш. Оон-биле казы башкылар ирээлде...

Сактышкын хунун тургусса

Тыва кижилеринин чагай чанычлары челе онзагай чораап Бетия кызын, өлген-чере кайы хирс сөткелден ханындын кыягылаагы чорала ийи. Кыягылаагы чорала ийи болган эмчилерин бай-дыдымы, назарына алган чокка «Кызыл-Чоова» берген, азын хөл берген, чана берген, мөзүн дурт берген кижилерин дурт-төредери биле кожа калы залаларын үлүстөр албан-бисе таарыптымын, кыягылаан уелжир (дүлээлери кызыл) чанычлар чораап кичээлдерин сөөдүгү үдээр орнушугулар череге чактышкын үндүрбес. Бу чурум-сагытаны кылып, кичилеи кескен шалары үчүлчелер, дойлаш саа катар таанып сунуш, сактышкын кылып, бичин урууларга эч кем сунар орду. Ам чылды эртергеш бис Казышкынны кичүүтү даа шышап, кыягылаагы челе үчүлчелер келген чорачыгыга тооксаа, чүте төредери чылды алган аягылаагыны биле колданышы да чакыманан алап чыгар, даргалар сүт калдылар. Бистип бөвөсү чылды тухар таарышына чүдүтүлүп эрктен, келген чактышкын үндүрбес.

Кичээлдердин солу болган

Кичээлдердин солу болган, чор аргаларын аягылаарын чурдалап турар бис. Амгы үдөш школа назарын чептээ урууларга чоочун чачылдарын билинээр, аердик сорулгагы оларга тыва оюнларын, бузаларын, өскө молорун, дүрген-чугаларын, тыва үлүстүп тоолдарын чургалар бени өөрсөдлө турар бис. Оон-биле казы баян урууларын күш-ажыга өөрсөдлөп, бойлук мина болурупта, оюу камгалар чагай чорукка амыгылаштан эгелеп өөрсөдлөп башкылар коллектив чурдалап турар.

Сактышкын хунун тургусса

Тыва кижилеринин чагай чанычлары челе онзагай чораап Бетия кызын, өлген-чере кайы хирс сөткелден ханындын кыягылаагы чорала ийи. Кыягылаагы чорала ийи болган эмчилерин бай-дыдымы, назарына алган чокка «Кызыл-Чоова» берген, азын хөл берген, чана берген, мөзүн дурт берген кижилерин дурт-төредери биле кожа калы залаларын үлүстөр албан-бисе таарыптымын, кыягылаан уелжир (дүлээлери кызыл) чанычлар чораап кичээлдерин сөөдүгү үдээр орнушугулар череге чактышкын үндүрбес.

Сактышкын хунун тургусса

Тыва кижилеринин чагай чанычлары челе онзагай чораап Бетия кызын, өлген-чере кайы хирс сөткелден ханындын кыягылаагы чорала ийи. Кыягылаагы чорала ийи болган эмчилерин бай-дыдымы, назарына алган чокка «Кызыл-Чоова» берген, азын хөл берген, чана берген, мөзүн дурт берген кижилерин дурт-төредери биле кожа калы залаларын үлүстөр албан-бисе таарыптымын, кыягылаан уелжир (дүлээлери кызыл) чанычлар чораап кичээлдерин сөөдүгү үдээр орнушугулар череге чактышкын үндүрбес.

Индекс 667000 Кызыл хоорай Красноармейская, 100. ТУРГУЗУЧУЛАРЫ Тыва Республиканын Дээр Соода Министрлер Чөвүлөтү «Шына солугулу» оолакпын эдлеткени.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯНЫ: Н. С. Базыр (та омысалагы секретары) А. С. Демидов (пол редакторы) В. М. Сат, К. К. Сат (пол редакторун оолакчыны), Ш. М. Суван, Н. С. Эгеп.

РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ: Пол редактор — 34334; келген кижилер күдээп

ҮЕНИН НЕГЕЛДЕЗИ-БИЛЕ АЖЫЛДААР

Чоокта чаа Тыва Республиканын Улус өөредилге министрствозунун коллегиясынын үлүшүнүнүг хуралы Бай-Тайга районуна боулуп эрткен.

Улус өөредилге министрствозунун төлөөрүн Бай-Тайга районунун школаларына чынарды чорутканын, күнөөсүн комиссиянын хуралдарына чынарды түпкүл хуралын эрттирген. Аңаа школалар директорлары, өөредилге эргелекчилери келдириктен. Көдээ Советтеринин даргаларын чалаан.

Ол четтестерин ажил эртер аргаларына ол доктааган. Неделда беш хонуктун өөредилгесинче шилтеп школалар, өөреникчилерге үлүг чыкты берип турарын айткан. Оту эде көөрүн, суббота хүнүн ажилтыг ажилдарына сүмелээ.

«1991—2000 чылдарда Тыва Республиканын улус өөредилгесинин өткүзүлгөсүнүн кол утканышкыларын амыдыралга боттандырып турары» деп илеткеди улус өөредилге коллегиясынын эргелекчиси Е. Ш. Сат кылган. Тыванын улус өөредилгесинин негелдезинин кол утканышкынын башкылар коллективтери сайгарып чыгаалашкан. Илеткеди кичээлге кол-ла утканышкынын салып чыгаалашканында уткала бар. Башкыга кичээл чүтле өөредип турар эвес, өөреникчилерин кичизидип, угаан-мелдерин сайгарып турар болгай. Бо өөредилге чынында бо таланы-биле районда элэн ажилдарын чоруткан. Тээли № 1, Шуй, Кызыл-Даг ортумак школаларында сай эртенге, орус дымдарга, тыва дымдарга өөреник класстарын айткан. Кызыл-Даг ортумак школаны улусчу педагогика-биле амыдап турар. Бо чаа эгелээшкыне педагогика эртемнеринин кандидаты Крас Байрооович Сатмак улуг дузаны чедирип келген. Республиканын өске школаларына дурулга салкылаанын төвү болу берген Тээли № 1 ортумак школанын 2 «б» класынын башкысы Бичей Шагдаровна Сат вальдорф педагогикасын шенелде (эксперимент) кылдыр чорудуп турар. Бот-ипемдеги чогаалык амыдап турар башкыларын үезинде деткирип чутула дээр-ди илеткеди айткан. Ол ишкеш кокавын Моол Арат Республиканын Цингал сумузуна башкыларын биле харылааны туулуп турарын чыгаалаан. Аш-чем өртээ улгаткан бо берге үезе школаларда болгаш уруглар албан черлеринде дузалал ажил-агылын туулуп турар. Бо ажил Кызыл-Дагыч «Хүнчүгеш» уруглар садында өскелерден үлгерилг болуп, чедияшкынын дартып келген. Районун улус өөредилгесинде четтестерге илеткеди база доктааган. Кичээлдерини шынарды экижидеринче, метрологиялык чаа аргаларын адым амыдагыларын, школардын материал-техниктиг баазадан экижидип, камналгы болуп амыдаарын ол чыгаалаан.

Башкыларын соннал айттырылганын шийтпирлээринге көдээ Советтеринин практиктиг дузаны хергип чыгаалаашканын, Бай-Тал ортумак школанын буффинде башкыларга аш-чем нормаларын сазып турарын чыккы кылдыр экн деп демдектээ. Болданда көрүрү даан, херээжен башкылар кичээл эрттирип турда, район төвүнде саздыларда ченинн нормаларын чедилешпей баар таварылгалар көвей. Башкы-балгат аларын, уругларын уруглар сазтарынга тургузар айттырылганын башкыларда чедир шийтпирлээрини туурар. Ылаңына башкылар социал камталал чок деп санап болур. Тыва Республиканын улус өөредилге министринин ораакчысы Л. Т. Марченко хыналаанын түнелени чыгаалаан. Бодунун кылган диннадына четтестерин ол демдеглээн. Школаарда методиктиг каттыжымшынарда башкыларын чыгаалаашканын чаа аргаметодтарын демдеглээн. Орус дымдарга аргакчыларга кыска бижимел ажилдар кылдырткан. Оон түнелди куудуу көрүгүлүг болган. Мону эртем башкыларындан айтырар

Түнелд өстү Тыва Республиканын улус өөредилге министры турган Н. С. Конгар кылган. Амы үезе өөреникчилерин өөредилгеден аныла, оларын мезушнар таланы-биле туруштуг, нитилелде амыктыг кичилер кылды алынып бирги чергенин айтканын болурун ол айткан. Моон мурунда албан ортумак эртем чегени дээр айтканыннар утканын, шынарин чыгарып бар чыгар. Башкылар үезин негелдезин дуугар чогаалдык амыдаарын чутула. Дузалал ажил-агылында кирген акша орудгаларын школар күүскөмүн шийтпир-биле күрүчө банкыныга агар саны амыдып аларын сүмелээ.

Тыва Республиканын Улус өөредилге министрствозунун Бай-Тайга району үлүшүнүн хуралы доозулган. Бо хуралдын түнелениде бичей болзалдарын өлөрдөкседим. Моон мурунда республиканын Улус өөредилге министрствозунун коллегия хуралына олуржуп чоран мен. Берге үезид девиин идыг ийик бе? Бо улуг хуралга кошкык амыдыг директорларын адын алап, хемге албады. Оларга «эниг бусту» коллегия хуралынын мурунчалан бээр турган. Шыгымы негелде оларын ажилына идыг болуп ужурулг. Хурал нитилел-биле илгеленишкени чок эрткей. База эччөк чүтү көдээ Советтеринин даргалары хурал үезинде ийи-чангыстал «чыл-бырттыл» үне берген, бистид районда Советтер органвары школа айттырынче сазгы салбайк. «сая көрү» бергенин хереччи ол. Кичизидилге оларын дорту-биле амыдаар сорулганы дээрин утукканы томунданыг. Чуртта мылдыг берге байдал турда, бот-боттармыска дузалашпас болзувуса, Москвадан айткышкы манаан херээвис чок. Бо таланы биле Бай-Тайга районун удурутуучу даргалары темгелерин алып боор дээринге башкы болганында бузуреп артып калдым.

Көк-оол САЛЧАК.

ТУДУГ ШӨДЕРИНГЕ ЧОРААН

Дууг Тыва Республиканын Президентин Ш. Д. Ооржактың ийималы Кызыл-Даг улусунун тудугаларын шөдөринге берип, тудугдулар, монтажчылар, электрчи, тудуг эргелекчилеринин начальнтери-биле ужурашкан. Бо ужурашкынынар коллукунда-ла амык чыга байлааныга болуулаан. Рынок экономикасында шийделгенин берге үезинде тудугдуларын амыла, амыралы камдыг байдалга турарын, оон негелдезин дуугар тудуг объектилерини узуру

тудугдулары канчаар хөдөлүп, кандыг хемгерлер ап илгенин күрүченин арында-кооператив «Тыва тудуг» каттыжымшыкынын начальниги М. А. Кыргыс барганна объекттеринге кыска тамшытырлыгы амылган.

Президент биле тудугдуларын арызынга болган амык чыгаа үезинде айттырылган ийиз-буру болган. Олар амык төлөсүрүнүн эвезинде, оон сазайы бээрин, дүштө чеченин амыр чедер тудуг объекттеринин чынында чогуу,

тудуг материалдарын чедилешпей баарын, тууубунун шынарнын багытын, тудуг шөдөринде оорандыр чоруктарына сөөлүг үезе көвүлөй бергенин база чыгаалаан. Президент саздыган айттырылгалаа долу харыларын берип, бар четтестерин дарый эдер талазы-биле шийтпирлиг хөдөлүрүн айткан.

Президенттин кайы тудугдуларга чоранынын дугайында материал дарааныла солууга парлаттыла. (БИСТИН КОРР.).

ПРОФЕССИОНАЛ БОКС

Дарта май 17-де Кызылда Улусчу чогаалык бажынык профессионал боксерларын маргылдаанын эрттирер дүшт белеткел амылганын бо хүнерде чорудуп турар.

Тыва Республиканын спорт комитетиде болгаш оон чынында тургустунган «Начин» биче бундурткы бо оюннарны организастал эрттирер. Майаа тилеэн боксерлар Украинанын, Прибалтиканын хоораларына болуп профессионал спортчуларын маргылдааныга киржир эргени чедип алылар.

Мону организастал эрттирениге дуза каткан деткичилер коммерциалык «Тыва кредитбанк», «Кав-Хем» разрез болгаш Улус-Хемде «Найрала» ассоциацияны нитилел-биле 50 муң акшаны берген. Бирги черин алган чемпионга шайыл кылдыр 2000 рублдан бээр. Дараанында чедер база икша шийделгел. Киржичилери: Тес-Хемде Омга Шоошуну дензаны 57 кг. Оон-биле Кызылда спорт мастери Родон Хертек ойнаар. Кызылда Кызыл-Даг спорт мастери Эрес Янда биле Сарыг-Селтен спорт мастери Теннадай Наксыл маргалаар.

Республиканын нитилел-политиктиг солуну

ШЫНЫ

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 93 (14817) 1992 чылдың май 16, суббота

Солунга ат салган шагы 23.30. Чагыдар өртээ 10 көп. Сазар өртээ 1 рубль.

САКМАНЧЫ ООЛ САТ СЫЛДЫС

Чазын черин кырын чараштыр шывар даңгар сарыг четкестер сыйры үнени оймакка Сат Сылдыс чус амык хураганнар калдарган чор. «Эрбече» совхозтун хоочун хойжуу Чадаба Монгуштуун сакманчымы ол болду. Сарыг-сарыг четкестери сузуп, манашаан чаш хураганнар шымырларын үнени көк сикенини амыаан ап, чил чоруп турду.

Сат Сылдыстын азыраан хураганнарын ам күш кире берген. Баштайгылары шымыр хураганнар богу бергенин кичи эскерлер-ди. Оларын эвезин камы мәсте дешкыдегер-даа, Сакманчы Сылдыс арнын чымкылаандыр көргөп, чыгаалап эгелелен:

— Кырган-ачам сугуну аалынга чылдым-на сакманчылар мен. Чус амык хураган өстүргөн мен. Чамдыктарын кырган-авам-биле эмикшиктен турган бис. Уугаткан хураганнар суламы-даа, харбаны-даа ийнер-дир. Кочуу-ла дээр-биле амык шымадып эртимс. Амыктын түнелелг болганына көрүп чок иен. База бир төрелин Сат Ани мында мез-биле хураганнар амадып кыштан. Оон дузанын чаш мал база-ла очка болган.

Оолдун чыгааны доостурга, бичин ирай берген чаш хураганнар чынык чорупкан бис. Аалаа улуг малчын Геннадий Монгуш хойларын кадарып үнени болду. Ол хойжуну кадайы Шолбаана Монгуш аалаа артан малды суг-биле сугтаргы, чемгерген тур. Малчын аалаан амык-биле чедикшиктел болуун деп болдуп, чоруп орам.

ЧУРУКТА: Сакманчы Сат Сылдыс. Очмекчи ОНДАРНЫН ФОТОСУ.

Тыва Республиканын Министрлер Чөвүлелинин бүрүн эргелеринин дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканын Дээди Советинин Даргазы К. БИЧЕЛДЕЙ, 1992 чылдың май 7.

Тыва Республиканын улус депутады Ш. Д. Ооржактың Тыва Республиканын Министрлер Чөвүлелинин Даргазы албан-хүлээлгеден хостаар болгаш оон депутат бүрүн эргелерин соксарды дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ДОКТААЛЫ

Шериг-оол Дизижикович Ооржактың Тыва Республиканын Президентинин албан-дужаалына киргени-биле холбаштыр Тыва Республиканын Конституциясынын (Үндезин Хоогулузунун) 106-4 үзүлдүг болгаш «Тыва Республиканын Президентинин албан-дужаалына кирешин дугайында» Тыва Республиканын Хоогулузунун 3 үзүлдүг дүштүр Тыва Республиканын Дээди Советинин доктаалары бола:

1. Шериг-оол Дизижикович Ооржакты Тыва Республиканын Министрлер Чөвүлелинин Даргазы албан-хүлээлгеден хостаар.
2. Тыва Республиканын

Солунунун № 83 сонгалда өнүргүзүлгөн чус дептады Шериг-оол Дизижикович Ооржактың бүрүн эргелери соксар деп санаар.

Тыва Республиканын Дээди Советинин Даргазы К. БИЧЕЛДЕЙ, 1992 чылдың май 7.

Тыва Республиканын Министрлер Чөвүлелинин Даргазынын бирги ораакчызы албан-хүлээлгеден А. А. Мельниковту хостаар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ДОКТААЛЫ

Алексей Александрович Мельниковту Тыва Республиканын Президентинин ораакчызы албан-дужаала киргени-биле холбаштыр Тыва Республиканын Президентинин албан-дужаала кирешин дугайында» Тыва Республиканын Хоогулузунун 3 үзүлдүг дүштүр Тыва Республиканын Дээди Советинин доктаалары бола:

Алексей Александрович Мельниковту Тыва Республиканын Министрлер Чөвүлелинин Даргазынын бирги ораакчызы албан-хүлээлгеден хостаар.

Тыва Республиканын Дээди Советинин Даргазы К. БИЧЕЛДЕЙ, 1992 чылдың май 7.

«Тыва Республиканын алдарыг юрискуну хундууг атты доктаадып тургузар дугайында»

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканын Дээди Советинин доктаалары бола:

1. «Тыва Республиканын алдарыг юрискуну хундууг атты доктаадып тургузар.
2. «Тыва Республиканын алдарыг юрискуну хундууг атты дугайында дүрүмү болзалар.

Тыва Республиканын Дээди Советинин Даргазы К. БИЧЕЛДЕЙ, 1992 чылдың май 12.

«Тыва Республиканын алдарыг юрискуну хундууг аттын дугайында дүрүм»

1. Юриктиг профессия таланы-биле 10 чылда үзүктелешкени чокка амыдаан сударын, прокуратура органын, Юстиция министрствозунун, Иштик херектер министрствозунун, Иштик чок чорук министрствозунун, нотариаттын, адвокаттыг улус депутаттар Советтеринин, бундурлелерин, организациаларын, албан черлеринде амыдаарына хоогулдурум болгаш эрге-чурум таланы-биле ак сеткилдик база чагай үре-түнелелг амыдааны дээр «Тыва Республиканын алдарыг юрискуну хундууг атты» дүлдүг атты тысыр.

2. «Тыва Республиканын алдарыг юрискуну хундууг аттын дугайында дүрүмү болзалар.

3. «Тыва Республиканын алдарыг юрискуну хундууг атты тымыскаарга Тыва Республиканын Дээди Советинин Президиумунун бижин болгаш херек демдээ база тыпсыл бээр.

ХООЧУН МЕХАНИЗАТОР

«Малчын» совхозтун хоочун механизатору Байроо Тас-Карасевич Донгак 1962 чылда Кызылдын көдээ профтехучилишинин тракторист-машинист мергеленин чедикшиктен дооскан, өскен-төрөөн чери Монгуш-Тайгазын «Малчын» колхозунга (ынак колхоз турган) кээп баштай тракторист амыдап турган. Колхозтун экономиказын хөжүмдеринге оон кирип келген үлүг-хуузу улуг болганын чынык чедир чурттуугары билдире.

Тракторист турган чылдарында ол тудуг материалдарын, малчыннарга одаар мал чедир чурттуугарына доктаамап амыдап, кылдыр баштаар черинин хундуул бижиктери, өрткети белектери болгаш акша-биле каш уула шийделгел. Москвада улус ажил-агы чедикшиктениринин делегтезинче, 1960 чылдарын төнүндүг чуртун мадырлыг хоорайларын кезип, амыкына улуг үнелелден алган. Оон соонда ол-ла колхозунга чыгаалап амыдаан, 1985 чылдан бээр оон «Малчын» совхозтун директиказын харылаан механиктиг томундаан. Бо хүнерге чедир ук амыкында ак сеткилдик, кылмак амыдап чоруптур. «Хол итин бүт иин чандыр чыгаала» деп тыва улустун үлгер чыгаалында деп, Байроо Тас-Карасевич бо хүнерде районун авто-тракторист бузурлеленин чурттуулг кыянатчы болганын билдире турар. Амыкына база аалам ийик ак сеткилдик болдун.

Бо хүнерде «Малчын» совхозтун Чези-Тей девисээринин биче көк-сула тарылганын биче деткелде амыдаан чедир Чай дүжүге мал чедире. «Малчын» совхозтун амыкына чедикшиктениринин делегтезинче, 1960 чылдарын төнүндүг чуртун мадырлыг хоорайларын кезип, амыкына улуг үнелелден алган. Оон соонда ол-ла колхозунга чыгаалап амыдаан, 1985 чылдан бээр оон «Малчын» совхозтун директиказын харылаан механиктиг томундаан. Бо хүнерге чедир ук амыкында ак сеткилдик, кылмак амыдап чоруптур. «Хол итин бүт иин чандыр чыгаала» деп тыва улустун үлгер чыгаалында деп, Байроо Тас-Карасевич бо хүнерде районун авто-тракторист бузурлеленин чурттуулг кыянатчы болганын билдире турар. Амыкына база аалам ийик ак сеткилдик болдун.

Бо хүнерде «Малчын» совхозтун Чези-Тей девисээринин биче көк-сула тарылганын биче деткелде амыдаан чедир Чай дүжүге мал чедире. «Малчын» совхозтун амыкына чедикшиктениринин делегтезинче, 1960 чылдарын төнүндүг чуртун мадырлыг хоорайларын кезип, амыкына улуг үнелелден алган. Оон соонда ол-ла колхозунга чыгаалап амыдаан, 1985 чылдан бээр оон «Малчын» совхозтун директиказын харылаан механиктиг томундаан. Бо хүнерге чедир ук амыкында ак сеткилдик, кылмак амыдап чоруптур. «Хол итин бүт иин чандыр чыгаала» деп тыва улустун үлгер чыгаалында деп, Байроо Тас-Карасевич бо хүнерде районун авто-тракторист бузурлеленин чурттуулг кыянатчы болганын билдире турар. Амыкына база аалам ийик ак сеткилдик болдун.

Хуула ЧУЛДУМ, Муур-Аксы суур.

Насежда ЭРГЕП.

ДАЛАЙГА ДАМДЫ ДУЗА

Хоорайын сазыг-магалин-неринин баарында боттарынын кедикени малч-хемин, сазыкы дегеле бундур чыдыг шыгыларын, аргаан ук-носкелерин, өстүрү алган чеч-чуну-жун, бузурткан эвезилер дээр-де, уурмек-сармак чеч-чуну салып алган сазын олу-рар кырган-агыч мизилерин бундур иштикке амыкына чедир эгелээ мен. Олар чамдыкта хатгы-сооктуу-ла-лаа мынд тургузалаа. Ол кырганнарнын дузаны, чигирини, нога-чынны эвес бээр, дерек үезе кыска амыкына калдыган-лаа чыккыны сазып алып ийин. Эвезил-биле-лаа бол амыкыны үлү-херек бундурга олурап кыяжынын чамдыкта өрткестерин үлүг деп чедилер-лей-лаа берилген болгай бис. А бундурткан дузаны нога-чынны кылдып мындап. Аас иштикке талын кочук катжиртканын азыр, азырганын амыкыныг огуштерини шадга-

ла чыккен ийин бис бе, азы болза, шын үезе дузанын-шын-таа төнөп бис.

Ол-ла мындап-ла ийиан, Мана манаа кол чыгаалаар дээр чүдүм — ол кырганнар акша херектеди, чү-чүнүн кызыл кылалып сазып оларар. Бо үезе нечигени үш мун-лаа кылдып каар болза, чедилеш. Ынак болганыда, аргаан чедилеш амыкыларга дузалашыр алаар бис.

Иванна кичилерге, мадырлар кызылдарга, дөй ажи-талуу өгүлдерге дайым-лаа чү-чү-биле болза, дуза болуп чыгар. Ынак дуза чедир таланы-биле нитилелде болгаш фондудар чедирлерге тургустуулаан, Олар чоңун амыкыны кылды берген аш-та-геринини шаа-биле амыкылар-чуттап туралар. Бистин республикада чаа чыдыг фонд бол, оон азын бузанып чоруп болгаш кадыкшыл фондду

дээр. Оон даргазы Вячеслав Дөртөг-оол релакцияга чедип келгире, оон ажил-херектери кайы хере чоруп турарын сочуургаан мен.

Бо уакуртаан үезе дургузалаа элэн ийиле өскелдикилер оларда болгаш чорду. Бир аш кол өөрүктүг чүе — фонд аргенин солган. Мурунда олар бир каартарга муну хуну хере чеге сымаралык олурганга болза, ам оон ораакчы дегем, элэн каш өөздөлгөт, тусай. Бажыны сазып алганар. Мана Вячеслав Дөртөг-оолдун бажы нимелери амыдаан, өрткестер калварарын өскөн турда, эно күнү 60 муң рубль-биле төлөгөн чедилеш тускый бажынын саза шаа алган. Эр-төй деп оун маалгааран өскө, чү дээр биче-биче.

Ам ол бажынын бир өөздөлгөсүнө солованын база амыкы-кан, Ында аш-чечини өтөз күрүчө өрткөндө 50 хуу чык.

Өскө бир өөрдөс чонуну сазыг-сеткилин чыгыгар сорулганында болуш турар, мында нама-бошкы Чечен-оол Ооржак амыдаан эгелен, Улан-Удэ үзүлдүгине 2 чыл амыр өөренип алган кичилер турар. Аңаа бундур улус номдун аштырып, сазыг-сеткил чыгыгарын сөс-доман ашыл амырга, мында багыт чүе боор. Солун чүе — Чадаба ийи өрткөдүкүн хуртенин дүштүр бурганнарнын база чалай алганар. «Оларын ка-жыны кампап тил алдылар дүштүр. Вячеслав Дөртөг-оолга бажы нимелери амыдаан, ол харылаан деткелде берген, «калган өрткестер кыянат чар» деп каар-ла чордун. Ол-лаа канчаар, амыктыг чүе — манаа кичилер деп амык бурганнарда-ла төлөп амыр аргалыг дээр, кире-белет.

Фондунун база бир буяма болгалары деп турар амыкы-херезини дугайында бижил

көрей. Бо үезе амыкыларын чедилеш кичилерге довурак-доовун чодар исе бенин херек алаар чүе-дир. Оон ийикте калвар, амыкылар ийик чүеин аш, Ынакыш республиканын бундур чорук болгаш кадыкшыл фондуну эри-каксы-лаа болза, чон-челти дүлдүр-амарын организастаар деп турар. Амыкы-биле чыгаалаарга, мынд амыкылар амыкы чурттерга шыгаан бээр чоруп чедир, бистер-де довуг соловисти системанын чүрү болуп алган, мынд чүдөдөрүн билдире, дүмүчүлүг дүштүр чорук херектеди чордун бис. Амыкылар өскө эвес болганда, чон арызын чедилеш, дүдү дүш кадык кичи чедилеш, оларга дузалашкы калуу сугуттары, биче болуулар эвес, чү-лаа болу болет.

Амы үезе Россиянын болгаш өскө-лаа күрүчтерини

суур, хоорайларын чедилеш кичилерге аш-дуза чедилерин амыкылар калбарып турар. Ында ийиктеги чү-лаа чок, амыкыларын эргелек чок дүрүмдерин чыгыгар алаар бис. Куулуучулар диленин кылалаш чоруп кичилерин канчалар ийикте элелештир бары чок дедир-дир чүе. Ынакыла аш толук сугуп алган, диленин чоруп калдылаан мында олурар кичилер биче чүтү чок эвес болуп ийи. Ынакыш шорук чедилешти чурттал чоруп кичилер боттарынын өрткестеринде ийик чүеин (кедикшиктен хамаан бе), республиканын бундур чорук болгаш кадыкшыл фондуну эри-каксы-лаа болза, чон арызын чедилеш, дүдү дүш кадык кичи чедилеш, оларга дузалашкы калуу сугуттары, биче болуулар эвес, чү-лаа болу болет.

Амы үезе Россиянын болгаш өскө-лаа күрүчтерини

ЧЕЛЭЭШТИҢ КҮЗЕЛИ

Новелла

Өртөмөйдө кижиге эңис эргим үнөлгү сөс — аа, «Авээ» деп сесту кижил өөрөздө, дикертен коркканда, амыдыракта берге байдалар таарышканда болгончо аа дай бээр.

Кижинин күзөли, оон тура-соруктуулдан, кызымаккай күш-ажымыдан эңилге чедир чедип адмлар, Күзөлдүн боларар будери, амыдыралдыч онугу-чынгал оруктангы эртин, таарыжыл келген бергелерин шыдажып эртеринден темераржыр.

Челээштин авазы Анай-Хаак толтуе-томаанын, ажал-ишсе кызымак кижил. Ол үрүнчү күзөлдү кээде дегилки чолай. Чүгө дээрзе урулганын авазы Бак-оол — мал эчкиси. Челээш ам алды кээздө өөрөйлүп турар. Бул сөздө-сөзүмүз — тилки эмизин — бодуру. Ааа-иен урулганын авазы мийк. Олардын авазы бейиз оңогай аайлашкы, төнгөн Уткылгы — аялгалды динилер. Ам олардын авазы бир яны аялгалды динилер көрөзүнө: «Чанык, Чалбыш, Чалым, Чанын, Чөлөш, Чечек» деп кижинин сөзүлүн өөртүп келер. Олар-

нын хеймери Чечек тос хар-лапкан. Күсүк докат эгелден. Бир-ле эртен авазы кожа суурже ажал-херек айыл-биле «Москвичке» олурупкан, далаштыг чоруй барган. Челээш авазынын ынады далаш чоразын, моон мурунда эскерип кырдан. Ол школаже баар дээш, бажындаан үнүп келген дээрин соодаан кара булуттар дикерген алган. Бажымыкче углай келсе чыдар шымак сагымарган. Аичын алде бо кара булуттарын деп бодавшыан, школазынча ба-зыпкан.

— Бо чылдан эгелде, аш-чөм болгаш илал-хептир өртөзө улгакан. Каш мал-маганы-ыктаган халбактамыс болза, хоржок апарган-дыр, урулга-рым — деп, Анай-Хаак аваз кижил болганда дүрөйлүп, ажал-ишсе чыгарып берген. — Ортумак болгаш дээрле өөрөйлүгө чедеринде өөрө-лөрдө, чорутуу телевидинг алаар-дыр, эки кызып өөрө-ниче, урулганын, — деп, ача-тарын бир яны аялгалды динилер көрөзүнө: «Чанык, Чалбыш, Чалым, Чанын, Чөлөш, Чечек» деп кижинин сөзүлүн өөртүп келер. Олар-

рып болбас. Не сөзүн ижир болбас» деп өгбөсериянчтин чагып чоразын утпаалынар. Кижинин сагыш-сеткили чамдыкта кайтамчык, чүе эн-дөөсө. Болдуста бодушкун-нар-биле харылаалы. Кижил бодуе-биле хинни тудуш бо-лурнда чавага.

Челээш школаже өөрөйлү олурда, сагыш хейтерте са-зыктаилп эгелден. Башкынын чаа тема талыбырлаанын ча-гыс-даа сөс ол «Илп» ча-ва мундыг таарыга таарыш-паан. Бир-ле дугаар болуп турары бо. Боду безин элде-синип олурган.

Ол үеде ээр орукка хайлыг-букут, мон баштыг улуг ма-шина оожум эртин чыткаа «Москвичинин» сойту эжип чык кылдыр үскөн. Ол-ла эжип-тин дужуга олурган херез-жине кижинин карактарына оку кызаң дээш, өртөмөй карангылап, өчөйгөй чырык дун чорутуу көчүрүстөп, ажал кире болгон. Хайрадыг авазын амы-тыны карак чыккан авазында үстү берген ол. Челээштин авазынын чырат-кылыг чурталганын сөлдүг минутаалы чычар төнгөн. Челээш өөрөйлөгөш тун-дуреш, бажымыкче чоруп-

кан. Бажымыкче чоокшулап келгере, оон даштында ийн чык, бир улуг машиналар турган. Челээштин сагыш-сет-кили дүрөйлү, чүрөзүн сога-рын шыпкан айттып ман дег, дүргөдөл келген. Бажымыкче эжип амыткыш, кырып херез-же, мы-сынын шыкынненден ханалар, дээрин шыкып тур-ган ышкак сагымарган.

Кырган-ачамы Сүгө Челээш-ке оожум чоокшулап келгере: — Аванни машина эгелдеген. Эпчок авазын, уруум — дээр өстөри чырык хуңае чанык дүшкөн дег, Челээшке согул-дуг болган. Оон карактарына дун дүшүп, херөзүн ишти хардыгып, боостазын бир-ле чүе дуй тулуп келген. Карак-тарынын чаштары ала-кыттар, бадыл, ижирингил углай берген.

Челээштин каракта-рында эртен авазынын «Мос-квич» кабиназынча кырып чы-ткан, бажымыкче кел чыткан кара булуттар, школага са-гыш саарыктаалы чурттуу-чүлү, шываарылып эртин турган. Качыраалы карангы хунери эртин, авазын орун-кудушуп каапкан. Амыдырал чаныс черге турар эвес. Амыдырал дээрте

хүн бурдуе демисел-ле болгай. Челээш мунгарал-качыдалта алыспап, бодуруп сагыш-сеткили-биле демисежир деп шитирлеп алган. Авам чок апарган дээш салдынар бол-дуза, авазын чагыш кү-седип, күзөлим чедип шыдава-мен. Бозанганы болка-ла деп-кимче болур. Хайрадыг аваз-нын чурталганы чүе — кыска болган ирги? Бүдүр билди тур-ган болдуза, аймыл-халатты авамдан чаладыштар ийик мен деп болган.

Челээш школаан бодуе башкымы Хүлөр-оол-биле калы чанып олурган. Авам ол баш-кымы төрөлүс деп организм бо-ла дикерип турган.

— Кижил эмизин болур кү-зөлдү мен. Кайн эртермени хандыр өөрөзө экя ирги, баш-кымы? — деп, Челээш дидиме-нип айттырган. — Амыдында бодуе болгаш орус далаз, үстүгү клас-тарга дикерип экя өөрөйлүп ал. Болдука шыдаар шаан-биле өөрөин сен. Аваннин чырыктылыг тураскаалы кыл-дыр күзөлимни чедип алы-рынга дузалай, деткир мен — дээр бажымыкчин ча-вазын Челээшти хей-ат кий-рипкен. Бажымынга арта өөрүшкү-

дуг чедип келген. Ажал ык-лырга, холу безин туттуруп аларган. Эртенде Челээш школаже омак-сергек, бутта-ры чык башкык. Орук ара боданында дүүнүгү бажымыкчин чугаалы кулактарына дини-налып чоран. Авам турган болза, бо амыдыралдык берге үзөинде бистин өөрөйлөгөш-ке, эртем-билег чедип алды-рымыска улуг чөленгич болуп чорору ийик. Иччалда-даа күзөлим ынал-ла чедип алды мен. Ол авазында школа ча-нынга чедип келгенин Челээш эскерберип барган.

Улуг чаагай, ийн каат, акыр-школа же-дур. Челээш. Ми-нда ала-иен ышкак башкыла-рын өөрөйлүп турар. Эрте-минилг чедип алдырын боду-нун мурунда, чере экя өөрө-нириден, тура-соруктуу чур-тууна хамараржыр. Чурттал-ганы таарышкып ботгөй берген сагыш-сеткилинде демиселгиче шыдажып эр-тин. Аваннин бодуеурагы шы-ныдып, кижил эмизин болуп, өскө-төрөзө Тыванын кайы-бир булунура ажалдап, аас-кежиктиг чуртталгалыг бо-луруну күзөлим. Челээш.

Көк-оол САЛЧАК. Бажым, Бай-Тайга район.

Министрнің ийи шүлүү

Тыва Республиканын иштиги херектер министри, генерал-майор Владимир Бораевч Кара-Сал кандыг-да бажым иштиг бола, чогаал бажыныгы хостуг үе-шакты тып алар. Бир шүлүтөр чымызынын ав-тору В. В. Кара-Сал «Тыванын аныктыры» солунга ажаллап турган үезинде өзүн каш чечен чугааларын база бижээ.

Эртин көмүчүчүлөр, Бажы министри чаа бижээ ийи шүлүүн силерге таныштыр-дыр бис.

ЧҮРЕК

Күжүр чүрээ, өршө-далай, Хуңу көрдүм, дүңү көрдүм. Өөрөздүн — мунгарав, Мунгаравтын — өөрүе. Амдылаар дээш эки сеткип, Арты аштын, хемип кештин, Эңирээштин — эшкелесе, Эшкээштин — экиргесе.

ТЕЛЕФОН

Сут дег ак сеткилдиг кижилерге тураскаал-тым. Өөрөздө, хөрөздө, мунгараванда Өндүр улут өгбө ышкак сагымдылар, — Телефон, телефон, телефон, Деткинедег — телефон. Олар сеткин, боттун күзөң оварынас, Ойлул чокка, азагылап, уян алаар Телефон, телефон, телефон,

ЧОГУУР ХЕМЧЕГ АЛЫР БООР ОҢ

Чиксээривис дунунч херек Чигир, үс дээш булу аш-чөм Хонук, айлар эртен туум Ховарташтын туруп бери. Шилп тургаш, салып келер, Шиник, чараш илал-хептер Садылгарты эгелдестен, Самдарарып эгелдестен. Эзээн бооп-бооп садылгарты Эзээш, бичи бараан кирер Баскылажып, пткелдеп Пазын бараар апардымыс.

Эрес-оол МОНГУШ.

КУЙЗУР БОДААН

(Кыска тоожу)

Алаан хире харлыг, чүгүр-түмөңшү чыдыг сарыг карак-тарыл, чолаак ашак кижил кээдэ Советтин бажымынын бир авазында унасток төлөз-өзүн албан кылар бичин өөрөйлүгө кирип келген. Сүрүшүр коочун чуртталкызы Шыгаар ирел ол болган.

— Эки, начальник! — дээш, суурда унасток төлөзү чүрү кээдэ эр Седип-оолге кылдыш кыган. — Херекти дүргөн истей-тулуп турбас, бодуунар-да, череде чүе орта бүдөр бо, моонар? Куздуку биче на-чалниктер үстүнде улуг на-чалниктер-биле тудуш болур журулуг-ла ыйнаан. Мындай-дыр бо: совхозуусе ажалымын Сарыг деп оол Калбак-Арга эзээнде, хем таланында өлгөн чытты. Аа, начальник, илалын бо ийин! Ол-бо каршы-нын сөзүнүн хире кезек ис бар чорав.

— Сөзүнчиге, «Сарыг» — дээш, Седип-оол улуг далаш көргөн. — Чер-чүр чүзүн — аи-кежини кылар дээш-де димзең-ден кижилерге таарышкыч ирги бо, ол оол, аш... — деп чорда, унасток төлөзү дээш кирген. — «Сөзүнчиге, «Сарыг» — Бидим, бидим!»

— Харин, начальник, айтыр-ып, истей тыванар даан. Мен болган болза, шынын бо ашак мен чыккан авазым деп ал-гаш, хем кыдыштал кел чыза, ол менче таарышкыш, кол-гуп-иргип пат болдум. Хо-догедим, чанындаан таныдым дага Истегини шагдаа черини херээ-ле ыйнаан. Бир мылгыт түе бар-дыр чүд дие, мында егер мен дээр Кара-оол ынаар дуну чолаан деп бузуу бир чүе амыдыам.

— Илал шын чугаалап турарыңар бо ыйнаан? — деп, унасток төлөзү арай бузурлук чок айтырган. Шыгаар карак-талын чыдырп көргүзгөн: — Мере ас эдил корбас анык мен!

Калбак-Арга ол болган херектин дугайын Седип-оол

— Ол арганч чаны-биле эртен мен. Эске черже база чоразан мен (калы чоразан өөдүн авазын барган).

Слесарь Сарыгын дүе өлүрүктенин дугайын Кара-оол эки билер хирезинде-ле, черже калы чоразан бир эжи Гевер-оол-биле бузуу сүмел-шепке, херекти чажынар, эске бир-ле көрбөзүн кижилерге чүдү каар, улазынын шылдылурер бодап алган турган. Дүеки ол баштайгы пактардан эгелдеш оон дугай-ын кымыл-даа чугаалаан, харып «чү-ле болур ирг?» — деп чыдыр болган, мага-бо-луп чүдүра кайтырган чүе деп, карактарын бери орта күтүдүбөс чоруп турган. Оон кадында Шыгаар ашак өл-гөн чыткан Сарыгын дүе өлүрүктен-дир деп чугаалаан эртен чөмөк кижилерге челе бергенин амышай каалканы сөргүн улам хилинчектеп келген.

«Чүү болур боор, ол-ла-дыр!» деп, Кара-оол дыкка сенгенген. Херекти болур Шыгаарын киноритингеш, херектин оуку-күзү чүшүрүп эгелээр дээш өйүндө, шып болган.

— Сагышты төтөгөктүн чү-рөстөр өлүрү-ле ыйнаан! — деп, Кара-оол баштай чүдү-да- билдиз кижил болуп хары-лаан Шынанда, чүгөзжөк чыстоп үнүп келер берге үл-гөзүйишкенин ителгезинин бажы ковайып келтирив бил-ген, оон чылаарына бодап, байлаан мере таланынча чы-зырын болуп харылааны ол чүе-дир.

— Кара өлүрткен кижил, селдезини билдирген? — истек-тик дөпчөкө кирип айттырган. — Калбак-Арганын хем ки-дымшаан илал эстесе деп чүе динилээм — деп, егер бая бо мегелдеш, сандаптан туруп, олуруп тылдевиниз, — «Чери болду» деп Шы-гаар кырган айтыр алар, мынар кады чоруху бис!

— Илал-ла ыйнаан. — Егер! — дээш, бай-

— Ол арганч чаны-биле эртен мен. Эске черже база чоразан мен (калы чоразан өөдүн авазын барган).

Слесарь Сарыгын дүе өлүрүктенин дугайын Кара-оол эки билер хирезинде-ле, черже калы чоразан бир эжи Гевер-оол-биле бузуу сүмел-шепке, херекти чажынар, эске бир-ле көрбөзүн кижилерге чүдү каар, улазынын шылдылурер бодап алган турган. Дүеки ол баштайгы пактардан эгелдеш оон дугай-ын кымыл-даа чугаалаан, харып «чү-ле болур ирг?» — деп чыдыр болган, мага-бо-луп чүдүра кайтырган чүе деп, карактарын бери орта күтүдүбөс чоруп турган. Оон кадында Шыгаар ашак өл-гөн чыткан Сарыгын дүе өлүрүктен-дир деп чугаалаан эртен чөмөк кижилерге челе бергенин амышай каалканы сөргүн улам хилинчектеп келген.

«Чүү болур боор, ол-ла-дыр!» деп, Кара-оол дыкка сенгенген. Херекти болур Шыгаарын киноритингеш, херектин оуку-күзү чүшүрүп эгелээр дээш өйүндө, шып болган.

Койгун чанып бар чыткан. Кокпаны Арзылаа доора чымал алганын ол хенертен көрүп каан — дорт эртер-даа, до-ганым-даа арга чок. Ам кан-чаар, Койгун корга-кор, си-риээш үн-биле айттырган: — Чүе чыдыр силер, могап турупкан, дыштанып чыдыра-нар ол бе?

Ага болдум, какпага туттуна берим шыкымал. — Чүе туттуна бергенин айтырбайн тур мен. Чүе мын-да орукта далаз берген чыла-рын ол дилер мен!

Техас чурттуг шериф шагдаа чаа дузалакчынын шыгал көөр деп бозап ап-тыр. Беш метр хире черден оозунче ийн далап боолан. Шылазы-биле хейлекин ара алды каан. Ду-залакчы шыкыш-даа дивези. — Эр-кей, Бил! Сенээ чаа шылап, хөйлөсө саза-дыр. — Чаа чүвүрден база сатса эки боор. ...

Вовочка ботниканын кы-рындаан калаш келип орган, Авазын — Вовочка, дыштанып тур-гандыр ийин, мадаш чок аш. — Ажырбас, тып аар мен. ...

Наркоман кижил эжинче до-лган: — Гоша бажымында бар бе? — Гоша олул калган. Наркоман далап долган: — Гоша бар бе? — Гоша олул калган деп чугаалап тур шыкымал мен! Наркоман база каттап до-лган: — Буруулаут болдум, эки билбейн барам ийин — ол чашпанап чорбас дээш ол бе?

Негр Совет Эвасиялыге баар деп шитирлеп алган. Эштер-ти хей эсе беш шенер: — Ынаар барба, мында бис-ти кочулап, анекдоттар чугаа-лаар дээр чорду. — Ынчалда-даа ол тоогай, сарбанынын эзертип алгаш чорупкан, Москвага автобука чанынга олурупкан кадай айтырды-тыр!

— Силер кым боор силер? — Анектокта кирип турар кижилерин бирээш-дир мен ийин — деп, нгр шылаан. — А-а, Василий Иванович!

Кандыг кончут эскериянени-нер ол? А Петянын кончуту, күжүр-ле Петяны — дыкка-ла эскерилеп каап-тыр!!!

Делгеле болуп турган чер-де үш аюулу куш салып турган. Бирээзинин өртөз 10, өскө-зүзүнүн 30 рубль болган. Бир кижил айттыр-ган: — Ол рубль өртөктөг жой-ду чүдү кылып билир чүеде? — Ол орук, англи дылаар билир — деп, салып турган кижил харылаан.

— А 15 рубль өртөктөг жой-ду чүдү кылып билир ирги? — Ол чүдү-даа билбес амытан. Ол эээрге боларын удуртукчуу-чү. ...

Корреспондент интервью ап турган: — Инженер, эртермен кан-дизам, келгичүн, ийн уругу-ич үеи кижил-дир силер. Качал сагыш-саалар апар-каны-ла? — Билбес мен. Аас-кежик адалашканы ол ыйнаан.

Автобус чолаачымы мын-чаар чалаан: — Арга салып деп останы-на, Даразынаазы — арага салымынче оочунун төңчүү. ...

Ийн үлтеки дүе каза

кудумчуга эртин бар чыткан бир кижини доктадылканнар. — Буруулаут болдувус, биске 10 көпөктөн берип көрүсөм, оон башка... — Ийе, ийе — деп, ол кижил өөрүп улуг тынган. — Он-ла көрүсөм, бо-дур бо! Он кө-пөктү канчарылар ол ирги? — Канчаар деп чүдү? Сөз бо чоозуну төлөгөш ол-дурун, а эске эт-сен кымы барын толаралдып аарымыс ол шыкымал.

Ийн англи кижил бажытап турганнар. Бирээни хөлөк ча-раш русаака смиртымыштап ап-тыр. Магаал көрүп туруп-туруп, оозун сүтжө дедир кийр каапкан.

Эки тургаш элдезинин ал-гырган: — А чүе? — А канчаар — деп, харыс келген. ...

Амык кижил эжик соктаан. Өттүр көстүп турар хептиг ма-галыг чараш херезден эргиче кестүп келген. Келген кижил эпчөкүсүнү, газ черинден кел-генин дыннаткан.

— Оон келгенинперни мен канчал билер мен? — деп, оозу үе кирген. — Та кым силер. Та мене камгалалтар кижил чорун билер, бажында чааскаан турарынын, ашаан тапты-ла 19 шак 50 минута турда эээр, оон черде эртелевесе деп чүе-ни билер кижил — херезкен улус чандыр көрбөс кижил-даа боорунарын канчал билер боор.

Политинформация үезинде вивод командири: — Абульгетимов! Төрөзү чурт деп чүдү? — деп айттыр-ган.

— Билбес мен. — Мелегер! Төрөзү чурт дээрзе сиз иел-дир! Бидим бе?

— Шах-ла мыдыг, бидим! — Петров! — Мен! — Төрөзү чурт деп чүдү? — Төрөзү чурт дээрзе... Абульгетимовтун авазы-дыр! ...

Орус, немец, кыдат үштү магачынар тулуп алганнар. Оларын чир мурунда кижил бурууздан сөөгү күзөлин чүд деп айттырганар. Орус чымы эзэн: — Бажымыкче мон-биле чугаа тутустунар!

Кижил-чирдеп кайган-хараан-даа болза, күзөли күзөлдү ээр-тир. Аар мон башка дээр биле-ле. Иван автомат-биле магачынын үтүгү-таараан-дыр булуттуп каапкан. Немец биле кыдат элдезинин алгырышканы:

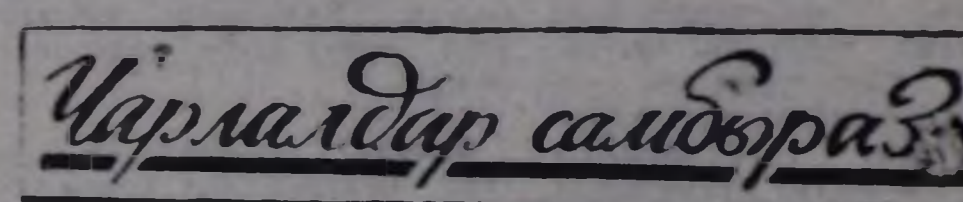
Иван, а сен чок дордан ашып каалтанын ол? — Ынаан чыдак чок тур-ган-на болгай. ...

Штирлин коридорга Кэтке таважы берген. Ону ийн эээр элтерип чоран. «Шалээ-дээр ол-дур аа» деп, Штир-лин азаарган болган.

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Мези ачам Константин Дөргөн-оолович Канчыр-оол Тыва баштайгы колхозтар тургустунуп турар үеде оон ала-кыйга киржипчез, Межебеге баштайгы тургустунган Ленин дугу колхозтун тургустуучуларынын бирээни болгаш колхоз даргалыгына хөй чылдарда ажалдап келген. Ачам бо чымын май 17-де 75 харлаар, Ынчалаш ына авазы оон 75 харла-ры-биле холбаштыр кан деп кадыштылы болгаш уду-ууг чедикширинин солгу дамчытыр чүежин.

Уруу Хандыжа Константиновна КАНЧЫР-ООЛ. Иваннын хөгүмү-шия теэриниза гример-мастер, күш-ажыламы коочуру.

МАТЕРИАЛ-ТЕХНИКТИГ БАРААННАРЫ МӨНҮ-БИЛЕ САДАР КЫЗЫЛДЫН БИРЖАЗЫ даразында барааннарны шилчидилге эзугар хостуг садып аларын будурулгелерин, организа-цияларын, албан черлеринин удуртукчуларыны, кооперативтерин, арат ажал-агылларынын хары-лаа тудукчуларынга, совхозтарын директорлары-га, колхозтар даргаларынга дынадып тур:

- даг-дугу болгаш цемент холуксаазы-биле кылган хоодайлар, хемчээли ангы-ангы;
- хоюг чугай аймаа;
- нитролинолеум;
- шифер;
- өг кидиз;
- ажалдап келер хол-хаптары;
- полиэтиленден кылган шоодайлар;
- яныз-бурру ремешнер;
- школага херезгээр кабель аймаа;
- КамАЗ автомашина дугуйлары;
- бажын даштын будуур охра деп будуктар;
- машина тормаозунга ажыглаар, Томь деп суук будумел;
- тосол болгаш антифриз.

Бо болгаш өске-даа барааннарны Кызылдын Калинин кудумчунун № 17 бажынынга келгеш, херезгезин шаа-биле бижиттирив ап болур. Биржа-нын телефону 4-10-58.

Дээржилер! Тыва Республиканын универ-салдыг «Саяннар» бараан чиг эт биржазы силерни 1992 чылдын май 20-де 14 шакта биржанын садыглашкын залынга өртөр аукцион садыглашкынга киржиринче чалап тур.

- Аукцион садыглашкынга кийер чүүлдер:
- тудук материалдар;
  - чүк болгаш чинк автомашиналар;
  - чинк автомашиналарга артык кезектер;
  - чүк болгаш чинк автомашиналарга дугуйлар;
  - электри дериг-херекселдери болгаш станоктар;
  - дилгит материалдары болгаш олардан кы-дылгар;
  - химия продукциязы;
  - кабель продукциязы;
  - чончук херезгел барааннарнын хөй яныз хевирлери.

Барааннар садып алыр болгаш делгеп садар садыглашкынга Тыва Республиканын тывыгыр ажал-агылылары, будурулгелер болгаш органи-зациялар киржин будур.

Садыглашкынга кирер билеттин өртөз 100 рубль, долаа далывырын түңү 1000 рубль, ону садыглашкын кылбаан таарылагда эгидер. Са-дыглашкынга киржир дугайында чыгарылар да-раазында адресче чорудар: 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 76, харылажыр те-лефоннары: 3-80-23, 3-85-23.

Турисчи ачы-дузанын коммерция чүе чыгы үе-де «Азас» турбазага дыштаныр. Сочи, Санкт-Петербург хоорайлар чедир болгаш Батуми — Турция маршрутка аян-чорук кылар путёвалар-ны сүмелет тур.

Келер чери: Кызыл хоорайда «Мөңгүлек» аа-чылар бажыны, Турисчи ачы-дузанын коммерция төү, телефону: 3-01-33.

ШИМЧЕВЕС ХӨРЕНГИЛЕР САДЫГЛААР ТА-ЛАЗЫ-БИЛЕ ТӨП

даразында ачы-дузаны көргүзүп турар: — бажыныннар, квартираларны, гаражтарны, сад, огород участоктарын садар болгаш садып алыр талазы-биле;

— документаларны белеткеп долдулары; — шимчевес эт-хөрөнгини талазы-биле кандыг-даа айтырларга юридиктиг сүмелер;

— шимчевес эт-хөрөнгинин аукционун белет

ЧЕЛЭЭШТИҢ КҮЗЕЛИ

Новелла

Өртөмчөйө кайгыга эмне эргим үнөмдүс — ааа. «Ааа» деп сөстү кийин өөрчүлсө, хенертен корткач, амма-раалга берге байдалдар таварында болгончок азыз бээр.

Кийинки күзү, оон тура-сокутуулап, кызылмайкы күш-ажылтанган үчүнчөс чедир чедип алындар. Күзүлүк болары бүдөр, амма-раалы огулдуңгил оруктарын эрпип, таварып келген бер-гелерин шыдажып эртеринден хамаарып.

Челээштин авазы Анай-Хаак топтуз-томаанын, аймак-кызылмайкы кийин. Ол үчүрүшүн күзүлүк кезеде деткип чоюган. Чүгө ээрге уругларын алаа Бак-оол-маз эмчи. Челээш ам алаа эмчине өрөөнүн турар. Оон күзүлүк сөгүмү — кийи эмчи болуу. Ала-лези уругларын ажык омак. Оларын аатары бени овозгай аялашмак, төгөн уктагы — аялгыт динилер. Ам оларын аттарын бир яны аялгыт динилер көрөзүлөр: «Чаным, Чалым, Чалым, Чаным, Челээш, Чечек» деп кийинки сеткилин өөртүп келер. Олар-

нык хеймери Чечек тос хар-лапкан.

Күсүк допат эзелди. Бир-ле эртен авазы кожа суурже айма-херек дайы-беле. «Москвичиге» олурупкан, далаш-чыгыр чоруй барган. Челээш авазынын ичиги, далаш чорая-шип, моон мурунда эскерип көрбөй. Ол шоктаже баар даш, бажынында үчүр ке-лирге, дээрин союган кара булуттар дилгил алган, ба-жыныч утгал кел-ле чыдар шыкша сагындарган. Анчым аде, бо кара булуттарын деп бодавыйшаан, шоктажыч ба-зылкан.

— Бо чыдаан эзелет, азы-чем болгаш ийик-хептин өртө-үп-таган. Каш мал-маганын-выстан халбаганмас болза, хоржок аларган-жаа, уругла-ры — деп, Анай-Хаак ааа кийи чагыла дүрүрөп, ажи-төдүн чагып олурган.

— Ортумак болгаш дээзи өөрөлөгө чедеринге өөрө-нирде, ноорту төлөкүрлөп апар-дыр, эки кызыл өө-лө-нүп, уругларым — деп, ана-зы Бак-оол уруглар чезинин чугаазына «шүкжылы» олур-ганы ол. Ала-леипи чагыма шыкша кийге үзөлиг чү-вө кайла боор. «Ааа сөзүң ажи-

рип болбас. Ие сөзүң ижи-п көлбөс» деп өбөлсөричтип чагып чораян ич-улапканыр. Кийинки сагыш-сеткил чамдыкта кайтамчык чү-вө элесес. Бойдуста болушкун-бар-биле харылаалыг. Кийи бойдос-биле хини туашу бо-лурнда чадаас.

Челээш шоктага өөрөнип олурга, сагыш хенертен сар-зыкталып эзелди. Башкыны чаа тема тайыбыр-лаанында чаангыс-лаа сөс ол «кир» ча-даас. Моон мурунда алаа ичиги чамдыкта таварыла тавары-шаан. Бир-ле дугар болуу турары бо. Боду бени элел-синип олурган.

Ол үзө эр орукка хайлыг-букут, мон баштыг улуг ма-шын оожум эрпип чыткан «Москвичиге» сонгу эжини чык кылдыр үскөн. Ол-ла эжи-чти дуужага олурган херэ-жине кийини карактарыны огу кызаа дээш, өртөмчөйө кайгылап, өйөнгил чырык хуи чоруй көчүрбөстөп, азыт кире берген. Хайраалдыг азы-ны амы-тыны карап чыкеш аразында үстү берген ол. Челээштин авазынын чырык-кылыг чуртталганын сөөл-гү мишуулары кынар төгөн.

Челээш өөрөлөгөн төн-дүргөш, бажыныч чоруй-

кан. Бажыныч чорукшупан келерге, оон дашында ийи чык, бир улуг машиналар турган. Челээштин сагыш-сет-кили дүрүрөп, чүзөниң ола-ры шаккан азытын манг дег, дүргөдөп келген. Бажынычтын ханалар, дээрин шимчеп тур-ган шыкша сагындарган.

Кырган-ачазы Сүгө Челээш-ке оожум чоокшупан келеш: — Ааанын машина эзелдик. Эпнок аларга, уруум — дээс сестери мырк дуудас чаным дүшкөн дег. Чечекши согул-гү болган. Оон карактарына да дүжүп, херэжине ичте харлыгы, боостазын бир-ле чүвө дуй туашу келген. Карак-тарынын чаштары ала-чайгар ба-зып, ишкитинип ичгал берген. Челээштин каракта-рына эртен авазынын «Мос-квичиге» кабыныч кырып чыт-каны, бажыныч деп чыткан лава булуттар, шоктага — са-гыш саарыкталган чүрүт-туул, шыраалынын эрпип турган. Камгалдааны каракты хуинери эрпип, авазын орук-шудуу каалкан.

Амдырал чангыс берге турар эвес. Амдырал дээрге

дүз бүрдө амысел-ле болгай. Челээш мунгарал-качылдалга алынас. Боуунун сагыш-сет-кили-биле демсөжир деп шимчиреп алган. Арам чок аларган дээш салдыр болу-зума, авазыны чагыш азу-сөспү, күзүлүк чедип шыдаас мей. Боууныч болка-ла дет-кисе болуу. Хайраалыг ама-ныч чуртталгасы чүгө кыска болган мөг? Бүдү, билер тур-ган болузма, айма-халалты авазын чагаалытар ийик мен деп болган.

Челээш шоктадан бойдас башкызы Хүрер-оол-биле каам чанып олурган. Авазы ол ба-жыны төрөлүс деп органын бо-ла амынар турган.

— Кийи эмчи болуу ку-зелди мен. Кайы эртеремни хандыр өөрөсө эки ирг, баш-кы? — деп, Челээш дамиче-нип айтырган.

— Амдыраада бойдас бол-гаш орус дилыс үстүрү өөрө-нип аз. Бойдузаш шылаар ша-ан-биле өөрөсү мен. Ааанын чырыктылыг тураскалы кыл-дыр күзүлүк чедип алы-рынга дуулажып, деткир мен — дээс бажынычын чу-гаазы Челээшти хей-аыт кий-рипкен.

Бажыныч арта өөрүшкү-

дүз чедип келген. Айма кы-лырга, холу бени турултур аларган. Эртенде Челээш шоктаже омак-сергек, бут-тары чык бажыккан. Орук ара бодалында дүүнү бажынычтын чугаазы кулактарына дин-илалы чоралп. Ааам турган болза, бо амдыралды берге үзөшкө бистин өөрөлөгөнсө-кө, эртен-билг чедип алы-рыныска улуг чезелинш болуу чоруйр ийик. Чыңалда-дээ күзүлүк мыал-ла чедип алыр мен. Ол арамда шокта ча-нынга чедип келгенин Челээш эскербей барган.

Улуг чагай, ийи каыт, аккыр шокта болду. Челээш. Мын-да ааа-лең шыкша бажыкка-рып өөрөдип турар. Эрэм-билг чедип алырыч боуу-ну мурунда, чедип эки өөрө-нирден, тура-соруун күш-түндөп хамаарып. Чурттал-ганы таварыпкан. Бирги бергени сагыш-сеткилинде демсөжирге шыдажып эр-тин. Ааанын буурелдин шы-зылп, кийи эмчи болуу, өскө-төрөш Тыванын кайы бир булутуна аялдалып, ас-кежиктиг чуртталгалыг бо-луруну күздөм. Челээш.

Көк-оол САЛЧАК.
Башкы.
Бай-Тайга район.

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Мээң ачан Константин Дөртен-оолович Канчыр-оол Тывага баштайгы колхозтар тургустулуп турар үеде оон илел-кейлиг киржичин, Межескыге баштайгы тургустунган Ленин аттыг колхозтун тургузуучуларынын бирээс болгаш колхоз даргазына хей чыдарга амылалп келген. Ачан бо чыдары май 17-ле 75 харлаар. Ычанган мыйн ачамга оон 73 харлаары-биле холбаштыр кам деп кадымшылды болгаш улуг-улуг чезишкенирин содун дамчыштыр чүрүм.

Уруу Ханымжа Константиновна КАНЧЫР-ООЛ.
Маданын хөгжүм-шкн театрына гример-мастер.
Күш-ажылыны хоочуну.

Чарлардар садыраазе

МАТЕРИАЛ-ТЕХНИКТИГ БАРААННАРЫ МӨӨНУ-БИЛЕ САДАР КЫЗЫЛДЫН БИРЖАЗЫ дараазында барааннары шилчидилге ёзугаар хостуг садып алырын бүдүрүгелерин, организа-цияларын, албан черлеринин удурткучуларына, кооперативтерин, арат ажыл-агыйларын харыл-заа тудукчуларына, совхозтарын директорларын-га, колхозтар даргаларына диннадып тур:

- даг-дугу болгаш цемент холуксаазы-биле кылган хоодайлар, хемчээди агы-ангы;
- хоюг чугай аймаа;
- нитролинолеум;
- шифер;
- өг кидизи;
- ачы-дап кедер хол-хаптары;
- полиэтиленден кылган шоодайлар;
- яныз-бүрү ремешнер;
- шоктага херелээр кабель аймаа;
- КамАЗ автомашина дугуйлары;
- бажы даштын будуур охра деп будуктар;
- машина тормозунга ажыглаар Томь деп суук будумел;
- тосол болгаш антифриз.

Бо болгаш өске-даа барааннары Кызылдын Калинин кудумчузунун № 17 бажынынга келгеш, херелгези шаа-биле бижиттирип ап болур. Биржа-нын телефону 4-10-58.

Дээржилер! Тыва Республиканын универ-салдыг «Саяннар» бараан чиг эт биржазы силерни 1992 чылдын май 20-де 14 шакта биржанын салдылашкын залынга эртер аукцион садыглашкынынга киржиринче чалап тур.

- Аукцион садылашкынынга кирер чүүлдер:
- тууду материаллары;
  - чүк болгаш чик автомашиналар;
  - чик автомашиналарга артык кезектер;
  - чүк болгаш чик автомашиналарга дугуйлар;
  - электри дериг-херекселерин болгаш станоктар;
  - дилг материалдары болгаш олардан кы-лыглар;
  - химия продукциязы;
  - кабель продукциязы;
  - чоңуң херелел барааннарын хей яныз хевирлери.

Барааннар садып алыр болгаш делгеп садар садыглашкына Тыва Республиканын тывыгыр ажал-агыйлары, будурүгелер болгаш органи-зациялар киржин болур.

Садыглашкына кирер билегин эртэ 100 рубль, долаа дадывырынн түңү 1000 рубль, ону садыглашкын кылбаан таварылгада эгилер. Са-дыглашкына киржир дугуйнда чагыларын дараазында адресче чорудар: 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 76, харылажыр теле-фоннары: 3-80-23, 3-85-23.

Турисчи ачы-дузаны коммерция төвү тайгы үе-де «Азс» турбаазыга дыштарын. Сочи, Санкт-Петербург хоорайлар чедир болгаш Багуми — Турция маршрутка аян-чорук кылар путёкаларын сүмөлөп тур.

Келер чери: Кызыл хоорайда «Мөңгүск» ачы-чылар бажыны, Турисчи ачы-дузанын коммерция төвү, телефону: 3-01-33.

ШИМЧЕВЕС ХӨРЕНГИЛЕР САДЫГЛААР ТА-ЛАЗЫ-БИЛЕ ТӨП

дараазында ачы-дузаны көргүзүп турар:

- бажынарын, квартираларын, гаражтарын, сад, огород участоктарын садар болгаш садып алыр талазы-биле;
- документтерин белеткеп долдуруу;
- шимчевес эт-хөрөңгү талазы-биле кандыг-даа айтырларга юридиктиг сүмелер;
- шимчевес эт-хөрөңгүнн аукционун белеткээр.

Ажыл шагында 3-18-31, 18 шактын союнда 3-31-83 телефоннарже долгар. Бижин харыл-зажыр адреси: Кызыл хоорай, Титов кудумчузу, 33-46, абонент хааржаа № 76.

беркута» 13.00, 17.00, 19.00 шактарда	МАП 17-ДЕ
«НАЙРАЛ» «Ну, погоди!» 9.00, «Приговоренный» (2 сериялар) 10.30, 13.30, 16.10, 19.00, Вискоза!» «Река смер-ти» 9.40, 11.40, 13.40, 15.40, 17.40 шактарда.	«ВОСТОК»: «Поэ маскоф беркута» 13.00, 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.
МАП 16-ДА	МАП 18-ТЕ
«НАЙРАЛ» «Ну, погоди!» 9.00, «Приговоренный» (2 сериялар) 10.30, 13.30, 16.10, 19.00, Вискоза!» «Река смер-ти» 9.40, 11.40, 13.40, 15.40, 17.40 шактарда.	«ВОСТОК»: «Глухомяк» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

АГАР САНЫ: «Тыва собак» № 363305».

Тыва Республиканын Пар-лаага болгаш информация ми-нистерствозунун гинорафия бажы Кызыл Шейякын болгаш Краснояр кудумчу-зу, бажы № 1

Министрниц ийи шүлүү

Тыва Республиканын иштик херектер министри, генерал-майор Владимир Борисов Кара-Сал аамды-лаа бажы иштиг бола, чогаал бижиринге хостуг үш-шакты тып алыр. Бир шүлүктөр чымдызынын ав-тору В. Б. Кара-Сал «Тыванын амыктары» солууга амылалп турган үезинде ээзи каш чечен чугааларын база билгеш.

Эрким койчукчулар, бөгүн министрнин чаа бижээни ийи шүлүүн силерге таныштырар-дыр бис.

ЧҮРЕК

Күзүр чүрүм өршө-лааай, Хүвүр көрдү, дүңү көрдү, Өөрөштин — мунгаралаа, Мунгараштын — өөрүсө, Амдылар дээш эки сеткип, Арты аштын, хемки кештин, Экинчезөптүн — элелесө, Эшкелээштин — экирелесө.

Ааш четес борбак чүрээм, Ажыл-ишчи төрөп чоң дээш, Дүңүрүштин — дүргөдө, Дүргөдээштин — дүвүрөсө, Бүргөн өршө, хезиг чүрээм, Болаа мина, болаа минаа, Болонгаштын — хомузава, Хомузааштын — ундарава.

ТЕЛЕФОН

СУТ ДЕГ АК СЕТКИЛДИГ КИЖИЛЕРГЕ ТУРАСКААТ-ТЫМ

Өөрөнде, хөрөзөлдө, мунгаралааа

Өнаур улуг өбө шыкша сагындаров, — Телефон, телефон, телефон, Делкимселиг — телефон, Олар сеткини, бөгүн күзүн ооарынас.

Облук чокка, аазгылап, уян алаар Телефон, телефон, телефон.

Дески сеткир — телефон, Кыргырт дээде, кымын-чууң Кара сагыш, холчумары — тууу каалтар, Телефон, телефон, телефон, Делгир-кытыр — телефон, Уазынын ужу-бажы амчып тургаш, Ужур-чөвү тодаралып, хөрөп бээр, Телефон, телефон, телефон, Дешин шычы — телефон, Владимир КАРА-САЛ.

ЧОГУУР ХЕМЧЕГ АЛЫР БООР ОН

Чикээривис хүнүнү херек Чигир, үс дээш бугу аш-чөм Хонук, аялар эртекте тууум Ховартааштын туруп берди. Шиллп тургаш, садып келер, Шиник, чараш ийик-хептер Саалыларга көзүлбөстөш, Самдарып эгелзэн бис. Элээ бооп-бооп садыларга Эвээш, биня бараап кирер Баскылажып, ичкелжилп Пазын бараар апардынас

«Хостуг өртек кирген соонда, Ховар чүдөдөр көвүдээр» деп Башкырычын даргаларын Бадыткып каймы көрүдү! Чижегеле чок өскөн өртек Чидиынисти сора берди. Моон сонгаар чүү боорун Боууну күзүте, коргунчур-дур, Човулаа бастыра бээр, Согулд алган чыдаазыла Чогуур хемчег алыр боор он.

Эрес-оол МОНГУШ.

Койгун чанып бар чыткан

Кокпаны Арзылан доора чыдап алганын ол хенертен көрүп каан — дорт эртер-даа, дола-ганыр-даа арга чок. Ам кан-чаар, Койгун корга-корга, си-рилезш үн-биле айтырган.

— Чүгө чыдыр силер, могол туруулаш, дыштангы чыдары-нар ол бөс.

— Агаа болдум, канпага туттуна берген шыкша.

— Чүгө туттуна бергенин айтырбай тур мен. Чүгө мын-да орукта даяр берген чыда-рым ол дидир мен!

кудумчуа эрпип бар чыткан бир кийини доктадымканын.

— Буруулу болдуус, биске 10 көпөктен берип көрүнерем, оон баша...

— Иис, иис — деп, ол ижи өөрүп улуг тынган. — Апа көрүрөп, бо-аур бөл Он кө-пөсүй канчарынар ол ирге? — Канчар деп чүгө? Саян бо чооууну төлөгөш, ок-таш, ашша хавы кымын бо-лурун, а өске эт-сеп кымыга баарын тоо эрдеп аарынас ол шыкша.

Текас чүртүт шерф шагзаа чаа дуулаакчымын шылап көөр деп болап ал-тыр. Беш метр хире чезен оозунче ийи катал боодан, Шапалы-биле хөйлөни ора адып каан. Ду-залакчы шимчө-даа дивээш.

— Эр-хей, Бил! Сөвө чаа шлпа, хөйлө сазар-дыр.

— Чаа чүвүрден база сатса эки боор.

Вовочка ботинказынын кы-рындап калаш кедип орган, Авазы.

— Вовочка, даштын кур-га-дыр ийин, малгаш чок ван, — Ашырбас, тып аар мен.

Наркоман кийи эжинче дола-ган:

— Гоша бичмында бар бөс?

— Гоша өлүп калган.

Наркоман кетип долаган:

— Гоша бар бөс?

— Гоша өлүп калган деп чүгөдөдү гүр шыкша мей!

Наркоман база катал дола-ган:

— Буруулу болдум, эки бидеяни бардым ийин — ол чышпапайн чорбас дээни ол бөс.

Негр Совет Эмилезинге баар деп шимчиреп алган. Шитер-лей хей эвес се ишкенер:

— Инаар барба, мина бис-ти кочулап, анекдоттар чыда-лар дээр чоруй.

Инааза-аа ол тоовайн, сарбашкынын элертпип алгаш чорупкан, Москвага автобуска чанынга олурупкан азыай айтыр-тыр!

— Силер кым боор силер? — Анекдотка кирип турар кижилерин бирээш-дир мен ийин — деп, негр харылаан.

— А-а, Василий Иванов!

Кандыг коңуч өскеригени-сер ол? А Петянын коңуулу, кужур-ле Петяны — дык-ла өскерилп каар-тыр!!!

Делгеле болуп турган чезе-ле шу доду күш садып тур-ган. Бирээнин эртэ 10, өскө-ганин 15, үшкүчү 30 рубль болган. Негр ажи айтырган:

— 10 рубль өртектиг дой-ду чүңү кылып билер чүвө?

— Ол англи, англи амылаз билер — деп, садып турган кийи харылаан.

— А 15 рубль өртектиг дой-ду чүңү кылып билер?

— Ол англи, орус, немеш амылаз билер.

— 30 рубль өртектиг дойду чүңү кылып билер ирги?

— Ол чүңү-лаа бидес амыта. Ол ээрге боларын удурткучу-зүп.

Корреспондент интервью ап турган:

— Иженер, эртемдер кан-дылаз кедипти, ийи уруг-туун неси кийи-лик силер, Канчал сагыш-сазар алары-нын?»

— Бидес мен Аас-кежик аайлышкымы ол минаан.

Автобус чолчачызы мун-чаа чалаан:

— Агаа сазып деп остан-мак, Дараанылазды — агаа сазымыне оочунын төмчүү.

Ийи үлөткөн дүңе каза

КУЙЗУР БОДААН

(Кыска тоожу)

1. Адаа дйре харлыг, чүгүр-түдөмөш чаныг сарыг кара-тарды, чокдак ашак кийи мээс Согветтин бажынынын бир амыдаа унасток төлө-занын аябай кылы бичи ө-дөзөгө кирип келген. Кудурун хооуну чуртталганы Шыраар ирей ол болган.

— Экин, ачаанын! — дээш, Сүдүлө унасток төлөзү сүрү гүдө эр Седип-оолче кылгаш кылган. — Херекти дүргөп истен-тууду түбөс болунар-ге, чөдө чүвө орта баяр-ге, моонор? Кудуру биче на-ча индиктер үстүлө улуг на-чалыктер-биле туудуш болуу-ужурдуга минаан. Минанды-ла бо сөздөзүсө ажылыны-ны Сөмг деп оол Калбак-Лөвө азылаа, хем талазында кызыл чытыл. Ла, наталык, ийиким бо ийин! Ол бо каршы-наар сөзүмүн хире кезек ис бар боуду.

— Седипчиг чө? — дээш, Седип оол улар далаш көргөн.

— Чөп-чүрт чүвөң — апы-сиян кырар дээш-ле димзег-төн кижжирге таварыштык итти бе, ол оол, азы — деп чөдө, унасток төлөзү — дээс көргөн.

— «Сөзүңчө» «Сарыг» — Бидим, Бидим!

— Харын, ачаанын, айты-рын, истен тышар даан. Мен болган болза, шынам бо ашак мен ичкен азым тып ал-гаш, хем кымылалп кел чылда, ол менче таварышкыш, кор-гуп-ирип деп болдум. Хол дөбөдөн, чанында тамыма-лаа. Итээрн шагаа черини херэ-ле ийизин. Бир мылчип чүвө бар-ды: чыл дие, мун-даа егерь мен дээр. Кара-оол шыдар дүүн чодан деп бууду бир чүвө димилди.

— Билд шыч чугаалаан турарыма бо минаан? — деп, унасток төлөзү алай бүзүрлө чок айтырган. Шылаар карак-тазын чыдап көргүдөш:

— Меге саа эдин чорбас анык чөп!

— Калбак-Аргага ол болган херектин дугайын Седип-оол

районуң милиция салбыры-ны дежурнычине доп-чоран долапкан. Район төвү биле совхоз аразы он ийи кило-метр.

Иштик херектер килдизи-нин истезиын улуг лейтенант Ажык Алымович Борбак ажи-лээрзин айы-биле ол хүн совхоз төвүнге келер деп тур-ган. Баштай бо калып кел-ген. Ол дээрге харын үжөн-аэротен аразы деп болур, шил-гекте хуш сенинг, чараш аур-пен — ширалай, сетелелер дүргөн-дүргөн баскылар анык эр.

— Бээр кылашпап орумза, Шыгаар ашак: «Калбак-Арга-да Сарыг деп кийи өлген чыт-ты» — деп бо. Улуг лейтенант унасток төлөзүңге чугаалаан.

— Бээр кээп деп тура, мили-цияга ол таварыганын дугай-ын амынан мен. Силер чүү деп диннадынар?

— Дем менэ оозуп кээп чугаалаан ашак чүвө. Оон до-раан долапкан мен. Ажык Алымович.

— Кайгалдыма төвизди: ашак чоруй. Бисти, милиция улугуң «кошак силер» — деп даа шүчүмүдээр. Бүзүрлөп кийи бе, ол минаан?

— Мегелеп чорбас кырган чүвө. Шынын чугаалаан чо-руу кийи. Негелдесе коңуч, хараактери ичиги кийи.

Ажык Алымович доран хөдөлгү эгелзэн:

— Өлгөн кийи чыдар черже доран бээр, хөдөлбөс болза хоржок! Егер Кара-оол деп кийи деп-доран херек-тир. Оон эгелзээр!

Ол аразында егерин келзи-влекен.

Итекени Борбак-биле участ-ок төлөзү калы олурла, се-нортен кийитиң келген Кара-оолдуң кучуумаар чүгө ар-ын хөдөлгөн болган. Келек чыт чок, оон аар улуг тынган.

— Эш Кара-оол, дүүн силер Калбак-Аргага чоруктар бөс? Чораян сүргө бидилин. Кийи-ни-биде? — деп, Борбак айтырган.

— Ол арганын чаны-биле эртек мен. Өске черже база чораян мен (кады чораян өвөрү алавай барган).

— Сөзүң Сарыгың дүңө өлүктөниң дугайын Кара-оол эки билер хирезинде-ле, черже кады чораян бир эжи Тевер-оол-биле бууду сүмө-лөшкөш, херекти чажырар, еске бир-ле көрбөзүн кийи-лерге чүүр каар, узазынын шөйдүдөрү болап алган тур-ган. Дүңөк ол баштайгы шактадан эгелзеш оон дугай-ын кымыла-ла чугаалавай, харш «чу-ле» болур итти!» — деп чыдыр болган. мага-бо-дун чүүра хактырган чүвө деп, карактары бени орта көздөс чоруп турган. Оон кадында Шыгаар ашак өл-гөн чыткан Сарыгың аш бээр көргөн-дир деп чүгөңүн эртен садык кижилеге чөсө бергенин дышай каалканы егерин улам хинчиректеп келген.

«Чүү болур боор, ол-ла-дир!» деп, Кара-оол анык сөзүлгөн.

Хереп болур Шыгаары киришпегеш, херектин олу-чуу чүдүрүп эгелзеш дээш өйдүсө, шыч болган.

— Сарыгын төтөлгөкчү чү-вөлөр өлүрү-ле минаан! — деп, Кара-оол баштай чүү-лаа билбоз кийи болуп хары-лаан. Шынында, чүгөзөк чөстүп үнүп келер берге үл-гөниңиңиң истелгезиниң бажы ковайлы кеирини бил-геш, оон чайлаарын болап, байдалды меге талазыме чы-зырын болап харылааны ол чүвө-лар.

— Каза өлүктөн кийил, силерин бичиринчө? — истек-чи дөптүңчө кирип айтырган.

— Калбак-Арганын хем ким-дизин ашак эгесте деп чү-вө аныктыдым — деп, егерь база бир мегелзүң, саянгары туруп, олуруп көдөлөшчү.

— «Чери бо-дун» деп Шы-гаал кырган айтыр алаар, кынар кады чоруйу бис!

— Иңдым-ла минаан.

— Егер! — дээш, байы-

Индекс 667000, Кызыл хоорай Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУЧУЛАРЫ: Тыва Республикасының Леваз Совети болгаш Чааза, «Шың» сөздүкүн редакция коллективна.

Кол редактор В. Ф. ЧАДАМБА

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыг (ха-пымысалдыг секретарь), А. С. Дембишев (кол ре-дакторуну ораакчызы) В. М. Сат, К. К. Сат (кол редакторуну ораакчы

Энергия курлавырларының, продукцияның болгаш ачы-дузаның өске-даа хевирлериниң өртектери күрүнениң талазындан таарыштырарының дугайында

ОДАРЛАРЫВЫСТЫН ОЪТ-СИГЕНИ

Улетпүрүн ажилын быжкытырар, акшаны үнө чок болурун доктааткан база энергия курлавырларын берип турарларын оларның өртектери барымдаа чокка өстүренин болдурбас сорууга-биле Россия Федерациясынын Чазанын доктаадыр база:

курлавырларын, ону тургузаарынын база ажылдарынын чурумун бадылаар.

жудулгага дүштүр ажил-дөңкөлериниң социал камгандынын хемчеглерин айтыр.

дар суугаткан газдын үндүрүмү менен сазар күрүнө өртөөнүн, немез өртөөнү тир-тар үндүрүмү кириштерин, башка, үстүкү хемчээлин бир килограмм дээш 5 рубльге доктаадыр.

түс-түс девискөөрлериниң бюджеттеринге тускайлап көөр.

зиял адырларынан аңгыда), нефть болгаш газ өртөөнү (нефтинин 1 тонна дээш эң эвээш өртөө 1800 рубль база бойдус газынын 1 мун кубометри дээш — 1100 рубль дээш барымдаалап), 1992 баугар эзе көөр.

Чылдан чылче мал бажыны санын өзөөлөрү алурун дугайында «Шын» солундан почмак, аял дүрөс бээр. Мал бажынын хараарын калчак соксадыр? Калдык хемчеглерин алаа кыл? Мурнык дуржуга кайдал? Шах мурнык айттырлар кайгаар-ла тургустууш көөр.

Малдын санын өзөөлөрү турарынын чылдаганын бу-гуага эки билдирер. Ол дээрге багай кадат, мал чеминиң чедилеви, малдын аарымын, оор-сук дээш, чылда-гаанар-ла хей. Оларнын эне-не колу — мал чеминиң чедилеви, оларлар үрп ала-ламыс. Эң берге байдал төл зонанын районнарында тур-густууш Чыжаазаарге, Кы-зыл, Танды районнарын хой-варлар тараалан сар дээр чыр-чери-биле алдырп кал-кан. Чамдык черлерде чери кыштагыларын девискөөрче беши көөр аялган. Шажа мал оларды турган өрт-сиген черлерин шүлү эвээш бол-гайла, амы уеде хей малды улут эвес оларгага тырар турар алаган. Кы-штарларын аразы беши боолуур мрак эвес. Малды эвээш шөлүгү оларгага тыр-гырар, оларнын өрт-сигени үмөстөй бээр, оон далаалар, салтаран мал сый тура башка калчак болгай. Кышкы олардын лемиң далайлар-биле далайлаш, өрт-сиген далайларын това тырты-рып калтар. Дараазында чылдан ол оларгага өрт-сиген боолуу үмөс. Оларны өрт-сигени эвээшээр, оон шынар бажыраар-ла мал хоолуу чемин чедер кыйла турары өскө. Оон ийаа олардын шы-нары бажыраарга, тыр-буру аялгарларан мал аарым. Ол дээрге хойнуң кара-дыш-тырар, балы агарары, эне-энтөөш, мал эвээш-доорук кыр тымыл, тынч орган-нары аарым дээр, оон-даа өске аарылар-дыр.

1. Улетпүрүн мөңү-биле сазар өртектери күрүнениң талазындан таарыштырар кылдыр дараазыда хемчээлдеп кийер:

5. Ведомство талазы-биле кымга хамаржырында база өңүлүп хевирлеринден ха-мааночка, бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын (биржалары база кивирш-тер) энергия курлавырларын Россия Федерациясынын ишти-кы рингоунга күрүнениң таарыштырар доктааткан эң бедик кымгаарында ажил турар улетпүрүн мөңү-биле сазар өртектери-биле (оон ийаада 1 тонна нефть дээш 2200 рубльден база 1 мун куб метр газ дээш 1600 рубльден хей болза) сайгарга-ды күрүнениң өртектери чүм-мүн хамыктым деп санаар, ол дээр күштүг болуп турар хоолдужулга баугар по-гууу хемчегти алган турар.

8. Федералдык энергетика комиссиясы Россия Федера-циянын составында рес-публикаларын, крайларын, областтарын болгаш ав-тономну, тургузууларын, Мискава болгаш Санкт-Пе-тербург хоорайларын кү-сенчи эрге-чагырга орган-нарын кириштерин биле бо доктаадыр. Көрүнө өр-тектери болгаш тарифтерин өскөртүлгелерин өскөртүп көөрүп турган, бүгү хем-чеглерде (чурттагыч тон-дан аңгыда) чөгүрү тариф-терин девискөөр деп, амы, биле энергетика комиссия-нын даамчылыгы май 20-ге чедир таарыштыр көөрүн хандыдар.

13. Россия Федерациясы-нын Одалга болгаш өнөр-етика министрствозунун кирип келгенин баугар Россия Федерациясынын Экономика министрствозу 1992 чылдын май 20-ге че-дир нефть өртөөге өскө-дигелерин барымдаалап көргөш, автономиял бей-бияны болгаш дизельге хем-чеглер чүлүгү үндүрүмү сазар чаа өртектери бады-лаар болгаш ажылгап өр-төөр.

Херегелд бараанарынын база социал үндүрүлгелерин ачы-дуза чедирлелерин башкарыштыр турар өр-тектери өскөртүрө чөлүкү ортуларын өздүгенин өскөртүп көөрүн Россия Фе-дерациясынын, составында республикаларын, крайларын, областтарын, автоном-нуг тургузууларын база Москва болгаш Санкт-Пе-тербург хоорайларын кү-сенчи эрге-чагыргаларына сүмөлээр.

Өртектери эзе санаанын-дан үгөп түн-биле бүдүр-гелер болгаш организация-ларын саарлаа херектен-де доктаадыр.

20. Россия Федерациясы-нын күрүнени каайлы коми-тед РФ-тин Даштык эконо-мистиг хамарлаар ми-нистерствозу-биле, РФ-тин Сөз-хөө министрствозу-биле, РФ-тин Озаар чүүл болгаш энергетика министрствозу-биле дүгүрүлгө баугар энергетикаларга хамар-рышты өскөртүп иштир өртектери бадылаар олар-нын даштыкче үндүрүмүн чаа тарифтерге ажилдеп кийер.

Совхозтун хой ажылында чедилевиңизин үндүрүшүр чүдө? Оларын бирээш — кыштагы чыгууда тарыга шөлдерин билдирип ажылда турары. Кыштагаан мрак эвес, дары-даа 2-3 километр черге мал чемин тарып өстүрүп турарлар. Тарып өстүрүп турар мал чемин хевирлер кым-буру сула, рапс дээр, оон-даа өске. Мал өстүрүп шөлү болбаарында чаб-лаш, шоль айны 15-25 үзүлдө мал чемин үрүшүн албан чажар. Мал чемин орайгады тарып өстүрүп турарынын согууга — кыш-тын, чаштык берге үзүлдө малды эки шынарлыг иоган чем-биле хемчегер. Орайгады тараан мал чем сентабр, октябр айларга көгөлип улап келген, а рапс чыгыр-сарып кылдыр чечеткей бе-ген турар болду. Соок дүлүп олурда, октябр айны төчү-үлдө мал чемин комбайн-биле тапчылай кестирип каар. Тапчылай кестирген иоган мал чемин чаадаат баар. Болду оон хайгаар-ла кон-сервациялап каар. Агаар соок болган, ол мал чем ич-мес, чыдаас, үрелбес. Ол-ла хемчег иоган чидар, сарыг чегээр беши оскумас боор.

1 тонна нефть дээш 1800-2200 рубль, 1 мун куб метр бойдус газы дээш 1100-1600 рубль. Чурттагыч чондан өске бүтү херекчелерге ол флакко-херегелд шийиндеп бол-ду.

6. Энергия курлавырларын додурар талазы-биле ажил-дарын дээш болуру ханды-дар сорууга-биле геология-хайгыл болгаш дээшкени ажилдарын дээр пинчидиле-лерин бүдүрүлгелерин нефть, бойдус газы база газ кон-денсатын мөңү-биле сазар өртектери 10 күзүү хем-чээлдеп кылдыр, ол ийаада чыгуу-лгелерин хемчөгүрү мөңү-биле сазар таарышты-рып өртектери 5 күзүү чедир (оларын тынчкынып-тын бол-чиреңиле кириш-терилеши) хемчээлдеп кыл-дыр доктаадыр.

9. Улут социал үндүр-үлгелер боол турар болгаш оларнын өртектери база тарифтерин күрүнениң № 2 напсырылга баугар таарыш-тырар турар хемчөгү ар-тырлар бүдүрүлгелерине херегелдөө продукцияны ча-мдык хевирлерин, хем-чегелд бараанарынын бол-гаш ачы-дуза чедирлелерин өртектери база тариф-терин өскөртүлгелерин үстүкү коэффициенттерин бады-лаар.

14. «Назимал байктар дугайында» Россия Феде-рациясынын Хойбузууга дүштүр казымал байктарын ажилгаар өрге дээр төлөөшин ставказын чү-рүмү, негелделерин, хем-чегелерин болгаш хей ки-ре хемчээлдеп болурун ба-дылаарга чедер хей-дээр, нефть, газ казыл тыйар өгө-дээр төлөөшин ук чүлү-дери тымарына үгөп чыгыр-галарын кириштерин биле бо доктаадыр. Бүдүрүлгелерин таарыштыр турар мөңү-лен сазар чөгүрү өртектери-нин 8 күзүү хемчээлге доктаадыр.

18. Хамаарышпас күрү-нө демнежилгенин чур-ттарыне хемчөгүрүлүш, нефтин болгаш бойдус газы база нефтьге бүдүр-гелерин продукцияларын чорудуп бээрде ун күрүнелерин ча-зактарынын кылганы яй (хей) талазы дүгүрүлгө-лөрдө көрдүгөн негелде-лерин барымдаалап турган, даштык сазар өртектери-биле болгаш баугар бидыг таарыштырар немез өр-тектери үндүрүмү даштык сазыг өртектериңден ажир тыр-тар.

21. Энергетикаларын камгалатын хандырар со-рууга-биле база энергия хей ажилгаар бүдүрүлгелерин эзе көрүшүрүн чорударыга Россия Федерациясынын Эконо-мика министрствозу РФ-тин Озаар чүүл болгаш энергетика министрствозу-биле казы сомуурларын министрствозу-биле, ведомстволарын, эн-теп организацияларын ки-риштерин биле улус ажил-аарынын азырларынга эн-теп камгалатын талазы-биле хемчеглерин мөңүлөп ажилдап кылдыр. Ук хемчег-лерге өске чүлүгүлөр биле хемчегелерин биле, үндүрүп, чыл болгаш өске-даа хем-чегелерин база ол ийаада энергия курлавырларын өр-төө тургузууш дээр торгаал-дарын барымдаалаар.

22. Дараазыда чүлүгелерин күч көп санаар:

Кыжын хойну тапчылай кестирген мал чемин шөлге калдыр кыштар. Кадаттык миччар чорудуп турар. Кал-данга хойну санын көөрүп турган, бир недела хире каларга шөлү аңгылай ха-жаалат каар. Тапчылай кес-тирген болгаш, тапчыла мал чемин хой белек сазы башып шыдаас. Бир эвес хар улут болза, тапчыла мал чемин айыр-биле өпкөтүп тыртып бээр. Узе калжаалап чеге хойну бир недела хире кал-ган, үзе калжаалап өске чеге козал хойну чылдыр-тын, тапчыла мал чемин шынары Абаканын агрохимлаборатория кылдыр көрүп турарга, оон шынары эки.

2. Россия Федерациясынын Озаар чүүл болгаш энергетика министрствозу Россия Федерациясынын Экономика министрствозу-биле дүгүр-жүп тургаш, нефтин мөңү-биле сазарга күрүнениң талазындан таарыштырар турар улетпүр өртектери 1 мун куб метр газ дээш 160 рубль хемчээлдеп чыгууларын доктаадыр.

7. Россия Федерациясынын Экономика министрствозу Россия Федерациясынын Сая-хөө министрствозу биле казы Россия Федерациясынын Озаар чүүл болгаш энергетика министрствозунун кивил келгенин баугар 1992 чылдын май 20-ге чедир мөңү-тап-кы, сазанчелер, оларын доктаа-тырар үндүрүмү, оларын доктаа-тырар мөңү-биле сазар таарыштырар чаа күштүг өртектери, ол ийаада нефтьге үндүрүмү мөңү-биле сазар таарыштырар чаа күштүг өртектери барымдаа, дээр күштүг өртектери мо-ло, колот тараа өртектери база керосинге бадылаан ту-руу.

10. Агаар, автомобиль болгаш хем транспорту-биле чүк сөөртүлгелерин хостур тарыштыр ажилдарынча тарифтерин боттандыраар, Чыдык ачы-дузаны бүтү чүк чорудуучуларынга (чүк алыкчыларынга, чоң-га база көрүлүп турар бү-гү бүдүрүлгелерге болгаш ажил-агып организацияларынга, оларын кайы ве-домствого болгаш өңүчүн хемчегелер хамаржырында хамарылга чокка, тарифтерин тургузуу оларын ооч-лагып болурун норматив-терин чүк сөөртүлгелерин бот-үнесини 35 күзүндан ашпас болуп үндүрүлгө.

15. Россия Федерациясы-нын Экономика министр-ствозу болгаш Россия Феде-рациясынын составында рес-публикаларын, крайларын, областтарын, автоном-нуг тургузууларын, Москва болгаш Санкт-Петербург хоорайларын эрге-чагырга ор-ганнары-биле дүгүрүлгө тур-гаш, Россия Федерациясы-нын Хараыза министрствозу боудун эрге-хемчегелерин дүштүр күрүнени башкарыштыр турар өр-тектери болгаш тарифтерин талазы-биле бүдүрүл-гелерге болгаш организация-ларга көрүлүп турар хар-ылаа ачы-дузанын кол-кол хевирлерин даштык тарыштыр болгаш үк өр-тектери, тарифтерин үстүкү хемчээлин доктаадыр.

19. Доктааттыган күрү-мө өртектери-биле савартып турар нефть болгаш хемчөгүрүлүш өртөө эзе көөр, ол ийаада бүдүрүлгелер болгаш ажил-агып организацияларынга ачуулуучу хевирлер хамарылга чокка (чүлге көдээ ажил-агып бүдүрүл-гелерге)

23. Бо доктаады 1992 чылдын май 18-те эгелдеп күштүг болурун кийер.

«Енисейск» совхозтун мал чемин хойну тапчылай кестирген мал чемин шөлге калдыр кыштар. Кадаттык миччар чорудуп турар. Кал-данга хойну санын көөрүп турган, бир недела хире каларга шөлү аңгылай ха-жаалат каар. Тапчылай кес-тирген болгаш, тапчыла мал чемин хойну белек сазы башып шыдаас. Бир эвес хар улут болза, тапчыла мал чемин айыр-биле өпкөтүп тыртып бээр. Узе калжаалап чеге хойну бир недела хире кал-ган, үзе калжаалап өске чеге козал хойну чылдыр-тын, тапчыла мал чемин шынары Абаканын агрохимлаборатория кылдыр көрүп турарга, оон шынары эки.

«Енисейск» совхозтун мал чемин хойну тапчылай кестирген мал чемин шөлге калдыр кыштар. Кадаттык миччар чорудуп турар. Кал-данга хойну санын көөрүп турган, бир недела хире каларга шөлү аңгылай ха-жаалат каар. Тапчылай кес-тирген болгаш, тапчыла мал чемин хойну белек сазы башып шыдаас. Бир эвес хар улут болза, тапчыла мал чемин айыр-биле өпкөтүп тыртып бээр. Узе калжаалап чеге хойну бир недела хире кал-ган, үзе калжаалап өске чеге козал хойну чылдыр-тын, тапчыла мал чемин шынары Абаканын агрохимлаборатория кылдыр көрүп турарга, оон шынары эки.

3. Газ сайгарып турар органи-зацияларга (сазы алгаш садып турарларга) чурттагыч чоңга сайгары-биле олар ону сазып ал турар. 1 мун куб метри мөңү-биле са-даа өртек-биле 216 рубльге бээр, ону чурттагыч чоңга 1 мун куб метр дээш 240 рубль өртекти кылдыр сай-гар.

4. Россия Федерациясынын Сая-хөө министрствозу өртектери таарыштырары-ны Фондатын тургузуу эрге-жек чүлүгө деп санаар. Нефть болгаш бойдус газы сазганга ол фонданы шийи-н, дараазыда № 1 напсырылга айткан хемчээлдеп баугар кылдыр.

11. Энергия курлавырларын өртөөнүн өскөртүлгелерин барымдаалап көргөш, хоорайларга болгаш хоорай чоогунда чоруп турар тран-спортин (метрополитенин кириштерин) бүтү хевирлеринге, областтар (Россия Федерациясынын рес-публикалар аразында) автомобиль транспортуна мапшоттала-рынга, түс черин дээр транспортка, түс черин хем транспортуна паста-жипел аргыштырарынча база бажы сөөртүлгелерин ба-да хем көрүнө тарифтерин доктаадыр болгаш таарыштыр көөр өскөртүлгелерин Россия Феде-рациясынын составында республикаларын, крайларын, областтарын, автономнуг тургузууларын база Москва бол-гаш Санкт-Петербург хоорайларын эрге-чагырга ор-ганнарыга тысыр.

16. Россия Федерациясы-нын Сан-хөө министрствозу, Россия Федерациясынын составында республикаларын, крайларын, областтарын, автономнуг тургузууларын база Москва болгаш Санкт-Петербург хоорайларын эрге-чагырга органи-зация хемчегелерге күрүнени башкарыштыр турар тарифтерин болгаш тарифтерин талазы-биле бүдүрүл-гелерге болгаш организация-ларга көрүлүп турар хар-ылаа ачы-дузанын кол-кол хевирлерин даштык тарыштыр болгаш үк өр-тектери, тарифтерин үстүкү хемчээлин доктаадыр.

24. Бо доктаады 1992 чылдын май 18-те эгелдеп күштүг болурун кийер.

«Енисейск» совхозтун мал чемин хойну тапчылай кестирген мал чемин шөлге калдыр кыштар. Кадаттык миччар чорудуп турар. Кал-данга хойну санын көөрүп турган, бир недела хире каларга шөлү аңгылай ха-жаалат каар. Тапчылай кес-тирген болгаш, тапчыла мал чемин хойну белек сазы башып шыдаас. Бир эвес хар улут болза, тапчыла мал чемин айыр-биле өпкөтүп тыртып бээр. Узе калжаалап чеге хойну бир недела хире кал-ган, үзе калжаалап өске чеге козал хойну чылдыр-тын, тапчыла мал чемин шынары Абаканын агрохимлаборатория кылдыр көрүп турарга, оон шынары эки.

«Енисейск» совхозтун мал чемин хойну тапчылай кестирген мал чемин шөлге калдыр кыштар. Кадаттык миччар чорудуп турар. Кал-данга хойну санын көөрүп турган, бир недела хире каларга шөлү аңгылай ха-жаалат каар. Тапчылай кес-тирген болгаш, тапчыла мал чемин хойну белек сазы башып шыдаас. Бир эвес хар улут болза, тапчыла мал чемин айыр-биле өпкөтүп тыртып бээр. Узе калжаалап чеге хойну бир недела хире кал-ган, үзе калжаалап өске чеге козал хойну чылдыр-тын, тапчыла мал чемин шынары Абаканын агрохимлаборатория кылдыр көрүп турарга, оон шынары эки.

«Енисейск» совхозтун мал чемин хойну тапчылай кестирген мал чемин шөлге калдыр кыштар. Кадаттык миччар чорудуп турар. Кал-данга хойну санын көөрүп турган, бир недела хире каларга шөлү аңгылай ха-жаалат каар. Тапчылай кес-тирген болгаш, тапчыла мал чемин хойну белек сазы башып шыдаас. Бир эвес хар улут болза, тапчыла мал чемин айыр-биле өпкөтүп тыртып бээр. Узе калжаалап чеге хойну бир недела хире кал-ган, үзе калжаалап өске чеге козал хойну чылдыр-тын, тапчыла мал чемин шынары Абаканын агрохимлаборатория кылдыр көрүп турарга, оон шынары эки.

5. Ведомство талазы-биле кымга хамаржырында база өңүлүп хевирлеринден ха-мааночка, бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын (биржалары база кивирш-тер) энергия курлавырларын Россия Федерациясынын ишти-кы рингоунга күрүнениң таарыштырар доктааткан эң бедик кымгаарында ажил турар улетпүрүн мөңү-биле сазар өртектери-биле (оон ийаада 1 тонна нефть дээш 2200 рубльден база 1 мун куб метр газ дээш 1600 рубльден хей болза) сайгарга-ды күрүнениң өртектери чүм-мүн хамыктым деп санаар, ол дээр күштүг болуп турар хоолдужулга баугар по-гууу хемчегти алган турар.

6. Энергия курлавырларын додурар талазы-биле ажил-дарын дээш болуру ханды-дар сорууга-биле геология-хайгыл болгаш дээшкени ажилдарын дээр пинчидиле-лерин бүдүрүлгелерин нефть, бойдус газы база газ кон-денсатын мөңү-биле сазар өртектери 10 күзүү хем-чээлдеп кылдыр, ол ийаада чыгуу-лгелерин хемчөгүрү мөңү-биле сазар таарышты-рып өртектери 5 күзүү чедир (оларын тынчкынып-тын бол-чиреңиле кириш-терилеши) хемчээлдеп кыл-дыр доктаадыр.

9. Улут социал үндүр-үлгелер боол турар болгаш оларнын өртектери база тарифтерин күрүнениң № 2 напсырылга баугар таарыш-тырар турар хемчөгү ар-тырлар бүдүрүлгелерине херегелдөө продукцияны ча-мдык хевирлерин, хем-чегелд бараанарынын бол-гаш ачы-дуза чедирлелерин өртектери база тариф-терин өскөртүлгелерин үстүкү коэффициенттерин бады-лаар.

14. «Назимал байктар дугайында» Россия Феде-рациясынын Хойбузууга дүштүр казымал байктарын ажилгаар өрге дээр төлөөшин ставказын чү-рүмү, негелделерин, хем-чегелерин болгаш хей ки-ре хемчээлдеп болурун ба-дылаарга чедер хей-дээр, нефть, газ казыл тыйар өгө-дээр төлөөшин ук чүлү-дери тымарына үгөп чыгыр-галарын кириштерин биле бо доктаадыр. Бүдүрүлгелерин таарыштыр турар мөңү-лен сазар чөгүрү өртектери-нин 8 күзүү хемчээлге доктаадыр.

18. Хамаарышпас күрү-нө демнежилгенин чур-ттарыне хемчөгүрүлүш, нефтин болгаш бойдус газы база нефтьге бүдүр-гелерин продукцияларын чорудуп бээрде ун күрүнелерин ча-зактарынын кылганы яй (хей) талазы дүгүрүлгө-лөрдө көрдүгөн негелде-лерин барымдаалап турган, даштык сазар өртектери-биле болгаш баугар бидыг таарыштырар немез өр-тектери үндүрүмү даштык сазыг өртектериңден ажир тыр-тар.

21. Энергетикаларын камгалатын хандырар со-рууга-биле база энергия хей ажилгаар бүдүрүлгелерин эзе көрүшүрүн чорударыга Россия Федерациясынын Эконо-мика министрствозу РФ-тин Озаар чүүл болгаш энергетика министрствозу-биле казы сомуурларын министрствозу-биле, ведомстволарын, эн-теп организацияларын ки-риштерин биле улус ажил-аарынын азырларынга эн-теп камгалатын талазы-биле хемчеглерин мөңүлөп ажилдап кылдыр. Ук хемчег-лерге өске чүлүгүлөр биле хемчегелерин биле, үндүрүп, чыл болгаш өске-даа хем-чегелерин база ол ийаада энергия курлавырларын өр-төө тургузууш дээр торгаал-дарын барымдаалаар.

22. Дараазыда чүлүгелерин күч көп санаар:

Кыжын хойну тапчылай кестирген мал чемин шөлге калдыр кыштар. Кадаттык миччар чорудуп турар. Кал-данга хойну санын көөрүп турган, бир недела хире каларга шөлү аңгылай ха-жаалат каар. Тапчылай кес-тирген болгаш, тапчыла мал чемин хойну белек сазы башып шыдаас. Бир эвес хар улут болза, тапчыла мал чемин айыр-биле өпкөтүп тыртып бээр. Узе калжаалап чеге хойну бир недела хире кал-ган, үзе калжаалап өске чеге козал хойну чылдыр-тын, тапчыла мал чемин шынары Абаканын агрохимлаборатория кылдыр көрүп турарга, оон шынары эки.

2. Россия Федерациясынын Озаар чүүл болгаш энергетика министрствозу Россия Федерациясынын Экономика министрствозу-биле дүгүр-жүп тургаш, нефтин мөңү-биле сазарга күрүнениң талазындан таарыштырар турар улетпүр өртектери 1 мун куб метр газ дээш 160 рубль хемчээлдеп чыгууларын доктаадыр.

7. Россия Федерациясынын Экономика министрствозу Россия Федерациясынын Сая-хөө министрствозу биле казы Россия Федерациясынын Озаар чүүл болгаш энергетика министрствозунун кивил келгенин баугар 1992 чылдын май 20-ге чедир мөңү-тап-кы, сазанчелер, оларын доктаа-тырар үндүрүмү, оларын доктаа-тырар мөңү-биле сазар таарыштырар чаа күштүг өртектери, ол ийаада нефтьге үндүрүмү мөңү-биле сазар таарыштырар чаа күштүг өртектери барымдаа, дээр күштүг өртектери мо-ло, колот тараа өртектери база керосинге бадылаан ту-руу.

10. Агаар, автомобиль болгаш хем транспорту-биле чүк сөөртүлгелерин хостур тарыштыр ажилдарынча тарифтерин боттандыраар, Чыдык ачы-дузаны бүтү чүк чорудуучуларынга (чүк алыкчыларынга, чоң-га база көрүлүп турар бү-гү бүдүрүлгелерге болгаш ажил-агып организацияларынга, оларын кайы ве-домствого болгаш өңүчүн хемчегелер хамаржырында хамарылга чокка, тарифтерин тургузуу оларын ооч-лагып болурун норматив-терин чүк сөөртүлгелерин бот-үнесини 35 күзүндан ашпас болуп үндүрүлгө.

15. Россия Федерациясы-нын Экономика министр-ствозу болгаш Россия Феде-рациясынын составында рес-публикаларын, крайларын, областтарын, автоном-нуг тургузууларын, Москва болгаш Санкт-Петербург хоорайларын эрге-чагырга ор-ганнары-биле дүгүрүлгө тур-гаш, Россия Федерациясы-нын Хараыза министрствозу боудун эрге-хемчегелерин дүштүр күрүнени башкарыштыр турар өр-тектери болгаш тарифтерин талазы-биле бүдүрүл-гелерге болгаш организация-ларга көрүлүп турар хар-ылаа ачы-дузанын кол-кол хевирлерин даштык тарыштыр болгаш үк өр-тектери, тарифтерин үстүкү хемчээлин доктаадыр.

19. Доктааттыган күрү-мө өртектери-биле савартып турар нефть болгаш хемчөгүрүлүш өртөө эзе көөр, ол ийаада бүдүрүлгелер болгаш ажил-агып организацияларынга ачуулуучу хевирлер хамарылга чокка (чүлге көдээ ажил-агып бүдүрүл-гелерге)

23. Бо доктаады 1992 чылдын май 18-те эгелдеп күштүг болурун кийер.

«Енисейск» совхозтун мал чемин хойну тапчылай кестирген мал чемин шөлге калдыр кыштар. Кадаттык миччар чорудуп турар. Кал-данга хойну санын көөрүп турган, бир недела хире каларга шөлү аңгылай ха-жаалат каар. Тапчылай кес-тирген болгаш, тапчыла мал чемин хойну белек сазы башып шыдаас. Бир эвес хар улут болза, тапчыла мал чемин айыр-биле өпкөтүп тыртып бээр. Узе калжаалап чеге хойну бир недела хире кал-ган, үзе калжаалап өске чеге козал хойну чылдыр-тын, тапчыла мал чемин шынары Абаканын агрохимлаборатория кылдыр көрүп турарга, оон шынары эки.

Түбиктик
революциянын
БНД.МОТЕНА
А. С. Пушкин

ЧЕМИШЧИДИЛГЕ БИР МАГАДЫЛАЛ

Тараа, жал чегинин болгаш ногааның эки дүжүдүн алып деле, хөрүнүнү дүжүктүр чорупу баксыратпас, ол таланы биле хемчеглерин доктамаал ар чорудуп турары чүтүлдү дээрин чар ажал-агынын специалист бурзу эки билер. Соолту 10-15 чылдарда ар чоруткан агрохияиктиг шпичилдер республиканын тарылта шөлдеринин хөрүнүнү шынары баксыраан дээрин көргүзүп турар. Оюу саставында фосфоруну болгаш калийини хемчээли д'ка эвээж. Саставында фосфор эвээжени тарылта шөлүнүн хемчээли шүтү тарылта шөлүнүн 71 хуу, калий эвээжени тарылта шөлү 64 хуу чед берген. Эң маалым Бай-Тайга, Барым-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл районнарда хөрүнүнү шынары дыка баксыраан. Суттаттыг шөлдерин хөрүнүнү шынары дүргөн баксырап турарын демделген каары чугула. Шөлдерин суг аксып, суттарып турар болгаш, суг-биле кады тарылта шөлдеринин кара хөрүнүнү кады чүтүдүп басып турар. Оюу түнчелдине чылаан чыгыч терин хөрүнү баксырап дүжүтү улам-на эвээжти ар турар апарган. Черин хөрүнү 1 хуу баксыраагала, тараа культураларынын дүжүдүгү бурзунден 4-5 центнер эвээжэй бээр деп шпичилдерге үениде тодаратынган. Шпичилдердин чорудуп келгени 10-15 чылдар ишинде республикада тарылта шөлдеринин хөрүнүнү шынары 0,7-1 хуу чедир баксыраан. Оюу түнчелдине амгы үеде тараа культураларынын 60-70 муң тонна дүжүдү чедир албайн турар бис.

Хөрүнүнү камгааларына эң көз айтырмалык бирээм хөрүнү эрозияны-биле демисеп бооп турар. Кур черлерин шпичилдине ар турар, тараа шөлдеринин арга-арыгынын, оларарынын бойуна тараа чон хемчеглерин сагылаан бооп турар. Оюу түнчелдине тарылта шөлдерин чер-чер-биле чаптым, хемчээли хөлүн эрттир улгаташ, хат хадымга, довурак-дооңуну көрдүрүп келдери. Хаттын азы сүгүн алгаш барганы хөрүнүнү сантиметр кире каат дүжүтүтү га бурзунден 1 центнерге эвээжедер.

Хөрүнүнү шынарынын баксырап турарын шпичилдине чүү хире хөрүнүнү чидирип турарымысты тодаратып арганы берген. Чылымна га бурзунден 1-1,5 тонна кара хөрүнүнү чидирип турар бис. 1 тонна хөрүнүнү чидирери дээр-ле га бурзунден 20 килограмм хире дүжүтүтү чедир албайн ол.

Хөрүнүнү шынарынын баксырадырын соксадыры, хөрүнүнү саставын дилең бурзу бүдүмдөдөр-биле байлашкандары дээр дээр ажалдарын кылып чорудары эң чүтүлдү болгаш соксаарлаттымыс соругла болуп ужурут. Чүте дээр-га тарылта шөлүнүн хөрүнүнү шынарынын тараа, жал чеге болгаш ногау айаанын культураларынын дүжүдүн тарып өстүрүп алары хамааржыр. Ол сорутанын күнесидири-биле ажал-агыларда бар бүгү күштү жөөнээр херек.

Соолту үш чыл ишинде республиканын ажал-агылары органыктыг болгаш минералдыг бүдүмдөдери тарылта шөлдеринге чыгарып дыка эвээжетен. Чижээлээр, 1991 чылдын дүжүдүн тарып өстүрү шөлдерге чүтүл 11,2 муң тонна минералдыг чепшичидилгени төккөн. Ол дээрге 1986 чылда шөлдерге төккөн чепшичидилгеге деинээр, барык 3 катап эвээж болганы ол. 1986 чылдан эгелээш минералдыг чепшичидилгени шөлдерге үндүрери чыл санында-ла 3-4 хуу тоннага кызылтып келген. Ол дээрге совхозтарына, колхозтарына удурукчулары хөрүнүнү чепшичидилгени чорудуру, оюу акжидип тургаш, бедик дүжүтүтү өстүрүп азырчыне сагыш салбайн турарынын чылааганшдыр. 1991 чылда Каа-Хем районуну совхозтары хөрүнүнү чепшичидилгени таласы-биле ажалды багый чоруткан. Бир эвес 1990 чылда 2200 тонна минералдыг чепшичидилгени шөлдерге чашкан болза, 1991 чылда чүтүл 900 тоннаын чашкан.

Арендата ажалдап турар чамдык хову бригадаларынын ажалынын түнчелдери-биле алырга, тук деп минералдыг чепшичидилгени шын болгаш өй-шаана ажалгаарга, дүжүтү багый эвес болуп, чарыгалдарын дүжүткөн алган соругла дуглап турар. Оюу «Революциянын чалбыжы» совхозтун хову бригадаларынын ажалынын дүжүтүлгө-биле бадыткап болур. Совхозта тараа ажал-агынын 2 бригада бар. Республиканын агрохияиктиг станциясынын специалистери бригадаларынын ажалдап турар шөлдерин хөрүнүнүн саставын хынааш, тараажыларга чепшичидилгеге ажалдап таласы-биле берген сумелерин өзүгар чепшичидилгени 1990 чылдын күзүнде тараа шөлдеринге чашкан. 1991 чылдын күзүндө № 1 бригада га бурзунден 13,6 центнер дүжүтүтү алган. Эске бригада чепшичидилгени күзүн чашканын четикипейн, 1991 чылдын чынымында казып, күзү ол бригада га бурзунден 12,5 центнер дүжүтүтү алган. Чепшичидилгени кажан чажарында бери хөрүнүнү дүжүтүрү хамааржыр деп чүвени бо чижек көргүзүп турар ишкяжыл. Танды районуну «Россия» совхозтун шөлдерин «Революциянын чалбыжы» совхозтун шөлдеринден ынды-ла ырак эвес, барык жөөй агаар-бойдустуг деинээрде чылар. Чепшичидилгени чорутура болгаш, «Революциянын чалбыжы» совхозтун тараажылары, «Россияны» тараажыларына болсага, 1 гадан 4 центнер хой дүжүтүтү алган-дыр.

Бо чыны шөлдерин чепшичидилгени ажал-агылар чоруткан, ыччалза-ла мурунку чылдарга болсага, эвээш чепшичидилгени тарылта шөлдеринге үндүргөн деп станцияга көзүп турар сан-чургайлар бадыткаан. Оюу мындыг чижектер-биле көргүзөй: бир эвес артык чылым май айнын ортан эгелдине 4,5 муң тонна минералдыг чепшичидилгени чаштырган болза, бо чылдын май айнын ол-га үениде 0,9 муң тонна минералдыг чепшичидилгени чаштырган. Моон алгаш көөр болза, дүжүтүтү бедик болуп болурунун бир маалымалын ажал-агыларга тургуспаан-дыр.

Хой чылдыг сугенерин колдуунда суттаттыг шөлдерге өстүрүп турар. Агаар-бойдустан хамаарыла чокка минералдыг чепшичидилгенин ажалгаар арганы ол берип турар. Май айнын баштайгы чартымына чедир чүтүл 2,2 муң га чеге чепшичидилгени чашкан. Бир эвес хой чылдыг суген шөлдеринге чепшичидилгени чорутпас болза, 10-15 муң тонна сугенин чедир албайн бээр бис. Ынчангаш бо ажалды аргалы-ла болза, дүргөн чорудары чугула. Бир эвес чепшичидилгени, суттарылганы эки чорудар болза, хой чылдыг сугенерин ийн катап кезип, эвээш эвес дүжүтүтү ап болур. Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Чаа-Хөл, Бин-Хем районнарнын ажал-агылар хой чылдыг суген шөлдеринин чепшичидилгени чорутпаан бооп турар.

Бо хүндерге үренин чаштырылганын чорудуп турар. Оюу чыла чамдык ажал-агылар чепшичидилгеге кылабайн эгелзэн. Ол дээрге га бурзунден 1,5-2 центнер дүжүтүтү чедир албай ол. Картофель өстүрүрүн бо чепшичидилгеге чок эгелзэн.

Часы хову ажалдары кидин түзүк чоруп турар. Тараа шөлдерин чепшичидилгени таласы-биле чедир ыччалан ажалдарынын ооза кезик-чамдымын дугларын-биле чепшичидилгенин часы хову ажалдарынын үениде-ле чорудары күзөпчиг.

Оюу ийн бо чылым чашкандарынын каан шөлдерге чепшичидилгенин чаштырылганын таласы-биле хемчеглерин алып херек.

Хөрүнүнү камгаалары, оюу шынарын баксыратпас дээр ажалдары — хун бирунү ажалы. Ынаар ажал-агылар доктамаал сагыш салып турар болза эки.

И. КОЛЫШИНОВ.
Республиканын химиялыг станциясынын анализ эргелекчиси.

ХҮНДҮЛҮГ НОМЧУКЧУЛАРГА, ЧАГЫКЧЫЛАРГА

Хүндүлүг номчуучу, «Шын» солунун чыгычымы. Бистия солуну-вустун май 27-ле үнери номерин силер албайн бээр силер. Ол хүнүн номерин редколлегия тургузчуларынын чөпшөөрүнө болгаш детээни-биле, чүтүл салып номчуур ажалдыр үндүр. Ынчангаш чыгычыларга оюу таратпас, чүтүл «Роспечать» салбырларындын, почта албан черлеринден салып номчуп болур.

Чыгычылар «бис чүте албас апарамыс» деп чүтүл үндүрерини мурунча мындаг чүтүлү сайгарып көрөалынар. Эрткен күзүн «Шын» солунун чыгычы ап тура, чыгычы чүтүлү чыла чыгычыга дээр 25 рубль 10 көпөк төдөн. Чагымага чоруп тура-ла, ол түн солунун үндүрүлгенин чарыгаларынын чүтүл кезек-чамдымын дуглар деп сагыдырып турган бис. А 1992 чылдын эгелдине өртөтөр

өскени-биле доктамыр чыгычылардан кирген ажал-хөргөй чыгыс апарып аяла солунун үндүреринге чедилеи барган. Ынчангаш солунун үндүреринге оюу ийн ажалдаарымын кынын күрүне бюджетини күсөлү-биле ботталдыр турар. Сая-жөө, ажал-агы байлады дыка берген ирдыраан бо үеде республиканын бюджет байламы база кончут бергедээшкенингерге тиварып турар.

Ынчангаш редакция коллективин, тургузчуларын чау тургустунган Парлаага болгаш информация министрствонун чөпшөөрүнө база детээни-биле, номчуучуларынын доктамаал ап келгени «Шын» солунун үндүрүлгенин кызырбас соруга-биле, оларын сонургалдарын база эрге-дынын барымаалал, дараазында ажалда чыгычыларга чедир номерин негелдиз 4 азы 3 ажалды кызыртып, эске 1 азы 2 номерин чүтүл салып номчуур ажалды үндүрери

шпичилерип турар. Бо шпичилерин соругааларынын бирээм — номчуучуларынын сонургалымын таражып тускай салып номчуур номерлерин үндүрүп турган, солун үндүрүлгенин эвээш-биче-даа болза, негелде ажал-хөргөйлерин кирери.

Ынчангаш «Шын» солунун чыгычылыга номерлер кызырларына хомудал кылбайн, салып номчуур номерлер сугере чеген турар дээр болза, почта салбырларына, «Роспечать» черлеринге баш уду чыгычылар киреринери сумелдиз. Редакция коллективин салып номчуур номерлерин номчуштуг, солун болуру дээр бүгү аргаларын ажалдарын ажал тур. Ол номерлерге чеген чотааларын, сонургал номчурунга ийн-бүрү темалык материалдарын көзүлдерин кызыртып бис. Май 27-ле «Шын» чыгычылыга кирешес, чүтүл сазар берги номери.

Республиканын иштигел-политиктиг солуну

ШЫН

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелзэн

№ 97 (14821) 1992 чылдың май 22, пятница Солунга ат салган сагы 23.25. Чагылар өртзө 10 көп. Саалар өртзө 1 рубль.

«ДЕМНИГ ХӨДЕЛЗЕ ДЕП-ЛЕ БОДАЛДЫГ МЕН»

Соолту үеде таныш-көрүш кижилерин, эш-өрүнүн, кадык-кожа улустарына чыгааштын дымны чорудары, мына дээр апарган: «Өг-бүлө бурзуңу эң чугула — ят, сүт, жөб, үс болгаш далган ышкыш продуктуларын өртзө улуг-ла улуг, тырбайн, а эске, чижээ, бакжы херекселдери, машина-техника база кынар-чар материалдар ышкыш чүтүлдерге талыптыр болза, кыпай чоп хастагы хүндер кыпай, оларга чурттап болур-дур ийн». Бо дээрге амгы хүндерде ана ар га чадарада чүтүл ышкыш, өскөр чүтүлдерге, сагыш ышкыш чүтүл моон солгаар түр-базы билдинип апарган. Бир-тээ, үстүнде алаамын эң чугула продуктуларга өртөтөр диле ка улгады берген болганда, өг-бүлө бурзу оюу аны ар тыкшыды кыпайн тургузуп азырчыны дүйнө болза чурар болу берген. Өг-бүлөгө кирип алып эске ашч-чөй маан тулу, оюу кыпай алырын ам дилеэс болза, акжаны ана-ла хой-биле чарыгалар апар. Ынчангаш хоорай чурттачыларынын хой кези да чалыг-ла болза, олар эске артык чедир берзини айтырып ам шпичилдер-биле тургузуп турарынын чыдаагынын ийн. Бо байдалды өренип көргөш, Тыва Республиканын амгы кааза Министрлер Чөвүлети тургаш, эң соолту мындаг доктаал дүлээп алган. Ол доктаалдык «ч» чүтүлдө минчаар айткан: Тыва Республиканын Министрлер Чөвүлети 1991 чылдын январь 29-та № 41 доктаалыг өскөртпешкан. Кызыл районуну «Роспечать» совхозка дамчыдып берген 1262 гектар черинде 350 гектар суттаттыг черин ийнчер четкилери-биле казы Кызыл хоорайнын бүдүрүлгө-лөткөн, организацияларынын, албан черлеринин ажалынын-рынга болгаш албан-аажыкчыларына коллективтиг ороод аажыкчуларына дедир эгелээр. Амгы үеде Кызыл хооруксуку муунун балаасынча кады бөлгөн ол черлерин байдалы ажалгалы кадыгыт, оюу коллективтерге хуваар ажалдап чорудуп турар бис? Бо айттырларынын тодаратып алынды бистин корреспондентинис хооруксукумун чө реформазынын таласы-биле комитетинин дарганы М. И. Кечил-оолга ужурашкан.

— Дедир алынап алган черинер шөлү чед шору-дур: 330 гектар. Ында ам кадыг ажалдар чоруттунуп турары, Маадыр-оол Иванови? — Бо шөлү хоорай чурттачылары колдуунда-ла картофель өстүрүп алырынга ажыглар. Ол черлерин ам аңдарып эгелээр берген. Чарып каапкан черлерин коллективтерге улуг турар. Аңдарбаан черлер ам-лаа бар. Ам нитанын-биле оюу 108 бүдүрүлгө, организация, албан черлери, өөредилге коллективтери черин алам. Оларын чамдыклары картофель өстүрүп каапкан. Бо шөлдер суттаттыг болур. Оюу «Фрегат» базы даашкынылардыг суттар деринынгени дузазы-биле чорудар. Ол дериныгелерин участоктар аайлы-биле тургузуп каар. Бир-тээ, шөл суттаттыг болганда, оорган эвээш эгелзүдүтүтү ап болур ага бо деп болдур мен. Кедир барын ажа хоорай чурттачылары нога ай-маан өстүрүп эгелээр бээр чадапас. Оюу чег алган кижил ол черин эвес апар болган, оюу канчаар ажалгаарын боу ийнлр.

— Ол черлерин хоорай чурттачылары халас албаан, а оюу өртзө төлөп каан болгайлар. Бо таласы-биле кыска тайлы-болган кыла кааптар силер бис? — Чер алып дугайында буюу, рүтүлгелер, организациялар-дай, албан болгаш өөредилге черлеринден хой-хей чыгып кирген. Ынчангаш беш чыгык чег черин өг-бүлө бурзуңу бээр кыдыр дугурушкан бис. Бир чыгык чег черин өртзө 300 рубль кыдыр доктааткан. Моңу ыччаар тургузуп, санал кыдыра, электроэнергия, суг, транспорт чарыгаларынын өөткөткөн, сугатчыларынын, танымалдарынын шалпынаан, чө үндүрүп барымаалал, оюу өренип көргөн. Оюу ийн септелгеге чарыгалдарын база кирген. Мынчап кээрде бо өрткө, чижээ, беш чыгык гектар чө дээр өг-бүлө бурзу 150 рубль төлөш болза, кедир чылым база өскөрлөп, оюу улгады-даа берип болур.

Соолту үеде хоорай чурттачыларынын чеге хергелди улгаатып турар. Ынчангаш чурттачыларынын чыгычыларын күзөп чө реформазынын таласы-биле комитеттин ажалдачылары боттарынын таласын дашаар шыва-биле чамдык ажалдарын чорудуп турар. Бо-дун хууда Бин-Хем. Танды районнарда чө реформазынын таласы-биле комитеттерин удурукчулары-биле чүтүлгө-биле «Сесеринг» совхозтун директорун, көдө Совет даргынын чөпшөөрүн-биле Вявилдин турлаанда чылагалары чамдык хамаатыларынын ооруд шөлдерин улгаатырган, олар барык-ла 20 гектар черин немей алган. А Тандыга баргаш, Межегеге аттыг коллективтиг бүдүрүлгенин күткөкчү директору С. Д. Серен-оол-биле дугурушкан, оорган 70 гектар черин хоорай чурттачылары ажалдап кыдыр чөпшөөрлөп алдым. Орта картофель өстүрүп кижилер черин өрткө-үрени ол коллективтиг бүдүрүлгенин удурукчулары-биле дугурушуп алып.

— Амгы үеде ажалыларын кол утталышынын кадыгыт, Маадыр-оол Иванови? — Ам инвентаризация чорудуп турар бис. Оюу шөлү эгелзэн доосар ужурут бис. Ол чүл дээрге хоорайга бар бүгүлө бүдүрүлгелерин, организацияларынын база ол ышкыш чери кезектерини деинкээрини хемчээлин тодаратып алыр-дыр.

— Бо комитет тургустунган бир чыл чаа чедип турардыр. Кидин ыччаар бодал олар, га хире-шаанар-биле ажалдап турар улус-тур силер... — Ине, мындыг. Ынчалза-ла бергелерге таваржы бээр-дыр бис. Маана чүтүлгө каар дээр болданым бар. Хоорай Советин ийн дарганынын-даа, күсөкөм-даа дарганынын таласындан боттут дуза көрөйүн келген бис. Кел дээр, чөдө бээрге, инар-мынаар барынар деп каар. Ол-ла-дыр. А кижиге сүмези, дузаын чок аан. Ажалда чөдө-чөтпөс чүтү барын-даа чүтүлгө, кижиле ажал чылаагала, кижиле ажал чылаагала хөңүн илеретпес боор-дур. Ажалы-биле чүтүлгө-лаага, удурукчу эштерин ажалыг арга-сүмезин, арга-дуржулганын билди алыскай бээр үелер турар чүвө-дир. Ын, чынаш бир деминг хөдөлө деп-ле бодалды мен. Чыгыртып канчаар, ажалымыс чаа-ла төнүп канчаар. Бистин ажалымыс чөтпөстөр бар. Кызыл ажалда чүл. Комитеттин эвээш саставы шталы оюу билл турар.

Интервьюер ШАНГЫР-ООЛ Доржу белекчэн.

Районнар солунарында

ЧАА ЧАДАЖЕ КӨДҮРЕР

Шак мындаг эгелгил мезээни Барым-Хемчик районда «Хемчиктин сымдыгы» солун бир дугаар арымынга парлаан. Бот-догуннаан Тыванын улусчу намынын Барым-Хемчик районда политиктиг чөвүлелинин болгаш Кызыл-Мажалык суурда нам үрүнүнү кагыткыш хуралынын эртеннин дугайында солун номчуучуларга дынадып турар.

Нам туралынын киржичилери кожуун төвүнде болгаш

Ал-Доурак хоорайга чамдык албан черлеринин, организацияларынын май байырлааларын 4-5 конук улаштыр ажалдапайн өрттиргенин, ажалдаза-лаа, долу күш-биле ажалдаанын дугура-биле чүтүлгө турган деп ийнла бижээш. Маа ажалында кончут улуг бергедээшкенин, чыгыш хову ажалдарында чөтпөстөр турга демгелзеш.

Республикада-ла, кончутула-даа тургустунуп турар чаа байлаага дүштүр улусчу намын ажалып чаа чадаже көдүрери-биле, ко-жуунун политиктиг чөвүлели, күсөкө сумелдешпеш, политиктиг дарагында хостаткан кижини ажалдадырын шпичилдиз. Намын Барым-Хемчикте политиктиг чөвүлелинин дарганынын чүтүлгө-биле хөй-нитинин кааза-гы ажалып үтүсөйп турган Г. С. М. Иргити оюу хостаткан. Политиктиг дарагында хостаткан дарганына Кызыл-Мажалык суурда нам үрүнүн дарганы А. С. Берзин-оол сонгустан деп, солун бижип турар.

БЕРЛИН ЧЕТКЕН

Алексей Алексеевич Декерер бо чылдын март 16-да бодунун 75 харлаанын демделеп эрттирген. Ол Урал дагыларында Пермь хоорайга төртүтүнгөн-даа болза, 1933 чылдын март Тывага өөргөн, күш-ажыгыч базыларынын моон эгелзэн деп, Чөөн-Хемчик районун «Еленин орук» солуну бижээш.

Ала-чуртун Улуг дайын эгелзөөрүн бүдүрүлгө ол Кызыл бугаттер эртенин чедип алгаш, бодунун күш-ажыгыч Тыванын сайырышында баралгашкан.

1942 чылда Ала-чуртун Улуг дайыны кижип эгелзеш. Берлинге дайынын дооскан. Дайынга кыргыстан, узбектер, армяндар, грузиндер, татарлар,

латиштар, эстоннар, литвалар-биле бир деминг дайылдажып турган. Ол армия-лерин кеззини сержантыгы болуп чоран. Дайынын аар-бергенин чүтүлгө бергенде, оюу караванын чыгарып бүл-дөтөйп, үнү спондипип, эленин кончут кыны бээрге, хөдөлө-ле бо кижил дүштүр. «Чүте-ле оюу эрткен орук сонуртуп, айтыра бөдөм» деп болдур бээр.

Бо хүндерде ол Чаазаа хоорайга хар-назымын улгатаан-лаа болза бергел-дени кончут чурттып олдуру. Бо хоорай-нын ажалыны бүдүрүлгө-биле, оюу гавизаа-жаларына ол бугатталар, экономикап ажалдап чораванын солунда демделзэн.

НОГААННАР ПАРТИЯЗЫ

Тыва Республикада ийн-бүрү партиядар, шпичилдеринер барын чон билдир болгай. Маасса чонга ажалыг үрүлени кылып, бо рынок харылааларыныч кирген берге үеде амдырал-чурттагыны, корум-чуртуну экижилеринге дузаалар чүвө болза, кижилеринге дузаалар байыр чедир апаан. Болдур көвүдээр, шын орук тодаратып ка кижил болгай бис.

Ам боза бир чаа партия тургустунан деп турар. Оюу республиканын ногааннар партиязы экин. Бодуштуг чыгыр

оюу партиянын админга ажыглар деп турары таварыла эвес. Бо партияже бойдушту камгаалар соругалыг кижилер кирер. Чүү дээр, эки-ле ийледил. Амгы-хууда аажок дөткөй-дир мен.

Оюу кежигүнүгө колдуунда анык-өскөн, шөлчөкчүлөр кирер ужурут. Бистин кожуунга база оюу бир организация тургустунуп. Ийнч ам бойдушту камгааларына бүгү айтырчыларынын деминг шпичилдиз эгелээр деп. Танды районун «Күсөкө ажалы» солунунда Калдар-оол Куулар болжип турар.

жынын дынанткан. Хайыракан дуганынын ба-жымынын эргизин, мергүла эл, дымны бичилчин, ам келер бур, гаванор орта сымас чыгымын, келер ажалдаарыга мына таа, рымча чогуу солун айткыш, дуган-чүрүнүн ажал-чорудуу-газын кылырынга таарымчалыг дегеме бажымын берип, дуза көргүрерин хамааршыкча орта-низациялардан дилеп турар.

ПЕНСИЯ ХООЙЛУЗУ ДОЛУЗУ-БИЛЕ КҮШТҮГ БОЛГАН

Апрель 3-те күзүлп алдыган «РСФСР»-ни күрүлө пенсияларынын дугайында Хоойлузу хуусаа бөтөлдө күштүг кыдыр киреринин дугайында Хоойлузу Россия Федерациясынын деинкээрине пенсия-биле хандырышынын өскөрткөнүнүн тыгенин айттып турар. Май 1-ден эгелдеш пенсия-биле хандырышын бүгү негелдери шүптү улуска күштүг болган.

Пенсия ажалыларын хөй кирүү-дүгү пенсиянын биче хемчээлин тыпсып турган болуурунча, ам кижиле бүдү-лүмгө тускай эске саналганы кыдыр бис. Моңу докталаарга мындаг болур: күрүлө пенсияларын дугайында Хоойлузун кол негелдери ажалыг ажалды саны болгаш шынары болуп, өскөр чүтүлгө-лаага, ажал саставында болгаш шалпыдан хамаарылагыт болур. Эрткен үеде ар турган шалпынын амгы үенин шалпын-биле деинээр чаа Хоойлуза кирдигени.

1971 чылда болгаш оюу мурунча чылаалар тыпсыган пенсияларын эгелзэн 11,2 катап, 1972 чылда 10,9 катап, 1973 чылда тыпсыган пенсияны 10,6 катап өскөр чөдө иччаар чыла болганда ол түн 0,3 катап эвээжээр болган. 1990 чылда 5,5 катап, а 1991 чылда 2,9 катап өскөр, 1992 чылдын хемчээлин өскөрлөбөс.

Эде санаашкын үенинде 1991 чылдын тынчулун чедир тыпсыган пенсияларын хемчээлин чүтүл пенсия тыпсыган, амы улуг шалпыдан эде санаан чылым эдилге коэффициентинин ажалдап таварган. Чижээ, пенсияны 1990 чылда тыпсыган, 1989 чылдын 11 айы болгаш 1988 чылдын 1 айына кирген шалпыдан оюу хемчээлин тодаратын. Шалпын 2 анги чылдан алаан-даа болза, чүтүл тыпсыган чылым эдилге коэффициентини 5,5 катап (1990 чыл) улга-таттырар.

Бир эвес пенсия тыпсыган сонда, 2 чыл улуг шалпын чеге ажалдаш, эде санаала кылдырган болза, 2 ийн (баштан пенсия чыгышы үндүрүлгө шалпыдан база эде санаашкын кылаан шалпыдан) санаашкын кыдыр. Ол шалпыларын улуг хемчээлин амгы үеде санаашкыга ажалдаш. Чижээ, 1969 чылда пенсияны 140 рубльден тыпсыган, 1982 чылда 180 рубльден эде санаала кылган. Санаашкынын 1-ин хемчээл: 140х11,2=1568-2-га хемчээл: 180х7,9=1422. Эде санаала 1-ин хемчээл үчүн хөмүзүлгө-биле алыр.

1992 чылдын январь 1-ден эгелдеш тыпсыган пенсияларын сазары үстүндө эдилген дүрүлгөн өскөрлөп турар. Шалпыны чыл бурзулге хамааржып турар эдилге коэффициенттеринге кө-

вудеткеш, көвүдээшкенинрип каткаш, турган 24 (2 чыл) азы 60 (5 чыл) ай-ларга үлөтөр.

Май 1-ден эгелдеш тыпсыр пенсияларын шалпы санаашкынын боза чылдыг болур. Чижээ, пенсияны 1992 чылдын февраль 3-те тыпсыган. Шалпы санаар-ла 3 чылдын шалпын шпичилдизин киргелер. Эде санаашкын мындаг хемчээл чедир болур: 1992 чылда чыгыс айла (январь) шалпы ол хөдөөр түнүг, 1991 чылда 12 айын шалпынын 2,9 катап, 1990 чылда 12 айын шалпынын 5,5 катап, 1989 чылда шалпынын 5,8 катап, 1988 чылда шалпынын 6,1 катап, 1987 чылда 11 айын шалпынын 6,4 катап көвүдөткөн, 60 айга үлөтөр. Үнүп көлгөн онаашкын пенсия санаарга херек шалпы болур.

Россия Федерациясынга экономика

Шүлүктөр кыдыраабындан

САДЫГЖЫ КЫС

Пародия

Салааларым хаан дег эмгир, хар дег аккыр
Салдым кыс аймактын маңаар мен,
Салымнын сөн-биле көзүмдүсөөр мен.

Н. КАРА-ОЛ. 1992 чыл.

ШАКТЫҢ МАҢЫ

Шакты чымыр, угалар дээш,
Шамак угбай мый болган:
Арыгдасчы фабрикада

ЧАЙЛАП ЧОРЗУН

(Амдыраала дэрт коргучу чүс бар)
Уагу уйгу кайганчыла.

Өткөргө өскөн шагай,
Өксөлөрүн эртеги бол.

Эртенде оттуп келген
Элеп чүсө оң үнгөн;

КАРГЫШ

Каным кончу караа топтас «воваараа» боор,
Харым кыш-даа, хаттыг соо-даа мөөндө болбаан.

УПТЭШКИН

Ужең хар үең анчаа эр оңу
Долгандыр турганга дээр,
Даакыларыңа сестин көргөн.

«АККУМУЛЯТОР»

Машинам аккумулятору үрөлдү калган, чадашкан мен.
Арыгдан аман суу-даа, электронт-даа кударымга

«АККУМУЛЯТОР»

жи сагымыга жибес мидыг-
мындай чүсө өксөк дээр.
Канчаар амытан боор мен, эш?

ШААШКАК ШООДУГ БОЛГАН ГУЗААШКЫН

Ат болдыг кижиле болбай мен.
Мындай нэрим, берге үеңи

ЧОННУҢ МЕРГЕН СӨСТЕРИ
Кулай багы армал,
Киж багы армалас.

ШЕНЕЛДЕ

Мен үргүлү-ле кайым
апагалат турган деп мен.
Өт-булеңиң акша-тегерини кайым

Бантак аян-биле

Ам шупту чүсө билдир-
жишкытай. Мээн-биле маар-
гымыл болур сен, а уругулар

ТЫВЫНАРАМ

- 1. Арыгдан азан Чууруун анып ор (баажым эзмелет)
2. Мурунда иен Дылым шупту ор (баажым өгөт).

мен Аккумулятор чокта ма-
шина чорбос ийк чен, ол
ыкшад, калайы чокта даяг

Анекдоттар

Алло, бо Смольный бе?
Ниле.
Силерде таакпы салып тур бе?

ДЕЛГЕМ ОРУКТУ АЖЫТКАН

Кандыг-даа кичиник амырларды уктундурбаа чыдар. Хүнөр, бирүзүңгө эгс бөлүнгө берген школа, «Ужур-ле» ному-биле бир-ле дугаарында таныштырган башкы оон бүгү мазмунуна эн-не эргим, эн-не ушлаг бооп артып калар. Ынчагаш кайдыг-даа спецналист дарга, бөдүү ажал-иши кичи каяа-даа ажалдап, курттап чорза, эртем-билгини улуг чадазын чады-даа алаа, бөдүүн эге школазын, баштайгы башкы-ын черле утас.

Улуг-Хем коопулун Чааты школазы сургуулааны өөрөдөлгөзүлгөндө бээр, бо

дөй аныктар өөрөйп турганар. Оларга Кечил-оол (10 чылдарда ол школанын директору аварган), Донгак Дамыначал (сөөлүндө колхозтун үндөсүлөктү дүргөзү), Борис Болдур-оол (Тыванын чырыдышкын миястрин турган, РСФСР-нин школазын алдарлат башкымы), Донгак Селхипаа (совет, партия органнын ажалдап чораз), Донгак (Таспаанч) Доланмаа — Маадур-не чорган, Донгак Норукай, Донгак Базарын, Ондар Чоллак-Ажи, Эникпен Ондар, Тамара Сат болгаш өскөлөр-даа хамаржыр. Оларынч хөй кемин ам чок.

ажылдамчылары, көзөз ажыл-агынчы специалистери, алаа ажал-иши кичилер аварган. «Чааты» сохотуна бөгүнү саарчылары, кадарчылары, чыгычылары, садыгылары, меланизаторлары — бүгү ажилдамчылары база-ла Чааты школазынын өөрөткөн, кичиниктен төлдери.

Бо чылын Чааты ортумак школазынын тургустунганындан бээр 60 чыл болур

күнөрдө 60 чыл бооп турар. Бо школа Чаатын экинчи уунунан Шанчыг дагын ужунга 1932 чылда чайлаг школазы кылдар ажыттыган. Сургуулар чүтле чады өөрөйп турган ужурундан, Тывага баштайгы школарын чайлаг школазы деп адал турган Карандаш, саамы чок турганындан, баштайгы сургуулар ужурундан, сестерин, домктарын калбак мыйска хамур-биле бирил өөрөйп турган Ынчагаш дөмөр ужуку, будуктур карандаш, будук сургууларын сагымчага белин чок турган.

Чаатын Чаатынын чайлаг школазына сургуулар өөрөйп турга, Терек уну дээр черге курттап чоран тос өгдөр дээр кичилерин анык оодлары минаар кожана-жип турганар:

Улуг Шанчыг кырындаа Улауруктуу удуларын, Улау-бууун иштикеде Урууларын ыргашкын.

Тыва Арат Республикасынын экинде, ылангы Советтик Тыванын чылдарында, Чааты сумузуну курттагы бурзу бо школага өөрөйп чорай, ону ооскан. Бистин школазы эртен 60 чылдар дугурунда дык кай кичилерин өөрөдөлгөндө, оларын эртем-билгини төлөс орууну баштайгы башкыларыне угал-шайтлеп үзгөн. Школа-выстын өөрөткөн, кичиниктен өөрөйп турган башкылар, эмчилер, чогаалчылар, чолачылар, эртемденер, аяксерлер, миястрлер, совет, партия

раа-Тарымр, О. А. Кара-оол, Д. Д. Аракчаа, Б. Шакар-оол олар турган. Оон ангыла бистерин Момбушай, Бичи-Уруг, Толчаа (ам «Шынык» редакциясында), Д. Б. Биче-оол, С. Ч. Калчыр-оол (Калпаанак), В. Д. Доржаа, А. Ч. Уйуну (Аоакчаа), М. Б. Мала-бык олар бисти башкылар турган. Хөй чылдар эртен болганда, ол башкыларыстын фамилияларын, алазынын аттарын уткан-ыр мен, бо дээш мени бурдузатпай көрүнер, номчукулар. Ол үедэ башкылары алазынын аты-биле адавас-даа турган чүве ийни.

1943 чылда бистик школа-выска орус дылдан эрелдип эгелзэн. Башкыларыстын Зинаида Денисовна Евсеекко дээр. Ол болаа Танышын Межегей чүртүт, 18 харын анык чараш орус нис чүве. Чааты школазыга башкымыс ийи чыл

БАРААН ЧИГ ЭТТИҢ УНИВЕРСАЛ БИРЖАЗЫ

- Садыг-лаашкында барааннарнын данызы ТУДУГ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЛГАШ ДЕМИР-БЕТОН КЫЛЫГЛАР
- лот барааннарнын ады эге хем. саны өртзэ
  - 1. Металл шифер 1,75x1,2 м, 8 чалгылыг кв. м 1398,6 44
  - 2. Цемент М-400 тонна 150 1500
  - 3. Алаы азынгалыг металл плитка кв. м 150 180
  - 4. Өнүгүш шил кв. м 74 100
- МАШИНА БОЛГАШ ПРИБОР ТУДУУНУЦ ПРОДУКЦИЯЛАРЫ
- 5. «Урал» мотоциклдерге фильтрлер шт. 9 7
  - 6. 98 муц км эрткен «ЗИЛ-157» автомашина. 1975 чылда үндүргөн, техниктик байдалы амаа шт. 1 75000
  - 7. Спутник дамчыштыр «Москва» ийи-ги программаны хүлээп алыр болгаш дамчыдар телестанция компл. 1 300000

- 8. «Теллур» деп телефон аппараты шт. 1 600
- 9. Хөрзүңгө чемишчилегелер кириер МВУ-8 деп машина шт. 1 25000
- 10. С-100-21-УХЛ-4 деп каннакчы стол шт. 1 1500
- 11. «Лысьва-15» электроплитка шт. 40 8000
- 12. МОД-2733 деп алмаз бистиг чоңдурар станок шт. 1 10000
- 13. Бүгү херилерини цилиндрлерин чоңдурар Ховинг станогу шт. 1 80000
- 14. ЦС-30 деп огурец чугдурар станок компл. 1 15350
- 15. Автомобильге бензин кудар блок (хууда) шт. 1 65000
- 16. Газтаан суг шили хаар машина ЕВФУ компл. 21 18400
- 17. «Пионер-2» кран ПВ-15 хуу (ажылдалга турган) шт. 1 150000
- 18. «Зил-130» автомашинанын кардан өззө (бүрчү) шт. 1 1700
- 19. ГАЗ-59 автомашинанын радиатору шт. 1 1200
- 20. ГАЗ-53 автомашинанын радиатору шт. 1 2400
- 21. Шой сеничи (диаметри 150) шт. 3 2000

Индекс 667000 Кызыл хоорай Красномаркская, 100.

ТУРГУЗУКУДАРЫ Тыва Республикасы Чаатын Сохоту болгаш Чаада, «Шынык» сохотуну редакция коллективин.

Б. Ф. Редиктор В. Ф. ЧАДАМБА

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ Я. С. Раакоп (та редакциянын секретары) А. С. Селхипаа (фот редакциянын редактору) В. М. Селхипаа (фот редакторуну оралаачымы), И. М. Сувай, Н. С. Эгелт

РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ: Б. Ф. Редиктор — 3 43 34; четкен кичилер хүлээп алыр кер — 3 34 28; кол редакторуну оралаачылары — 3 33 91; — 3 34 17; харысгалдыг секретары — 3 34 92; оявачымыс — 3 45 93;

КИНДИСТЕР: өлүк суртаттарыны Советтер, виятпел-волитутит болгаш сохоту айттылыла — 3 34 19; — 3 34 98; четкен — 3 34 49; 3 36 73; көзөз алыагыч — 3 41 16 кызылго болгаш хүлээп алыр кер — 3 39 15;

МАЯ 25-ТЕН 31-ГЕ ЧЕДИР МОСКВАДАН БОЛГАШ НАЙЫСЛАЛЫВЫС КЫЗЫЛДАН

25 — ПОНЕДЕЛЬНИК. БИРГИ ПРОГРАММА 5:55 шакта дамчыдылгалар программасын эгелзээр. 6:45 шакта «Эртенги гимнастика» бөлү шакта «Эртен» деп дамчыдыла. 10:15 шакта «Салкы» деп урай-чечен фильмин көргүзөр. 15:40 шакта «Адыг кежи садар» деп урай-чечен телефильми. 17:05 шакта «Хуульгазын алга» деп телефильми. Оон сооңа «Чемпионар-биле кады» деп дамчыдыла. 19:35 шакта «Анык» эмтинни демделгелер деп урай-чечен телефильмин баштайгы көргүзүп үндүрер. «Тамчыктыг үндүр, чаптар!» деп дамчыдыла. 20:45 шакта болур. Субботага чедир оон шакты өскөлөбөс болгаш 21:25 шакта улуг кичилерге мультфильминер.

ИПИГИ ПРОГРАММА. 8:00 шакта мездээр дыннаар бис. «Аас-кежиктиг үр амды-мезд» деп урай-чечен фильм. 10:20 шакта болур. 20:30 шакта «Санта-Барбара» деп хөй сериялыг урай-чечен телефильми.

«УРААНХАЙ» ВИДЕО-ДАМЧЫДЫЛГА 20:00 шакта мультфильм-биле эгелзээр. Оон улаштыр «Уенин судалы», 21:50 шакта «Хоорай янганары» деп урай-чечен фильмин көөр бис.

26 — ВТОРНИК. БИРГИ ПРОГРАММА 5:55 шакта дамчыдылгалар программасын биле таныштырар. 6:00 шакта мездээр дыннаар бис. 6:35 шакта «Эртенги гимнастика» 15:20 шакта «Бус» котелун долгайлар таныш деп урай-чечен телефильминин 1-ги сериязын көргүзөр. 18:55 шакта мультфильм болган «Байлар база мглажыр» деп хөй сериялыг урай-чечен телефильминин 2-ги сериязын көргүзөр. 19:35 шакта «Эртенги гимнастика» деп дамчыдыла. 20:30 шакта «Санта-Барбара» деп хөй сериялыг урай-чечен телефильминин 1-ги сериязын көргүзөр. 21:25 шакта «Тилээр» деп урай-чечен телефильминин 2-ги сериязын көргүзөр.

ТЕЛЕПРОГРАММА ОРНУНГА

чечен телефильминин 1-ги сериязын. Оу бир дугаар көргүзүл турары ол. 22:50 шакта улуг кичилерге мультфильм. 01:45 шакта «Бус» котелун долгайлар таныш деп урай-чечен телефильминин 1-ги сериязын көргүзөр.

ИПИГИ ПРОГРАММА 8:00 шакта мездээр дамчыдылгалар эгелзээр. 8:50 шакта «Хосту шакта» деп дамчыдыла. 12:45 шакта «Санта-Барбара» деп хөй сериялыг урай-чечен фильм. 20:20 шакта «Хүнүнчө байырлар» деп дамчыдыла. 23:25 шакта тейнис талазы-биле Франциянын аяк чемпионатындан дамчыдыла.

ИПИГИ ПРОГРАММА. 8:00 шакта мездээр дыннаар бис. «Аас-кежиктиг үр амды-мезд» деп урай-чечен фильм. 10:20 шакта болур. 20:30 шакта «Санта-Барбара» деп хөй сериялыг урай-чечен телефильми.

ИПИГИ ПРОГРАММА 8:00 шакта мездээр-биле таныштырар. 12:45 шакта «Санта-Барбара» деп хөй сериялыг урай-чечен телефильми. 20:30 шакта «Санта-Барбара» деп хөй сериялыг урай-чечен телефильминин 1-ги сериязын көргүзөр. 21:25 шакта тейнис талазы-биле Франциянын аяк чемпионатындан дамчыдыла.

ИПИГИ ПРОГРАММА 8:00 шакта мездээр дыннаар бис. 18:55 шакта «Тыва чера» деп дамчыдыла. 19:30 шакта хөгжүмүг байр чедиринишкенин дамчыдар.

ИПИГИ ПРОГРАММА 8:00 шакта мездээр дыннаар бис. 18:55 шакта «Тыва чера» деп дамчыдыла. 19:30 шакта хөгжүмүг байр чедиринишкенин дамчыдар.

НАПЫСЛАЛЫВЫС КЫЗЫЛДАН

19:15 шакта «Экспресс» деп информатив дамчыдыла. 19:45 шакта мездээр дыннаар болур. 19:55 шакта чарлалар.

«УРААНХАЙ» ВИДЕО-ДАМЧЫДЫЛГА 20:00 шакта «Аскыр легенни «ажыда» деп мультфильм-биле эгелзээр. 21:45 шакта «Бег» деп урай-чечен фильм.

ИПИГИ ПРОГРАММА 8:00 шакта мездээр дыннаар бис. 18:55 шакта «Тыва чера» деп дамчыдыла. 19:30 шакта хөгжүмүг байр чедиринишкенин дамчыдар.

Көжүл чоруур апаранын-биле холбаштыр «Магистральна-4» гараж нитилелдене уургай шыг-жамырыг гаражты, оон чоогунда чаагаймыды туткан 9 квт бажында 4-ку каятта хуужуткан үш өрөөлүг квартираны иелдирин азы чүгээр байдалыг ВА3-2101 «Жигули» автомобильди болгаш үш өрөөлүг ыяш бажыны бүгү немелде туудулары-биле (гараж, түр бажын, чунар-бажын, огород болгаш өске-даа туудулар) база иштикти дериг-херекселдери-биле (оруннар, столдар, трельяж (хоолуг көрүнүчү), сервант, диван, комод, телевизор, соодукчу, кухня үлгүрү, газ плитазы) кады чаа ВАЗ азы «Москва»-2141» автомашина-нын кайы-бирээзинге орнап болур мен. Дугуржуу туча элтиг хевирин чугаалажып болур.

Улусчу культура төвүңге май 31-де Уруглар камгалаалынын хүнүңге тураскааткан ачы-буян КОНЦЕРТИ болур.

«Уруглар ыргажып, таныштыр тур» деп программага Пионерлер бажынынын уран чүүл коллективтери, «Сайзана» ансамбль, хоорукүскөмнүң культура килдизинин «Октай» ансамбли, республиканын уран чүүл школазынын, уругларнын «Ровесник» клубунун коллективтери, филармония-нын солистерин, симфония оркестрин киржир.

Концертке кирген бүгү ашка-хөрөңгилер уруг-лор коллективтерин хөгжүдеринге кирер.

Билеттерин филармониянын кассазында садып турар. 3-68-64 телефон дамчыштыр айтырар.

Улусчу культура төвүңге май 29-та Тыванын Күрүнө шаандалын лауреады, республиканын алдарлыг артизи, композитор Ростислав Кенден-биндин 70 харлаарына тураскааткан автор КОНЦЕРТИ болур.

Концерттин программасына күрүненин «Саян» ансамбли, РСФСР-нин улустун артистери М. Болгаш К. Мунзуктар, филармониянын болгаш театрын солистерин С. Сокольников, С. Кара-оол, С. Ондар, Тыва Республиканын телерадиоком-панин симфония оркестрин, Кызылдан уран чүүл училищезинин студенттерин болгаш башкылары киржир. Концерттин эгелзери 17:00 шакта.

Билеттерин филармониянын кассазында садып турар. 3-68-64 телефон дамчыштыр айтырар.

Амат Седип-оолович Куулар деп кичиник паспорт, машина башкарар шыныгылазы болгаш ав-томашинанын техниктиг паспортун тып алдым.

Ол документтерин чидирген кичи дараазында аапске чедип келгеш, алырын чарлап тур мен. Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу, 85, квартира 1. Келир шактары: хүндүскүнүн 12 шактан 2 шак-ка чедир, кежээ 4 шактан сонгаар келер.

Чадананын №1 школазынын 1972 чылдан доозукчуларынын ужуражылазы 1992 чылдын июнь 12-де 17 шакта Чадананын №1 школазынга эртер.

Кызыл райондан наймыс-лаалдын дээди болгаш ортумак өөрөдөлгө черлеринде өөрөйп турар студенттер, сургуулар-биле ук районун удуртукчулары Каа-Хем суурга май 29-та ужуражыла эр-тилер. Ужуражыла райкүскөмнүн бажынынга 14 шакта эгелзээр.

ЭМНЕДИП АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАЖЫНАР

Тибет улусчу медицинанын делегей черге-лиг мергежилдиг моол эмчилери Кызыл хоорайнын Лопсанчол кудумчузунда №25 бажында геронтология салбырында (№6 авто-бустун №4 ГПТУ доктаамы) хүлээп алышкынынын 1992 чылдын май 19-тан эгелеп, суббота, воскресенье хүннеринден ангыла, хүнүнчө-не эртирер.

Дараазында шынчыншкыннерни болгаш эмчи дузазын көргүзөр: судал тудуп шин-чири, нугууру (массажаар: ында нингити нугуунуң болгаш чүстери нугууру база эм оыттарлыг чаар үстер ажыглар нугууш-кун кирип турар); баш-мээ кемдээшкыннерин эмнээр; ары-чигири ажыглар, бумба са-лыры; кеш аарыгларын кадыр чир-тип эмнээр; ханнаары; ине шиптеп эмнээги болгаш өске-даа эмнээшкыннер ки-рип турар.

Май 29-та 14 шакта Кызыл хоорайны дымтанымта па-тыгыга хероай черегид «Хөмей» конуксуз ортеп, Алаа сыгыттарынын, хөмейжилерин, каргираажыларын кичиринче чалап түр. Тилекчиле делегей черегид ындагы конуксуз кириге өргөн адыр. Билднимес ая-тырлар бар болаа 3-29-22 телефонго долгаар.

Республиканын Улусчу чогаалдыга бажыны бот-төвүн-гүр коллаторларын чаа чогаалдарын 1992 чылдын июнь 4-ке чедип хүлээп адыр. Чогаалдары үш тоолга-лыг кылаш, 667000, Кызыл хоорай, Шетиники болгаш Кравченко кудумчузу, бажыны №46 адресте РУЧБ-ге эи-кээр азы көрүңүз.

1992 чылдын май 7-де бис-тин согув адамыс Никита Ми-хайлович Плешков, а бо чыла-зын май 18-ге — төрөп ала-выс Шулуу Чыргак-оолович Сат мөчөн. Биске бо аар-берге камчыдылгы үедэ ду-залаан бүгү кичилерге каяна-даа утундурбас өөрүп чет-тиришкенин илгерилеп тур бис.

Уруглары: Лариса, Тамара, Людмила, Мария.

Дүүн, май 22-де, эртенги шактарда №3 маршруттуг автобуска документтер сүп каан херэежен сумда чыткен. Оон иштиңге Эмида Банкет-ооловна Салчактын адынга паспорт, коммандировка шы-ныгылазы чораз. Тылкан кы-жилерин Каа-Хем суур, С. Есе-нин кузукчунун, 21 дугаар ба-жы деп адапске экипел бөзүн дилдээвин. Ол кичини шап-наар бис.

Иванович мужини (2 сериа-лыг, Индия) 9.20, 12.40, 16.00, 19.20, Вилеоза: «Большой босс» 10.00, 12.00, 14.00, 16.30, 18.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ну, погоди!» 13.30, «Черный принц» Алду-ба (2 сериялыг) 15.10, 18.00 шактарда.

МАП 23-ТЕ «НАЙРАЛ»: «Трое раз-гневанных мужчин» (2 сериа-лыг, Индия) 9.20, 12.40, 16.00, 19.20, Вилеоза: «Большой босс» 10.00, 12.00, 14.00, 16.30, 18.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аллах-Маа-ль» 13.30, «Черный принц» Алду-ба (2 сериялыг) 15.10, 18.00 шактарда.

МАП 24-ТЕ «НАЙРАЛ»: «Трое раз-

Өөредилге чылы доостун турар

УРУГЛАРЫВЫС КЛАЗЫ

Бо чагааны оон автору өөредилге чылыны төктүзүгө чедир парван бэрин релакцияда илөөн болгон, ому кичээлге ай, күссөлдү, бо номере чырыкча үндүрүс.

Базу бир өөредилге чылы доостунга чедир сангит доуктар артан. Оолдар, чыстарынычын канчаар, кайы диге өөренигени түндөөр үе келген. Оларны эртем-билеге өөредилге турар башкыларычын ажылына база үлөөлө бээр апаар бис. Шагаан-Артыга №2 ортунак школазынычын сессия-класынычын башкысы Салбак Салбаковча Ондардын эки дедилдиги дугайын апаа нелер, бистер, солунга бижиритир дедилдиги дугайын бис. Башкынычын шийли алганы мергежянычине бээлдү бердигени дед санга турарычыс килдиринк саяныча килдир болгон эки, дүздигени дегээге бердигени, класнычын үтүк соугурага-биле узутугу турар дед чүчкөй апа-нелер көрүп турар бис.

Эки тайтөрөлү, кичээлге, сагыш чоаашкыны бистерин өөрдү турар. Башкынычын уругларычын арманда карында бис. Мындан чүчкөй илөөн байдал терсигени турар. Класстын өөреникчилери класнычын даа, школынчын даа хей-кичи ажылында илөөн-биле, чикээ 7-8 класстарын арманга болган маргалдааларга, түрүстүртүр берги, ийги чедирине бо-ла алган болурлар, ол дугайын уруглардан апа-нелер дикчаар бис. Уругларынычын өөрүшкүзүн дегге чедирине биске, узут килдирге база өөрүзүт болбайн канчаар. Мындай байлаа уругтарычын эл-кайралын бижытпаар. Эгериничи турттугун дугайы олар башкынычын үлүктүлганы-биле класка дикчек солугу, тымчигир килдир дем-дегенге, байыр чедирил эрттирер турар. Бис ому база билдир бис.

Класе эртен чылычын чыгыш кыштангылаа Бай Тайлаа Кызыл-Дар үлүктүгө чедил. Шийинг армандагы чорупан, келетипер Төбөн чедирине болуге. Эгериничи турттугун мындак Хайыракан даяныч чыгышга Узут-Хем эртенге бала кыштангылаан. Би чыгыш кыштангылаа Була-Төндүгө чедил чыгыш кыштангылаан апа-нелер-биле сүмелетип турарлар. Уругларынычын чамдыктарычынга тамаарычыгы дараа-

зында чүчүлдү чугаалаксап турар бис. Пионерлер бажынында бөлүмүгө, спортчу оюнурга Кулар, Артем Кара-осол, Алдин Сүежик болгон оон-лаа өскелер эки түрүндө-дүг болуп, бистерин өөрүтүп турарлар. Узут улуге уругларынычын бичи-лаа бол, чедилдиктичын мактаар, летктер, өнөө лееге өөрүтү болгай Айдыл Садык шия болтумуге өлөтөйтү кичири турары дээг «Арте» бээр пүтүбө-биле шыгыткан. А Аржаан Дамчи эки өөредилге дээг Моолзе птолер лавгер баар пүтүбаны алган Херсман Бали бо чылы «Оюна» деп лагерге дыштангы чоранын эртегенге чугаалап берген.

Бистин уругларынычын үш каат чаа шолода. Салбак Салбаковча уругларычын дегелер спорт залыга класнычын-биле апа, кышын-лаа бол, босөөтине шийги, дыштангыларын чедил апа турар. Шунту чүчө кааа дески боор, класстын ачык-кышын-лаа чугаа дыштангылар баар таваргалдар база тургулап кээр, мында апа-нелер-биле уруглар турал кылдыры-биле чыгыш килдирер, ажык чугаа болур. Башкынычын класнычын үш каат болгон школан дооар, мындагы оларын шурунда солуге чугулар, бергенер бар, нарын эртемнерин өөрктүрер. Салбак Салбаковчанын узуттулганы-биле дегелер класе ому ажыл эртин болур дээринге өлөгөр бис.

Апа-нелерини мурундан Валерий ХУУРАК, Шагаан-Артыг хоорай.

КАЙДА СИЛЕР, ТӨРЕЛДЕР?

Школа амдыралдыкка канчаарычын келген чагааларын арманда бо бир чагааны номчу көрөйүнөр. Ону Каа-Хем районда Деген-Асы дуулаа школазынычын С. О. Хертек бижириткан. Оа школаа уруу азы огуу өөренип турар узус болза, чүчү бижир турарын соугурап, мону номчу бээр чугаажок. Чүчө диге өг-бө-бө буруу (уруг-дармы ында болгай) школа-мын амдыралдык соугураар, сагын чооар болгай. Мындагы чагааны авторун бижир чорутканы-биле номчу көрөйүнөр.

Чорур уруглар бар, ол өөреникчилерини апа-нелери, чок болза, авалары мээр бо чагааны «Шын» солундан номчап, тыптып кээп, уругларычын учуражар дээш бээр чедил кээрин канчал билдир. Чагааны бижиритканычын кол-ла соудугу о. Чер-Чер Совет-терия-лаа дуурагым, апа-нелерге олардын үлүг-дармычын дугайын сагыштангылаа чалапчок. Илөгөлим узут ийин, көдээ Совет дарагалары. Бистин школа-биле харылаа-жил база болгай.

Бодун Деген-Асы дуу-лар мен, Авалары херек кы-тал школазында амдыралдык тур-рында бар, өскүс деп санаагы

БАШКЫМГА

Барыны-Хемчи районда Эргин-Барлык ортунак школа-зынычын 6-гы класнычын өөреникчилери Аржаан Чаш-оол релакциянычын чагаа чоруткан, шулу бижээш сун ваан

Алфавитти ажыл алгаш, «А» деп үчкү айткан берин, Угаан бедил эртемнерге Ужуктап ваан башкымы эргим.

Өрү класкы апаарычын, өскелер эзеп солуга-дээ, Башкымы мээр сүмелетипе Балаттынмас артып калган. Аржаан ЧАШ-ООЛ.

ЧОЛАА ЧЫЛААРНЫЧЫН КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Хоорайларга, суурларга, өрүктарга, кайда-лаа маша-ка-техника айлаа көвүздөй болгай. Мындагылар узам күчү-шылдыгы болуп берген. Дүгөн маңаар шпээшэ ут-гакан. Оларын апа-нелери база олзагай чараш, көрүштү болу бергенин эскерип чорур болбай бис.

МООН-ДАА ДОРАЙТААР ЧЫГЫСЫ-ДЫР

Бистин районуну географтыг байдалы мындагы: дагыт, бичи, сымк хемелерге, кезек-кезек терсиге дооар бар. Тараа, погаа тарыштар огулуг эки чедилер-лаа чок. Мында-лаа шаанда хуу ажыл-агыйычын араатар Хандагайтыга, Чоога, Сагыла, Ак-Чыраа девискээричине арбайын, чыге-тараалы тарып, ажаап чып чораят. Колхоз үезинде бижир тарааны тарааш, күрүгеге план кылдыр дужаап турган болгай. Бо районга шалу кызым дээрден башка, тараа үнмөс дээр бол-ла, буурусөс мен. Ам бисте байдал кандаймы?

Мында-лаа хамык-ла автотранспорт аймаалык көвүздө баа оон маңаарынычын дүргөдө-биле холбаштыр ооктарга автотранспорт, ки-сала-оюктарынычын болу бээрини, оон үчө амдыралдык улугатканычын үгөөл болду чорур ужурут бис.

Өвүрдө бола-лаа, шээр-лаа маалын апаар чорур хей болуу эртегенге, Илден-гай болуу база малга болуу каржанычын чедирген. Бо чолдон бижир каржанычын 7377 кол өшүү өлгөн. Ону кичире илденгай ол да чедил дегенерге, 42 каат тей болуп турар. Советтарга бо бүтү дужууту апа тур. Ол-ла совокс Кок-Сайдыга каржанычын бол-гаш өскө-лаа культурадычын тарып каарга, оон бир гектараан-ла 10-12 центнер дужуут аланын турар. өскөр чугаалаарга, ол ажыл-агый-чын директору Кичел-оол Дон-гак аглоном кижир боорга ил-дуге чүчө бей «Эртинелиг» совоктун илденгайне көк-суу-ла тарааш, чып сагында база-ла эвээш-бикээш бол, дужууту ол келди чыккашыл. Хандагайтычын чурттагычын суур чанында картошка та-рыш шал кыжаалат алган. Ону суттарып турар. Оон ба-ла-ла дужууту ал келген. Моон алгаш көөргө. Өвүрдө тараа үнмөс деп чугаа хоозун чү-чө-дөр. Апа-ла азыралга өөр-енял каган төө-дүр.

Маңаа хамарыштыр тур-автотранспорт инспекциянычын шыгалдалар дужуут амыр ажал-чорудугуна узам-ла сабыралгай-жыктыгыткан. Чолаачыларга машиналар ай-маан башкаардан чөлүз-дөрөңгөн, шыгалдаларын кү-дөө алдырынычын чолаачы-ларынчын шыныгыларын хам-дычаларга тыпсынынычын чү-румүчүн дугайында дүрүм база транспорт башкаарычын зогезини «В» категориянычын чолаачынычын тур алыр шыныгылаш тыпсыл бээрген-диги чүрүмүчүн дугайында савыра ам-лаа күштүг болуп өрткөн.

Чоокта чаа Торгалыг чо-рааш, Чока хемелер келжип чы-да, илденгай өлөк, кой, өшкү сөгүн көрдүм. Ол дугайын маңаарычын бисе чугаалажып олурга айтырарычын: «Удур-туп-башкаарычын кичириничи ажылы кошкак-тыр. Совокс директорлары, зоотехниктер мал чемиле белеткеп алыр та-ла-ла биле малчылардан не-гелде кылбас-тыр. Оон узам-мындан улустар боттарычын белеткеп албайн баргы-лаар боор-дур. Оон камакта чамдык кижилерге бо талаан-дал эгелээне келжиринери кө-рүлө бээр. Бо бүгүчүн болду-румай тургаа чылдагааны — көдээ ажыл-агыйычын районга өтүп-башкаарычын келген даргаларычын даамай, маажы-мында-тыр, кандыг-лаа ажыл-да чогоагынычын бээ-биле эр-темге үчүздөй өөренип көр-бө-биледе, ажылды хол дашты-гы биле кылдып келгенге-дир Эргелер (неадагынычын Ш. С. Кувал) көдээ ажыл-агыйычын көрдөрү тургач, узам до-райтаган. Мындагычын чыяк кылдыр 1991, 1992 жылдарын дегилеп, туонеп көрөдү. Эри-чен чылаа районуну совокс-тарынчын сая-төк көрүзүп бо. Оларын мал продукциянычын сайгырылаан 233 муң рубльге чедир алдыныган. Ажыл-агыйычын ажаатар амдылдер чорур дикка кысат. Советтар-га ла тургустанын яендеа бю-галаларында 612 кижир хаала тургустан, оларын оо тос бе-галгага үчкөн. Ажыл-агыйычын бота мал, өштү, кой бар.

Чолаа чылаарынычын кичээл-диге белеткеген кижилерини КАН-ини бүртүкел-шигалаа салбырнычын «А», болгон «В» категорияларга шылдаа дужаарын чөлүз-дөрөңгөн.

Чоокта чаа Торгалыг чо-рааш, Чока хемелер келжип чы-да, илденгай өлөк, кой, өшкү сөгүн көрдүм. Ол дугайын маңаарычын бисе чугаалажып олурга айтырарычын: «Удур-туп-башкаарычын кичириничи ажылы кошкак-тыр. Совокс директорлары, зоотехниктер мал чемиле белеткеп алыр та-ла-ла биле малчылардан не-гелде кылбас-тыр. Оон узам-мындан улустар боттарычын белеткеп албайн баргы-лаар боор-дур. Оон камакта чамдык кижилерге бо талаан-дал эгелээне келжиринери кө-рүлө бээр. Бо бүгүчүн болду-румай тургаа чылдагааны — көдээ ажыл-агыйычын районга өтүп-башкаарычын келген даргаларычын даамай, маажы-мында-тыр, кандыг-лаа ажыл-да чогоагынычын бээ-биле эр-темге үчүздөй өөренип көр-бө-биледе, ажылды хол дашты-гы биле кылдып келгенге-дир Эргелер (неадагынычын Ш. С. Кувал) көдээ ажыл-агыйычын көрдөрү тургач, узам до-райтаган. Мындагычын чыяк кылдыр 1991, 1992 жылдарын дегилеп, туонеп көрөдү. Эри-чен чылаа районуну совокс-тарынчын сая-төк көрүзүп бо. Оларын мал продукциянычын сайгырылаан 233 муң рубльге чедир алдыныган. Ажыл-агыйычын ажаатар амдылдер чорур дикка кысат. Советтар-га ла тургустанын яендеа бю-галаларында 612 кижир хаала тургустан, оларын оо тос бе-галгага үчкөн. Ажыл-агыйычын бота мал, өштү, кой бар.

Чолаа чылаарынычын кичээл-диге белеткеген кижилерини КАН-ини бүртүкел-шигалаа салбырнычын «А», болгон «В» категорияларга шылдаа дужаарын чөлүз-дөрөңгөн.

Чоокта чаа Торгалыг чо-рааш, Чока хемелер келжип чы-да, илденгай өлөк, кой, өшкү сөгүн көрдүм. Ол дугайын маңаарычын бисе чугаалажып олурга айтырарычын: «Удур-туп-башкаарычын кичириничи ажылы кошкак-тыр. Совокс директорлары, зоотехниктер мал чемиле белеткеп алыр та-ла-ла биле малчылардан не-гелде кылбас-тыр. Оон узам-мындан улустар боттарычын белеткеп албайн баргы-лаар боор-дур. Оон камакта чамдык кижилерге бо талаан-дал эгелээне келжиринери кө-рүлө бээр. Бо бүгүчүн болду-румай тургаа чылдагааны — көдээ ажыл-агыйычын районга өтүп-башкаарычын келген даргаларычын даамай, маажы-мында-тыр, кандыг-лаа ажыл-да чогоагынычын бээ-биле эр-темге үчүздөй өөренип көр-бө-биледе, ажылды хол дашты-гы биле кылдып келгенге-дир Эргелер (неадагынычын Ш. С. Кувал) көдээ ажыл-агыйычын көрдөрү тургач, узам до-райтаган. Мындагычын чыяк кылдыр 1991, 1992 жылдарын дегилеп, туонеп көрөдү. Эри-чен чылаа районуну совокс-тарынчын сая-төк көрүзүп бо. Оларын мал продукциянычын сайгырылаан 233 муң рубльге чедир алдыныган. Ажыл-агыйычын ажаатар амдылдер чорур дикка кысат. Советтар-га ла тургустанын яендеа бю-галаларында 612 кижир хаала тургустан, оларын оо тос бе-галгага үчкөн. Ажыл-агыйычын бота мал, өштү, кой бар.

Чолаа чылаарынычын кичээл-диге белеткеген кижилерини КАН-ини бүртүкел-шигалаа салбырнычын «А», болгон «В» категорияларга шылдаа дужаарын чөлүз-дөрөңгөн.

Чоокта чаа Торгалыг чо-рааш, Чока хемелер келжип чы-да, илденгай өлөк, кой, өшкү сөгүн көрдүм. Ол дугайын маңаарычын бисе чугаалажып олурга айтырарычын: «Удур-туп-башкаарычын кичириничи ажылы кошкак-тыр. Совокс директорлары, зоотехниктер мал чемиле белеткеп алыр та-ла-ла биле малчылардан не-гелде кылбас-тыр. Оон узам-мындан улустар боттарычын белеткеп албайн баргы-лаар боор-дур. Оон камакта чамдык кижилерге бо талаан-дал эгелээне келжиринери кө-рүлө бээр. Бо бүгүчүн болду-румай тургаа чылдагааны — көдээ ажыл-агыйычын районга өтүп-башкаарычын келген даргаларычын даамай, маажы-мында-тыр, кандыг-лаа ажыл-да чогоагынычын бээ-биле эр-темге үчүздөй өөренип көр-бө-биледе, ажылды хол дашты-гы биле кылдып келгенге-дир Эргелер (неадагынычын Ш. С. Кувал) көдээ ажыл-агыйычын көрдөрү тургач, узам до-райтаган. Мындагычын чыяк кылдыр 1991, 1992 жылдарын дегилеп, туонеп көрөдү. Эри-чен чылаа районуну совокс-тарынчын сая-төк көрүзүп бо. Оларын мал продукциянычын сайгырылаан 233 муң рубльге чедир алдыныган. Ажыл-агыйычын ажаатар амдылдер чорур дикка кысат. Советтар-га ла тургустанын яендеа бю-галаларында 612 кижир хаала тургустан, оларын оо тос бе-галгага үчкөн. Ажыл-агыйычын бота мал, өштү, кой бар.

Чолаа чылаарынычын кичээл-диге белеткеген кижилерини КАН-ини бүртүкел-шигалаа салбырнычын «А», болгон «В» категорияларга шылдаа дужаарын чөлүз-дөрөңгөн.

Чоокта чаа Торгалыг чо-рааш, Чока хемелер келжип чы-да, илденгай өлөк, кой, өшкү сөгүн көрдүм. Ол дугайын маңаарычын бисе чугаалажып олурга айтырарычын: «Удур-туп-башкаарычын кичириничи ажылы кошкак-тыр. Совокс директорлары, зоотехниктер мал чемиле белеткеп алыр та-ла-ла биле малчылардан не-гелде кылбас-тыр. Оон узам-мындан улустар боттарычын белеткеп албайн баргы-лаар боор-дур. Оон камакта чамдык кижилерге бо талаан-дал эгелээне келжиринери кө-рүлө бээр. Бо бүгүчүн болду-румай тургаа чылдагааны — көдээ ажыл-агыйычын районга өтүп-башкаарычын келген даргаларычын даамай, маажы-мында-тыр, кандыг-лаа ажыл-да чогоагынычын бээ-биле эр-темге үчүздөй өөренип көр-бө-биледе, ажылды хол дашты-гы биле кылдып келгенге-дир Эргелер (неадагынычын Ш. С. Кувал) көдээ ажыл-агыйычын көрдөрү тургач, узам до-райтаган. Мындагычын чыяк кылдыр 1991, 1992 жылдарын дегилеп, туонеп көрөдү. Эри-чен чылаа районуну совокс-тарынчын сая-төк көрүзүп бо. Оларын мал продукциянычын сайгырылаан 233 муң рубльге чедир алдыныган. Ажыл-агыйычын ажаатар амдылдер чорур дикка кысат. Советтар-га ла тургустанын яендеа бю-галаларында 612 кижир хаала тургустан, оларын оо тос бе-галгага үчкөн. Ажыл-агыйычын бота мал, өштү, кой бар.

Чолаа чылаарынычын кичээл-диге белеткеген кижилерини КАН-ини бүртүкел-шигалаа салбырнычын «А», болгон «В» категорияларга шылдаа дужаарын чөлүз-дөрөңгөн.

Чоокта чаа Торгалыг чо-рааш, Чока хемелер келжип чы-да, илденгай өлөк, кой, өшкү сөгүн көрдүм. Ол дугайын маңаарычын бисе чугаалажып олурга айтырарычын: «Удур-туп-башкаарычын кичириничи ажылы кошкак-тыр. Совокс директорлары, зоотехниктер мал чемиле белеткеп алыр та-ла-ла биле малчылардан не-гелде кылбас-тыр. Оон узам-мындан улустар боттарычын белеткеп албайн баргы-лаар боор-дур. Оон камакта чамдык кижилерге бо талаан-дал эгелээне келжиринери кө-рүлө бээр. Бо бүгүчүн болду-румай тургаа чылдагааны — көдээ ажыл-агыйычын районга өтүп-башкаарычын келген даргаларычын даамай, маажы-мында-тыр, кандыг-лаа ажыл-да чогоагынычын бээ-биле эр-темге үчүздөй өөренип көр-бө-биледе, ажылды хол дашты-гы биле кылдып келгенге-дир Эргелер (неадагынычын Ш. С. Кувал) көдээ ажыл-агыйычын көрдөрү тургач, узам до-райтаган. Мындагычын чыяк кылдыр 1991, 1992 жылдарын дегилеп, туонеп көрөдү. Эри-чен чылаа районуну совокс-тарынчын сая-төк көрүзүп бо. Оларын мал продукциянычын сайгырылаан 233 муң рубльге чедир алдыныган. Ажыл-агыйычын ажаатар амдылдер чорур дикка кысат. Советтар-га ла тургустанын яендеа бю-галаларында 612 кижир хаала тургустан, оларын оо тос бе-галгага үчкөн. Ажыл-агыйычын бота мал, өштү, кой бар.

Чолаа чылаарынычын кичээл-диге белеткеген кижилерини КАН-ини бүртүкел-шигалаа салбырнычын «А», болгон «В» категорияларга шылдаа дужаарын чөлүз-дөрөңгөн.

Чоокта чаа Торгалыг чо-рааш, Чока хемелер келжип чы-да, илденгай өлөк, кой, өшкү сөгүн көрдүм. Ол дугайын маңаарычын бисе чугаалажып олурга айтырарычын: «Удур-туп-башкаарычын кичириничи ажылы кошкак-тыр. Совокс директорлары, зоотехниктер мал чемиле белеткеп алыр та-ла-ла биле малчылардан не-гелде кылбас-тыр. Оон узам-мындан улустар боттарычын белеткеп албайн баргы-лаар боор-дур. Оон камакта чамдык кижилерге бо талаан-дал эгелээне келжиринери кө-рүлө бээр. Бо бүгүчүн болду-румай тургаа чылдагааны — көдээ ажыл-агыйычын районга өтүп-башкаарычын келген даргаларычын даамай, маажы-мында-тыр, кандыг-лаа ажыл-да чогоагынычын бээ-биле эр-темге үчүздөй өөренип көр-бө-биледе, ажылды хол дашты-гы биле кылдып келгенге-дир Эргелер (неадагынычын Ш. С. Кувал) көдээ ажыл-агыйычын көрдөрү тургач, узам до-райтаган. Мындагычын чыяк кылдыр 1991, 1992 жылдарын дегилеп, туонеп көрөдү. Эри-чен чылаа районуну совокс-тарынчын сая-төк көрүзүп бо. Оларын мал продукциянычын сайгырылаан 233 муң рубльге чедир алдыныган. Ажыл-агыйычын ажаатар амдылдер чорур дикка кысат. Советтар-га ла тургустанын яендеа бю-галаларында 612 кижир хаала тургустан, оларын оо тос бе-галгага үчкөн. Ажыл-агыйычын бота мал, өштү, кой бар.

Чолаа чылаарынычын кичээл-диге белеткеген кижилерини КАН-ини бүртүкел-шигалаа салбырнычын «А», болгон «В» категорияларга шылдаа дужаарын чөлүз-дөрөңгөн.

Чоокта чаа Торгалыг чо-рааш, Чока хемелер келжип чы-да, илденгай өлөк, кой, өшкү сөгүн көрдүм. Ол дугайын маңаарычын бисе чугаалажып олурга айтырарычын: «Удур-туп-башкаарычын кичириничи ажылы кошкак-тыр. Совокс директорлары, зоотехниктер мал чемиле белеткеп алыр та-ла-ла биле малчылардан не-гелде кылбас-тыр. Оон узам-мындан улустар боттарычын белеткеп албайн баргы-лаар боор-дур. Оон камакта чамдык кижилерге бо талаан-дал эгелээне келжиринери кө-рүлө бээр. Бо бүгүчүн болду-румай тургаа чылдагааны — көдээ ажыл-агыйычын районга өтүп-башкаарычын келген даргаларычын даамай, маажы-мында-тыр, кандыг-лаа ажыл-да чогоагынычын бээ-биле эр-темге үчүздөй өөренип көр-бө-биледе, ажылды хол дашты-гы биле кылдып келгенге-дир Эргелер (неадагынычын Ш. С. Кувал) көдээ ажыл-агыйычын көрдөрү тургач, узам до-райтаган. Мындагычын чыяк кылдыр 1991, 1992 жылдарын дегилеп, туонеп көрөдү. Эри-чен чылаа районуну совокс-тарынчын сая-төк көрүзүп бо. Оларын мал продукциянычын сайгырылаан 233 муң рубльге чедир алдыныган. Ажыл-агыйычын ажаатар амдылдер чорур дикка кысат. Советтар-га ла тургустанын яендеа бю-галаларында 612 кижир хаала тургустан, оларын оо тос бе-галгага үчкөн. Ажыл-агыйычын бота мал, өштү, кой бар.

Чолаа чылаарынычын кичээл-диге белеткеген кижилерини КАН-ини бүртүкел-шигалаа салбырнычын «А», болгон «В» категорияларга шылдаа дужаарын чөлүз-дөрөңгөн.

Чоокта чаа Торгалыг чо-рааш, Чока хемелер келжип чы-да, илденгай өлөк, кой, өшкү сөгүн көрдүм. Ол дугайын маңаарычын бисе чугаалажып олурга айтырарычын: «Удур-туп-башкаарычын кичириничи ажылы кошкак-тыр. Совокс директорлары, зоотехниктер мал чемиле белеткеп алыр та-ла-ла биле малчылардан не-гелде кылбас-тыр. Оон узам-мындан улустар боттарычын белеткеп албайн баргы-лаар боор-дур. Оон камакта чамдык кижилерге бо талаан-дал эгелээне келжиринери кө-рүлө бээр. Бо бүгүчүн болду-румай тургаа чылдагааны — көдээ ажыл-агыйычын районга өтүп-башкаарычын келген даргаларычын даамай, маажы-мында-тыр, кандыг-лаа ажыл-да чогоагынычын бээ-биле эр-темге үчүздөй өөренип көр-бө-биледе, ажылды хол дашты-гы биле кылдып келгенге-дир Эргелер (неадагынычын Ш. С. Кувал) көдээ ажыл-агыйычын көрдөрү тургач, узам до-райтаган. Мындагычын чыяк кылдыр 1991, 1992 жылдарын дегилеп, туонеп көрөдү. Эри-чен чылаа районуну совокс-тарынчын сая-төк көрүзүп бо. Оларын мал продукциянычын сайгырылаан 233 муң рубльге чедир алдыныган. Ажыл-агыйычын ажаатар амдылдер чорур дикка кысат. Советтар-га ла тургустанын яендеа бю-галаларында 612 кижир хаала тургустан, оларын оо тос бе-галгага үчкөн. Ажыл-агыйычын бота мал, өштү, кой бар.

Чолаа чылаарынычын кичээл-диге белеткеген кижилерини КАН-ини бүртүкел-шигалаа салбырнычын «А», болгон «В» категорияларга шылдаа дужаарын чөлүз-дөрөңгөн.

Чоокта чаа Торгалыг чо-рааш, Чока хемелер келжип чы-да, илденгай өлөк, кой, өшкү сөгүн көрдүм. Ол дугайын маңаарычын бисе чугаалажып олурга айтырарычын: «Удур-туп-башкаарычын кичириничи ажылы кошкак-тыр. Совокс директорлары, зоотехниктер мал чемиле белеткеп алыр та-ла-ла биле малчылардан не-гелде кылбас-тыр. Оон узам-мындан улустар боттарычын белеткеп албайн баргы-лаар боор-дур. Оон камакта чамдык кижилерге бо талаан-дал эгелээне келжиринери кө-рүлө бээр. Бо бүгүчүн болду-румай тургаа чылдагааны — көдээ ажыл-агыйычын районга өтүп-башкаарычын келген даргаларычын даамай, маажы-мында-тыр, кандыг-лаа ажыл-да чогоагынычын бээ-биле эр-темге үчүздөй өөренип көр-бө-биледе, ажылды хол дашты-гы биле кылдып келгенге-дир Эргелер (неадагынычын Ш. С. Кувал) көдээ ажыл-агыйычын көрдөрү тургач, узам до-райтаган. Мындагычын чыяк кылдыр 1991, 1992 жылдарын дегилеп, туонеп көрөдү. Эри-чен чылаа районуну совокс-тарынчын сая-төк көрүзүп бо. Оларын мал продукциянычын сайгырылаан 233 муң рубльге чедир алдыныган. Ажыл-агыйычын ажаатар амдылдер чорур дикка кысат. Советтар-га ла тургустанын яендеа бю-галаларында 612 кижир хаала тургустан, оларын оо тос бе-галгага үчкөн. Ажыл-агыйычын бота мал, өштү, кой бар.

Чолаа чылаарынычын кичээл-диге белеткеген кижилерини КАН-ини бүртүкел-шигалаа салбырнычын «А», болгон «В» категорияларга шылдаа дужаарын чөлүз-дөрөңгөн.

Чоокта чаа Торгалыг чо-рааш, Чока хемелер келжип чы-да, илденгай өлөк, кой, өшкү сөгүн көрдүм. Ол дугайын маңаарычын бисе чугаалажып олурга айтырарычын: «Удур-туп-башкаарычын кичириничи ажылы кошкак-тыр. Совокс директорлары, зоотехниктер мал чемиле белеткеп алыр та-ла-ла биле малчылардан не-гелде кылбас-тыр. Оон узам-мындан улустар боттарычын белеткеп албайн баргы-лаар боор-дур. Оон камакта чамдык кижилерге бо талаан-дал эгелээне келжиринери кө-рүлө бээр. Бо бүгүчүн болду-румай тургаа чылдагааны — көдээ ажыл-

Амьдыралды шышы-биле көргүзүп чораан

Бир эвес ол дириг турган болза, дүүн төрүттүнгөн хүнүндөн бээр 50 чылын демдеглээр ийик

ИЗИБАР

Кызылдын башкы институтунун төөгү, филология факультетинин филология кафедрасын директору, Тыванын Чогаалчылар эвезелинин баштаар черинин дамбаа турган Олег Карламын Сагаан-оол менин бир дүң келдирти берген. Ол бурут чогаалчы-даргата чед бээримге, Москвада М. Горький атыг чоксогола институтунун төөгү өлүмү көрөм, чорудар кижи тыптайн тур бис, инаар чалганга бердигеи, шык талаттыдым кижилер бирер болгай. Чөпшээрер бирер болуна, сени чорудар деп туруштум. Кол-ла чүе, инаар дугуруш орус чүе, инаар дугуруш орус чүе, инаар дугуруш орус чүе, инаар дугуруш орус чүе...

документалеринден бүзүрөп бижээр ол ном 1970 чылда республиканын ном сазыгына кирген чүе. Бичалда-даа ийи-үш-дүс хомаанда партия обкомунда айтышканы-биле ол номду хавыргаш, чок кылып каан. Ол репрессия таварышкан ному сазыгы алгаш, шыкпал чораным аас-кежик болуп, эжимини чогуна арттырып каан, журнанистика бээр, амьдыралдык аян болуп арттыр каан. Чокута артып редактор, улус депулат Владимир Федорович Чаадамбага чагаа келген, инаар мынчаар бижээр: «Эжи, хүндүлү редактор болгаш «Шын» солунун жаздыкчылары! Бистин колунга ачаам Козур-оол Тарымеевич аяктык чылын ажил-уураагызын күөсүңиз чораш...»

«Эки тураччылар мурнуку шугумда» деп Козур-оол ОЮННУН номундан түңнел сөстү номчучуларга таныштырып тур бис

ЭПИЛОГ

— Бир тыва эки тураччынын дайып шөлүгө өлгөни сүзүт кара-биле көргөн кижини тып, адресин азыр сөз бээр, — деп Олег Эверсевич менин. Марааным Олег Эверсевичини өрзөгени сүзүт ийик олурган графинини буа дүжүрүп ал частым. — Албайн канчаар! Ол кижини адресин бийик тыртып алгаш, ол-ла хүн Мария АССР-же чагаа ооруттум. Москвадан чыгып келеримге, харычы мени манай чылар болду. «Август 1944 чылдын чыйынында Витебск хоорайны хостал турууша, маадырлар-биле өлгөн. Ол илан тыва кижини деп чүөниң ийк билер мен. Бистин командиривис майор Будник уустарынын найырамын дугайында илетек кылып тура, «бистин аравыста орусар, украинер, белорусстар, узбектер, таджиктер, татарлар-бар болгаш үш каах, ийи бурат, бир тыва сөөк дайычлар бар» деп турганын черле ултас мен...

болду. Черле ичкеш, тыва эки тураччыларын дайыгыч төөгүзүм болуңу истекчи тыван турар айтырларга кайы көөдө. Чижегел ач көрөгө, Ээрбек чүртүт Оюн Сегинини дугайы. Шаар халдашканы үезинде Оюн Сегини аскаш, 29-кү гвардейжи адылгы шериг полугунга каттыма берген. Ачаа баргаш, ол орус тывага кошкак билер тура-даа, бурут маадырды чоруткун кылган. Ол азыр 29-ку полугун командирини болдо-полукуник Симбуховский Оюн Сегинини Ленин ордени-биле шааннаар кылдыр 8-ки дивизиянын командирини черинге бижиктирген. 1941 чылдын чазынында тыва эки тураччыларын кол сазы-биле капыл ил чизе, поэза Днепр демини кыдын орта доктаай бээр аламында сүзүтүп алып дашы чоруттарга, поелдизи ою малайын дашкы болган. Оюн Сегини чыдып калган. Ол малай маадырдыг торум кылган эки тураччы тывазын өлүк бөдөм. Ол каттыр Сагаан-оол? Козур-оол аягыга артып калган адым эки тураччыларын бижик немес-фашистке эжелекчилерге уруп Совет Армиянын сөзү-биле көктөтөп-биле каттып тулап кирген болгай. Олар-чык сазымын каттып болганга. «Мурнуку... Ада-чурттуң Улуг дайыныга биржиң чораш фронттууларын дайыгыч немиздарыда биржиңе айттыр-ла ам-лаа арбын болган учурунда, оларын дугайында документалдыг тоожуну төнгөн деп санап шыдавастың мен.

«МӨНГҮЛЕКТИҢ СЫРЫЗЫНГА» МӨГЕЙДИМ
ТЫВАГА ПРОФЕССИОНАЛ БОКСТУ ХӨГЖҮДЕР
«СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ»
МЭРГЫЛДАА
МАРГЫЛДАА
ФРОНТУЧУНУҢ КУБОГУ

Чармалдар салдыраар

УРУГЛАР ФОНДУЗУНУҢ ТЫВА САЛБЫРЫ
Салбырыга ийги телемарафонну эрттирер
Оон кол сорулгазы — Тывада чединмес уругларга-тодарга чыылмаларны кыдыгы дузаны
Телемарафонну эрттиреринге болгаш марафонду дугага чыылмалар киниреринге дузалаарынагы диледивис.
Силерин көргүскен материял дузана — «Караа көрбес уруглар» деп акцияны эрттиреринге, оларнын ханы шынчылгызын болгаш эмнээринге;
— өскүс уругларнын, инвалит уругларнын чурттап, азыраттырып турары албан черлеринге эргежок чугула немде дузаны көргүзеринге;
— уруглардыг чединмес өг-бүлелерге дуза чедиреринге;
— фондунун стипендияларын тургузарынагы;
— өскүс уругларнын болгаш ада-иелеринин хайгааралы чок арктан уругларны чайгы дашталыгасын организастаарынагы чарыгы даштынар.

ИНДЕКС 667000. Кызыл хоорай. Красноармейская, 100.
РЕДАКЦИОНАЛ КОЛЛЕКТИВ: Н. С. Базырт (глава редакциясы), А. С. Дембира (глава редакциясы), В. М. Сага, К. К. Сат (глава редакциясы), П. М. Суяна, П. С. Эрген.
РЕДАКЦИОННЫЙ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редактор — 3 43 34; келген кижилер күзүлүп
Тыва Республикасының Парламентинин Президиумунун Информация Министрлигинин Тыва филиалы. Кызыл, Шыныкыл болгаш Красноармейская куулуучу, бажын № 1.
АГАР САНЫ: «Тыва голбаз» № 36305
Тыва Республикасының Парламентинин Президиумунун Информация Министрлигинин Тыва филиалы. Кызыл, Шыныкыл болгаш Красноармейская куулуучу, бажын № 1.

Улусчу культура төвүнге май 29-та Тываның Күрүнү шалтынын лауреады, республиканың алаарлыг артизи, композитор Ростислав Кенден-билдин 70 харлаарыныг тураскааткан автор КОНЦЕРТИ болура.
Концерттин программасына курунени «Саян» ансамблтин, РСФСР-нин улустун артистери М. Болгаш К. Мунауктар, филармониянын болгаш театрын солдистери С. Сокольников, С. Кара-оол, С. Ондап, Тыва Республиканың телерадиотелевизионнай симфония оркестрин, Кызылдын ура-чүүл чыялызынның студентилери болгаш башкылары киржир. Концерттин эгелээри 17.00 шакта.
Билеттерин филармониянын кассазында салып турар. С-68-64 телефон дамчыгып айтырып болур.
Барлаачыг эттин университет «Саян» биржазы болгаш «Саян-Алтыртыва» деп техника-экономика институтунин брокер (хары-лаштыгыр) контооалар ачылдыларын, эгелер чорур бизнесменер дээр саарыга кылдып, орусга тывал кижилерин, кыдыгыч-тыдыгыр бугуруучуларын болгаш күзүң өскө-лаа хавытчыларын өөргөп турачы-биле «Биржалар болгаш биржа ажил-чорудулганы Биржалар болгаш брокерлер» деп телеадыга өөргөлге куовузу Кызылда бижимдин сазыг тамында 1992 чылдын май 25-тен июнь 1-ге чедир организастар.
«Саян» бижимдин брокерлерин болгаш өөриничи күзүң бугу хавытчыларын ачаа эзеп өөриничи чалап турар.
Москвадан тускай чалакчын специалистер, бедек мергежиз ачылдыкчылар кичээлдерин эрттилер.
Өөртөгени дашы телевион туза ашка-биле азы шыкчана-ге-биле санажып болуру. Телевион хемчээли:
— бугуруучуларын болгаш организасталар 4000 рубль;
— хуузула өөрини бижилерден — 3000 рубль.
Күрүт өөрини эрткен сөлдүң Россиянын девисазыгын брокер ажил-чорудулганы (сазы алдыкчыларын болгаш баран сазыкчыларын харлаштыгар бижиле) кылдыр арван бээр сертификат деп хемчелер бижиле курусту доо-зуучаадыгыга тыпыр.
667000, Кызыл хоорай, Красноармейская куулуучу, бажын № 76, харылажыр телефоннары 2.57.40, 3.50.80, р.с. 467140, ол санажылга агар саны «Тыва кредит» саарыга банкызында.

Улусчу культура төвүнге май 31-де Уруглар камгалалынын хүнүнге тураскааткан ачы-буян КОНЦЕРТИ болур.
«Уруглар ырлажып, танчылап тур» деп программа Понерлер бажынчынын уран чүүл коллективтери, «Сайзана» ансамбль, хооруксомунуи культура килдизиниң «Октай» ансамбли, республиканын уран чүүл школазынын, уругларның «Ровеники» клубунуи коллективтери, филармониянын солдистери, симфония оркестри киржилер.
Концерттин кирген бугу ача-хөргөндөр уруглар коллективтерин хөгжүдеринге кирер.
Билеттерин филармониянын кассазында салып турар. С-68-64 телефон дамчыгып айтырар.
«Дна» деп брокер фирмазы болгаш «Сылдыс» биче бугурулге организацияларга, бугурулгелерге болгаш хуузунда кижилерге мыйыстыгы бода малга комбикормну 10 тоннадан эвээжес улуг бөлүктөр айыты-биле сазып турар. 2-26-74 телефон дамчыштырып хуурур.

ЧОГААЛГА КАНЧААР КӨРГҮЗЕРИЛ?

Тыва Республикасынын Чогаалдар эвлекенин тургустунгадан бээр 50 жыл болурунга уткуштур чогаалчылар биле ужуражылгачар череда болуп эртпн турар. Бир илдем ужуражылга Сүт-Хөлдүк Бора-Тайга суурга болган. Ол суурда каш чыл бурунгаар кылган ийн каат чаа Кылтурга бажыны бар. Көжээтос шак чедип турда, айна улус чыгып келин. Балга кийилээ даа болган. «Сүмбер-Уула» колхозтуу даргазы Бүрбү Васильевин Солун-оол «Биреу сөзү» солунун коз беректору, керэжени чогаалчыларнын эссониязынын даргазы анык шүдүчүг Артык Хөм-Оттуковна Ховалыгга сөс берген.

Баштай ол Тыванын Чогаалчылар эвлекенин 50 жыл болурунга таамаарыштыр чүве чугаалаан. Хочуну чогаалчыларнын чедикшияныг ажилдап келгенин демдегезин. Бо чазын элээ каш чогаалчыларнын каа номнары чырыкчунген. Хөжээжени чогаалчыларнын тожууларыны, чечел чугаалдарынын, шүдүктөрүнүн чымылдыры кириген кылган, ногаа дагыгы дептерини Тыванын ном үндүрер чере белеткич үндөгөн. Оон өскө даа чедикшиянын, моон соо чаагаары сорулгаларын чыгагангаар чугаалап берген.

Сүт-Хөлдүк Бора-Тайгаан чымылгап бо чогаалчы ында өтүмчак школага. Кызылгаа Москвага-даа өөренип чолаан, бижээ шүдүктөрүн номчаан. Келген улус оон чогаалдарыны чымыл олуручу.

Чогаалдарга оорларны чүге сойлап бижвесс деп? Оларнын арынарын кызмдыр, ыттыр чогаалдарга көргүссө. Оорларга таамаарыштыр шыгыны хообулу үндүрер ужурунун ияни-биле деткир-дар мен. Бо хүнгерге чедир рынок айтырмыларыга таамаарышкан чогаалдар солунгарда-даа чок-тур. Бергедээшкенин котум ажил эртеринин аргалыг тымар чактылг бис. Сөс кижилг бис. Оларын ашкарары-чегерери, төскөргө берге-дир. Садыгга аш-өөмел көзгө, чедипшес-ди. Шанга садыгларга аш-чөм эилеря турду. Ам кайдал? Чок-тур. Мун аягы ашча пенсия чүге-даа чедипшес. Силер шүдүг билер-ле болгай силер.

«Сүмбер-Уула» колхозтуу даргазы Бүрбү Солун-оол чымыл тарылганын коруп тираары, тарда чедипшылганын, пер сугарылганын ажилчыларнын маадырыг күш-ажылы демдегезин. Ажилдары күрүнеге ийн мидион аягы ашча өрелг болу берген. Сүт-Аксы — Бора-Тайга арынарын орууну, Сүт-Хөлдүк калдыр синаарыне оруктарын кылдырыга чарылгана ашканы Чогааланын орук чера шүдүктүн тыртып алгаш барган. Оон ужурунда колхоз хөй түнүг өрө-ширге дүлхенин чугаалаан. Ажилчыларга кылдыр эртен үш айлдарын айкаша арай деп төлөп.

Ам алыр ашча чок. Канчаар көргүнеге дүжээр проа-дүшкүмүз база чок. Дарга

бергелерия ашча эртер ужуруг бис деп улумчылаан. Бора-Тайганын улусу-биле ужурашкан чогаалчыларынын биске номчу берген чогаалдарынын маадырлары дег, эрештурдугу, бижгы туршугут ажилдарыныс чүгүл-дү деп, ол чугаалаан дооскан.

Суму дарганын орапачысы, суурга уран чүл ажилчынын пледесийг алыжкыч эи Балша Сергеевна Ховалыг — Бистивиде чогаалчылар болгаш солун ажилчыларын чедип келгени өөрүн чүг-дүр. Оларнын чогаалдарыны номнарында-даа, солунгарда-даа номул, сонуургал турар болгай бис. Рынок үзүндө чошун ашмыралында бергелер тургустунг келген-дир. Бистин көдээ Советтин сессияларына соонал камгалап айтырларын чугаалап, оон боттаандарып турар бис. Суурда өт-бүтөстөгө, малчыларга колхозтуу тараанын берген бис. Тараа шанында каш дээрбин ажилдалга кирген. Айна зүү үлдүстүн-даа тараанын тыртып берп эгезин. Хоорган тараанын-даа далганын айна тыртып ал турар. Ол дээрбелер анын ашчү болу бергенин чогаалга кижисе чүг? Сүт-Аксын улусу-даа көзүл, тараанын далган кылдыр тыртып ал турар-дыр. Колхоз төвүндө хлөб бижыр черин база калып кылгы эгезин. Чурттакчылардан Сувананя Ооржак, Ховалыг бала, согаалгы ботталып улуска заал берип турар. Кырганнарга, Бертв-

Чарлалдар сайдыраза

УРУГЛАР ФОНДУЗУНУҢ ТЫВА САЛБЫРЫ

республикага ийги телемарафонну эрттирер.

Оон кол сорулгасы — Тывада чединмес уругларга тодаргай материалдыг дузаны көргүзери-биле чылдаларын кыллары.

Телемарафонну эрттиреринге болгаш материалдыг дузага чылдалар килеринге дузалаарынын диледивис.

Силернин көргүскен материалдыг дузаар: — «Караа көрбес уруглар» деп акцияны эрттиреринге, оларнын ханы шинчилгезинге болгаш эмнээринге;

— өскүс уругларнын, инвалид уругларнын чурттап, азыраттырып турары албан черлеринге эргежок чугула немелде дузаны көргүзериңге;

— уругларлыг чединмес өг-бүлелерге дуза чедиреринге;

— фондунун стипендияларын тургузарынгы;

— өскүс уругларнын болгаш ада-мелеринин хайгааралы чок арктан уругларнын чайгы дыштанылганын организастаарынга чарыгд аттынар.

Бистин Кызылда Тыва сообанкыда санаажылга санымыс 707301 азы 700059. Коду 246192.

ТЕЛЕМАРАФОНУ ЭРТТИРЕР ХУНУ—1992 ЧЫЛДЫҢ МАЙ 30.

Улусчу культура төвүнге май 31-де Уруглар камгалаалынын хүнүнге тураскааткан ачы-буян КОНЦЕРТИ болур.

«Уруглар ырлажып, танылап тур» деп программага Понерлер бажынынын уран чүүл коллективтери, «Сайзана» ансамбль, хооркүүскомнун культура килдизинин «Октай» ансамбли, республиканын уран чүүл школзанын, уругларнын «Ровесняк» клубунуң коллективтери, филармонияның солистери, симфония оркестри киржир. Концертке кирген бүгү ашча-хөргөңлөр уруглар коллективтерин хөжүдеринге кирер. Билеттерин филармониянын кассазында садып турар, 3-68-64 телефон дамчыштыр айтырар.

Улусчу культура төвүнге май 29-та Тыванын Куруне шаялдынын лауреады, республиканын алдарлыг артызи, композитор Ростислав Кенден-билдин 70 харлаарына тураскааткан автор КОНЦЕРТИ болур.

Концерття программазынга күрүнүмчү «Саян» ансамбл, РСФСР-ниң улустун артистери М. болгаш К. Музуктар, филармониянын болгаш театрынн солистери С. Сокольников, С. Кара-оол, С. Ондар, Тыва Республиканын телерадиокомпаниянын симфония оркестри, Кызылдын уран чүүл училищезинин студентилери болгаш башкылары киржир. Концерттян эгелээри 17.00 шакта. Билеттерин филармониянын кассазында садып турар, 3-68-64 телефон дамчыштыр айтырып болур.

Кызылдын №1 профессионал-техниктиг училищези мастер-бухгалтерия ажилга чалап турар. Училищениң адреси: Кызыл хоорай, С. Тока кудумчузу, бажы №14, кадрлар килдизи, телефон 3-05-11.

Май 29-та Совет Тыванын 5 чылы аттыг стадионга «Чөлөш» ыр-хөгжүм ансамблинде болгаш Конгар-оол Ондарынн киржалгези-биле АЧЫ-БУЯННЫҢ КОНЦЕРТИ болур.

Моон кирген орулга «Азия төвү» шаннал дээш Бүгү-россиялыг хостуг хуреш маргдылаазынга чарыгдатынар.

Күзөлдиглерни концертке чалап тур. Өртээ 15 рубль. Эгелээри 20.00 шакта.

Бистин ачавыс филология эртемнеринин доктору, профессор Шулуу Фиргал-оолович Саттык үр болгаш аар араанынын соонда мөчээни-биле холбаштыр бистерин шүптүсуска ханы камжылаалы илгерилеп, боттарынын сагыш-сеткилдинин ханызынаан ачы-дузаны чедиргени болгаш деткине дээш эш-өөрлерге, тус-тус хамаарыларга, албан черлеринге, организасталарга ханызы-биле четтиргенивисти илералды тур бис.

Ш. Ч. Саттык өг-бүлезин, бүгү төрөдери.

Тыва төлпоонта бугурургенин аш-чөм-чиндала лаборатория бугурургелерге, организасталарга болгаш вузделт ижилерге аргы (агистал) сугун садып турар. Ол шынал аш-чөм продукцияларын шынарны тодарылар аамалы база кылдыр берип болур.

Адресинак: Кызыл хоорай, Шетиникин болгаш Краченко кудумчузу, 31, кабинет 106. 3-16-56 телефон дамчыштыр харылажыр.

1977 чылда Шугаан Армынны дугаары 2 школаны зоосканынын школага июн 19-га 17 шакта чылгырыныс оргомнитет чалап тур.

КИНО

МАЙ 28 ТЕ
«НАЙЫРАЛ»: «Счастья Родчества в Париже» 9.30, 11.20, 13.20, 15.20, 17.20, 19.20 (узаткан) шактарда. Вилеозал: «Великая битва» 11.20, 13.00, 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Эрота из слоновой кости» 9.00, «Несс и Несс» 10.30, 12.00, «Трое Разгневанных мужчин» 13.30, 16.30, 19.30 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Всесушная» (фильм 1-й «Белле») 13.30, «Битва трех королей» (2 сериялы) 15.30, 18.30 шактарда.

ТАГАР САНАИ: «Тыва сообанк № 383305»

10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.
«ПОНЕР»: «Эрота из слоновой кости» 9.00, «Несс и Несс» 10.30, 12.00, «Трое Разгневанных мужчин» 13.30, 16.30, 19.30 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Всесушная» (фильм 1-й «Белле») 13.30, «Битва трех королей» (2 сериялы) 15.30, 18.30 шактарда.

«Хөмей» симпозиумунга уткуштур

САЛГАЛ-ДАА, САЙЗЫРАЛ-ДАА БАР-ДЫР

Өвүр кожужуниг төвү Хандагайты суурга июн айда улуг темээлдиг «Чаян-92» деп көрүлдө болуп эртер. Оон программазы делем, улуг.

Ол көрүлгенин баштайгы ээлчеглери көдээ суурларда, район төвүндө дооступ, шилдиктерин шилди ал эгезин. Ол күрүлгенин программазында кирип турар «Хөмей-92»-ниң шынагы конкурсуң кожун төвүнге болуп эрти. Айна кожужунун анык, хоочун сыгытчыларын киршикен, республика симпозиумунга киржирдерин шилди, илереткен. Ол көрүлдө сонуургал орарга салгал-даа бар, сайзырал-даа бар чорду. Тыва чононувустун чзаагы аныкчаларынын эглип каап турарын бөгүл бис кара-вын-биле көрүп, кулааныс-биле дыннап турар бис.

Көрүлгенин тергенин Торгалгынып «Кара-Дуруза» хөмей-сыгыт ансамбль бо улаада бүрүн бөдүү-биле симпозиумга киржир эргени чаалап алганар. Уаурукчузу Герман Куулар сыгыттын ияны-бүрү хөвирдерин тергенин күүүсеп, бодунун сугарып азын база катап бадыткады. Республикала база бир сугарыгы сыгытчы Валерий Монгуш бо улаада «Салгал» деп анык хөмейжи-лер ансамблин тургузуп, көрүктүлдерин өөрткөс. Бо көрүлдөге демделген каар эки чүүл — киржикилерин хөй ирүүрүзүлүт орбас, чыды чытпас анык-өскөн болгаш дээрзин демдегезээр алаар. Тулган сыгытчылар деп атталган Сандыл Аны-оол, Дыдыр-оол Молгуш, Буян Монгуш, Контар Алексей, Александр Тора олор чаалап алганар. Сугарып сыгытчы Санчы Кызыл-оолдун огул Бөжөнбил Санчы унп чылы Чога байрдалыныг тизгөш, ам бо көрүлдөге база-ла тергилеп кады. Келир уеде бо анык сыгытчылар улуг мастер үнр дээрин чугаажок.

Каргыраа күүүсөлденин талазы-биле Торгалгынын төлөөн Алексей Донгакка кы-лаа бырашпаа. Сенага хөкөргөн келген бо бот-тыныгыр артист чонону кайгалган. Оон үнүч республика симпозиумунга база дайнап бээр бис.

Николай ООРЖАК, Өвүр район.

ТООЛДА ДЕГ ТЫВАВЫС

Уш-Белдир Ужуп орда төнер эвес, ырак-ла болуру ийин. Арга-чыл-биле, менги харлар-биле шыптыган, хөй хөмелер, хөдөлдериг арты-синаары ашжак, самодельчүс айна дагалар арзы кыза хөмчө чарылап бадыпты. Дагалар азын, дескиндир эки-арга-биле хүрээлөткен шөкүчүгөс хонуптувус. Эм-домитү өт-сигенин, чойган, пештур, өгө-арыгын чагай дээрзин хөй кижж сонуургаар боор Бирги ээлчегеде. ЧДТ садыбын болгаш эмчилерия салгыт Белдир курстарын профессор Ю. Николаев уаурутч турар. Москва хоовайын №68 эмилгезинден билеп ал болур. Ол шыкшак Санкт-Петербурттун палеонтология ЭИИ-ден (эотем-синайчыл институту) эмчилерин билг белдир институтунаан болгаш Санитар-гигиена институтундан билгип, арга-сүмө ап болур.

В. КОРНЕВ, Москва хоорай.

Номчукчу номчукчуга сүмелеп тур

АШТАДЫП ТУРГАШ ЭМНЭЭРИ

«Аргументы в фавты» солунун майаа бир үндүрүгезинден чымыл солун чүдүлгө номчураары. Ону номчураарга сонуургаары-биле чугаалаан, паралаан, амыс. Ул чүдүлгө мидийг доктар-биле эгелээ: «83 харлыг мен. Ону каачче чалааан, тура дүшкөп эсе бизи мен. Ийн шам дургуулаа 4-10 километр темээлди хала човаа чылдырап эртер мен. Эртерини-не сула лимфезини амыдырым бодума дүрүн болган. Чүсө номчуруда, асууттер херегелес-тир мен, көөрүн ачуус айна. Чайы бажынын чанында огород шөлүнге ажилдарыныг төлөк ийик мен.

Маян азыншылым бидим, узун назмынын үндезиня — өйлүг аш чарлап турарыма. Дуржулгамдан элгеш көөргө, мичаар аштарын 66 карап берген назмыма эвес, а харын 25-30 харымааа эгелээн болумза, кадыкымын оон-даа эки турар ийи...».

Бурун шагаанна ажилдап турган бо арганы Япониянын АКШ-тин болгаш оон-даа өске куртарнын эртемденери чүдүлгү деп санап турар. Кижинин организамын өйдүг аш-тадып тургаш, эмнээр арганы ажилдарын мурунда турган СССР-ниң Казды камгалап министрствоу бадылаан. Ол арганы медицинага чыгыш-аиста тереплазы (ЧДТ), орус дылга чугаалаарга, разработно-диетическая терапия (РДТ) эээ.

ЧДТ — эм ажилгавас, Алергия, бронхилер астымак, полиартриттер, хан башшынымы улгадыр, чүрек-дымыр, чөм хайылдыр организм азырларын эмнээринге ол арганын түшүлү эки болган.

Ийнча-даа ЧДТ-ни кезип эмнээр апарган азырларлыг, тубиркулезтин ханы араан, баар шырдуугу, бүрүктери чаагы баа төп иеро азырлыг, боосаа бестер азырп турар, жыктыгы, ууан бала-раар азырлыг кижилерге, уруг эмнээр турар иерлерге болгаш хөдүн эрттир арыл-дорул баксыраан кижилерге бо арганы өмжөлдөп болбас.

Эмнел турар эмчезинин су-меш-биле 1-3 хүн үрүлчүлгөлдү ЧДТ ийчин турар апарганынын соонда, тускы дүрдүшенин, чүрүмү сугул турган, оңу кижж болу бот-тус-кайлан кылган болур. А оон улун хуусааа кыдырын чүдө эмнелерге чыдып эмнелди турган уеде кылп болур. Ийчан организмден керек чок чүдүлөр мугалып үкер, каачыш азырлар, назмын узаар.

ЧДТ азырларын азыншынын болгаш оон чүрүм-профессор Ю. Николаевтин, П. Бреггини, Г. Шелтонуну номнарында, эми Е. Тарасовун «Эм чокча эмнээр» деп сүмезинде тоза бижээ. Ол номнарынды тиражыны эвээш болганын-биле чоңга оларнын чөтпейя турары-ла хомудан.

ЧДТ азырларын азыншынын болгаш оон чүрүм-профессор Ю. Николаевтин, П. Бреггини, Г. Шелтонуну номнарында, эми Е. Тарасовун «Эм чокча эмнээр» деп сүмезинде тоза бижээ. Ол номнарынды тиражыны эвээш болганын-биле чоңга оларнын чөтпейя турары-ла хомудан.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (харым-салгалды секретари), А. С. Дембири (кол редакторуну ордалачызы), В. М. Сат, К. К. Сат, (кол редакторуну ордалачызы), Ш. М. Сиван, Н. С. Эрген. РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34;

Солун иседелде 5 катар үнер Хөмчөлдү 2 паралага амыл

алыр чер — 3-34-26; кол редакторуну ордалачылары — 3-35-91; — 3-34-17; харымсалгалды секретары — 3-34-92; ордалачызы — 3-45-93.

КИЛДИСТЕР: узус депуттарынын Советтери, нийтигел-политиктиг болгаш социал айтырмылар — 3-34-19; — 3-34-98; үлет-

пүр — 3-34-49; 3-36-73; көдээ ажил-агы — 3-41-16; культура болгаш улус өөрөнтөзө — 3-39-15; мезелээр болгаш спорт — 3-36-82; — 3-34-57; — 3-34-39; — 3-34-93; чагаа — 3-39-03; корректорлар — 3-41-23; үндүрүчүлөр — 2-27-41; солун келбейи барганда — 2-32-75; бухгалтерия — 3-37-11.

Эренден ТЕЖИТ.

Номчукчулар саналдап, айтырып, сүмелеп тур

СҮТТҮГ САРЫГ ШАЙ БОЛЗА

Уш-дүрт жыл бурунгаар со- лум, сөксүтүе тыва сарыг сүт- түүг шай дугайында чугуагы келүүнү, дүйлөп келген бис...

Часкал ЧАМБАЛ. Кызды хоорай.

ХАРЫЛАП БЕРИП КӨРҮНЕР

ЫНААР БАРБАНАР ДЭЭН

Мом экин чуртталганында канчаар-даа аялжог байг чү- гөтө таварышкан, боду амы- тыннан чарыган. Улуу- башкы мамаларга баарыга «көпөктер дүңдү» деп дүйлөп келээр барбар, ол тыва...

гаш, бис база орустуй берген бис. Селдерин согуштар зам- чыттар улуу ама-башкыла, үчүнчүсүн канчаар ужурап түрөл деп айтырып, биске хар- ышкан бээр дидебис.

КӨПӨЕКТЕР КАНЧАП БАРГАН?

Сөөлү үеде наймсал Кыз- дын болгаш районнарын ма- ганинеринде демір көпөк- тер доварган. Салын амык- чылар түрө сатылган ар- тын алдыра берелди, мана- ла көпөк дидеп ужетир- лер азы оон чыгам бээрин манаар анарган. А дамак...

«РСФСР-ге бюджет түр- гүзүп болгаш бюджет чору- дагы-терелг кыштарын орук диммешкиннин дүрүмнүн урээни дээш административтн харысалганы күштелдирер дугайында

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

«РСФСР-ге бюджет түр- гүзүп болгаш бюджет чору- дагы-терелг кыштарын орук диммешкиннин дүрүмнүн урээни дээш административтн харысалганы күштелдирер дугайында

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

«РСФСР-ге бюджет түр- гүзүп болгаш бюджет чору- дагы-терелг кыштарын орук диммешкиннин дүрүмнүн урээни дээш административтн харысалганы күштелдирер дугайында

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

«РСФСР-ге бюджет түр- гүзүп болгаш бюджет чору- дагы-терелг кыштарын орук диммешкиннин дүрүмнүн урээни дээш административтн харысалганы күштелдирер дугайында

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

«РСФСР-ге бюджет түр- гүзүп болгаш бюджет чору- дагы-терелг кыштарын орук диммешкиннин дүрүмнүн урээни дээш административтн харысалганы күштелдирер дугайында

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

ЕЗУЛУГ АЧЫ-ХАВЫЯА ДЭЭШ ТЫВЫССА

Кандыг-даа күрүне боду- штинки-даа, даштынки- даа политиканы, аялжог- лан моруларга, экономика- лан моруларга оңу дегенде, шыгарып кижилерин дег- делээр шаңалдадыг болу- рун билер бис. Тыва Арат Республикасы база шаңалдар- ыг чорам. ТАР-нын болгаш Күш-жылдыг өрнөрүн бар турган чон билер. ССРЭ- нин өрнөрүн база төлөтүп кижилерге тилсим турду. Орденер 1947 жылда чедир...

кижилерни уаза-дараа ша- нааш туруп берди. Оларын тыпсырынн ителдерини то- даратка чү? Бир эвес ша- нааларын илээ-бүрү чыла- гадан, төртүтүпчү эчире удуз тымысша туруп бээр болза, алга дүңдүктөл үн- дүл бижиктерини шыкша кылдыр чыде бээр чыгып.

биле чугаалаар болза, ора- нга чыде бидүрбөз. Ора- маадырлар чоруу көргүс- сүн-дөө бол, хар харлаанын уакуштур шаңалдар, дум- жалар аттар алган кижилер эвеш эвес болгай. Ынагалаш шаңалдарын илээ-ла шы- гарып айч-хавыга дээш тыпсыр үе келген. Кандыг ачы-

ларын, эртемдеринин адуу надарын номчул оларга, олар бодуну үезинге төлөтүп кижилер боор-дур. Моон, ал- гаш көргө, «эскертимиз» кижилер бодуну үезинге төлөт- үш болбанын ол-дур. 1991 чылда чедир бистин чүртүсүз кижилерин бистин сөгүнү кулчулукта ителе- де шыгып турган болгай. Арага-дарыга хандыкша, өр- бүдөңгө бузгачак, уру- дарымын кижилерини сөгүш сөзбас чорукту кижилерини багай талам кылдыр көөр турган. Бодуну үезинде өскө кижилерин хаара тууду келер, оон арга-дуржулагын амытар дээш чон кээр турар онзагай чүдүлдерин олар кылдыан, мору-шаныларга үезгерге ашы чүдү чегей болура, олар «эскертимиз» ар- тын калай эвес илбаш?

Шанналдар дугайында бодалдар

Мээң бодаалым-биле алыр- га, хүндүлүг аттарын, орден- дарымын чылаа чаныс ка- тал, Тыванын бот-догунуван хүнү таварыштыр тымысша чү? Тыва Республикасынын ша- наалдарыга төлөтүл болгаш кижилерини хөрөк чуруктары согуштар унаруу, оларын дугайында бижирде «хөй чылдарда үрө-түнедиг аймак- чын сөстөрүн дымдып, чотум чөлдө кандыг ачы-хавыяла дээш, арга-дуржулагына, ажи-л-жында өскө кижилер- ден ылаан, онзаалын түр- рөп чүдүлдер чүд деп шымын- биле бижире хөрөк. Адын-

хавыяны илээ-ла шыла- гадан дээр эртемдин дугайы- нда шаңал тыпсырынн ителедеринге бижиле-ла хөрөк. Сөөлү үеде республика со- дуларында «Эскертимиз» кижилер» деп рубриканын ала-биле «хөй матералдар үнүп, дөрүл-төрөлү, уру- дарын, эш-өрү чамык кижилерин дугайында бижип тур- гар-дыр. Чамалары мээң ачам, азам, аким, угам эскертимиз артын багай деп шымын-биле алыр ка- лар боор дур. Делегейге ат-сураа үнөй полководларын, чогаалчы-

ларын, эртемдеринин адуу надарын номчул оларга, олар бодуну үезинге төлөтүп кижилер боор-дур. Моон, ал- гаш көргө, «эскертимиз» кижилер бодуну үезинге төлөт- үш болбанын ол-дур. 1991 чылда чедир бистин чүртүсүз кижилерин бистин сөгүнү кулчулукта ителе- де шыгып турган болгай. Арага-дарыга хандыкша, өр- бүдөңгө бузгачак, уру- дарымын кижилерини сөгүш сөзбас чорукту кижилерини багай талам кылдыр көөр турган. Бодуну үезинде өскө кижилерин хаара тууду келер, оон арга-дуржулагын амытар дээш чон кээр турар онзагай чүдүлдерин олар кылдыан, мору-шаныларга үезгерге ашы чүдү чегей болура, олар «эскертимиз» ар- тын калай эвес илбаш?

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

УЕПУНАЙ СААЯ. Пенсионер. Хандагайгы суур.

БОЛДУНАР-ЛА АРГА-БИЛЕ ДУЗАЛАЖЫР

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕЛЕР-НИ ДЕТКИИР

Уруглар фондунун Тыва салбырын телерафон эртерип деп шийирээнин бистин номчулганымыс бидир. Ол бөгүн, май 30-де болуп эртер. Оон соругазы чү? Бистин уругларымска ону турсаадын турар, толдугайлаарга, телерафондан кирген акшарынын өскүс, азы нивалды уруглар чуртпал турар албан черлеринге, материалды байдалы чегей болгаш хей уругларым өг-бүдөлөргө, оларнын чайгы аштык-нымагакын организастарына база ууглар. Каады кошкак уругларын эмчи шийирээнин эртин эмесери, ным-буру бунимг ачы-дуза чедирилген азыш чүлөргө ол чарыгатырар. Бунимг бо херети атакан, атай киржир, үзүн кириттирер черлер, кижилер хей-ле болуп деп күрээди.

Уругларга ачы-дуза чедирилгенин дугайына чутта ордуза берген болганымска, ону бистин республиканын Уруглар фондунун ажилчымы Светлана Константиновна Төрүнү киржигеи-биле уламчылап көрээди.

Бот чердеге дуза-жарым, хайыгыт чок эртерин ботун болуп бис. Чүгөс акша-биле кызыгаларар эмес, келген кижилерин сатып-саткыны ботундан алынар ууга-лаажыр, сүмөлүр-дээ танарым-галар түрүн күр.

Чутунамгы эгизине агар санын кирин турар акша дугайында айтырыкта мидиги чүдүлү менем каады; фонду-нун учур-узанын билеп турар кижилер башы өрдүрүр. Че бергизе болза, өг-бүдөлөнгө ботундан чуртпады. Дуза мидиге азы ууга-биле азыш нивалды турарлар. Че Чижя, Кымыл коорайда Коветов судуманына чуртпа турар А. К. Кыргыс бо чылдын эгизинде баш бистин агар санын чегей ай санына чүс азыш шийирээни келди. Сокум-чаныс уугулаага чагаай саткыны дугайына чедирери дег буну кайда бооп.

— Ынамг хаанын, үе баш берге, мидиг болжолго, бугу-лугалар, коопозитар, албан-челелер, сновотаттер, бисе бузургаасер, салым-саарылга

черлери, ным-буру фирмалар, өг-бүдөлөр хууунда бунимг саткыны ачы-дузанын ону херегелп турар кижилерге олар чедирер боор дээрине иле-нел-буру хемчеглеринге өске черлер-биле кады доктаамал киржил келдилис.

— Ада-не дамчыштыр ма-териналды дуза чедиреринден дигма, өөренип турар, мидиги өскүс уругларын ботун-таны биле харылааран багыт эрес деп дималан бис.

— Иис, уругларын ботун-танын база материалды дуза-нине хайыш-ша биле чедирер турар. Школа-интернатта ала-ненин хайыгалары чок өскүс артык олодо, уруглар биле харылаа тургустунган, кай-бир өөредилге черинче кирип алырга, институт-дээ доору-дуга, бисе айтырылды күр болза, кичиниңге ап, дуза-лаарын болжол бис. Байдал мидиге Уругларын урун чүдү шийирээни өөренип турар өскүс уругларга түнү нив-алды уугу эмес дээ бол, материалды дузанын стипен-дия хевиралг бөрийн практи-

кадан. Өөредилге черлеринин профессорлары-биле харыла-лыг бис. Дуза өскүс уруглар-га чуртпал бажы айтырыш тургустунг келерге, диле-гизе кирип турган таварыл-галар болгаш, Ол харын ботун-таныр-боттаамал, азын харын чүдү.

— Фондууну уруглар азын чорудул турары бунимг ажил-челерине чедиреринин, күр-женидан, амыралымын на-рыш, берге үезине өскүс-на-рыш уругларга, хей уруг-лардыгыт өг-бүдөлөргө берге-леп чүвени утпайн, оларын фискал азыштыр деткиир чекке киржирин коллектив-тер, той-нитпадан, хууза кижилерден алырар артык эмес. Агар санын үстүндө адыамыс, Оон-биле кады Тыва Респуб-ликаын Президентинин өг-биле, не болгаш чаштарын камгалаан ажилчылерине уламыш хуулап алыган бир дугайыгар Чарымы уруглар-нын социал камгалаанын талы-биле айтырыкта уугу мидиг болур.

Вера КУУЛАР.

ЫНЧАН «ХАМНААРАККА»

Уруглар камгалагынын хүнү уруглар-ны биле четкиригизе мансар чыгындаг бис. Бо чылдан база чедип келген бо дур. Байырдал чаштарыны болганда, дыка солун эртер боор чүе болгай. Болуп бичин чыштар-биле ол амыг азы амыралды болгаш ынаг б, чарыгатырарын хейлү үшпери кулаамдан ам-дээ үмөс.

Каш чыл бурингаар Ийн-Тал суур амгы «Ийн-Тал» совок аларга. Азы азын-азы эргекчилеп амыралды турган мен. Суур бичин-дээ болза, уругларын турар хери хире-ша-биле багы дугуйн турар. Чурт-пады бажын уругларга таарыштык дээр. Азы амыралды турган чүе. Ийн бичин тар-дээ болза, уругларын 30 чегизе хуулап ап турдун. Азын чегизе талыш мидиги «Уугу-Хем» камгалагы турган. Ынчангы чегизе амыралды Кара-оол ам-дээ уугула-ла-ды мен. Бүдүн, чутунамгы, кижилер-биле кижиле.

Бичин чаштарын азын көрүнгөн программа-биле болур-чүдү-биле өөредип чедир, чалынгы амыг-чанды кижилерине чы-башкы «Иянды Тулушона Кечил-оол» өөредип турган. Холу чегизе повар уругбис Идия Сатовна Айыр-оол-ла база турган болгай. Яси-сидивинин азын «Хамнаарака» дээр турган. Ынаа база утка-ла бар. Хамнаарак дыка-ла чараш кулаш, бистин бичин чарыгыны база ол дег чараш болгайлар. «Хамнаарак» бичин артистеринин концертин суур-нучи чок четкиригизе мансар турган. Арти-стер дээр чалынгы-лар бс, ша-биле ырлар, ташылал турар, чарыктарын чүд дээр. Ол үезе өртек-үе бо хүнирге бо.

дээрга, барык кадыс чыгыш турган эмес, ажарбас боор. Уругларын концертке кел-дер девин тикч артыктың бастери саткын, ады-лерден акша-көпестин алыш, конуг шевр Анна Сатовна Хонор-оолга дараалды дур турдуус. Хамык учур шектин чыгы өртүндө эмес, бичин артистеринин алаан-гыр, чараш талыш-самыла.

Суурну адында ногаан хевис мыкшан шык бар, бистин чайгы «кулуучу» ол турган. Соок, серинг үелерде «Кубка» хер-чүгү турдуус. Эң илангыч «Адыкыгыш», «Идинок», «Матрешка» деп талыштарын деп уугу келерге, ойна-ла турган чүе ийин. Бис нога-ла мансар байыт-тылыс — нымг бирини хуу. Азын хире-ша-биле белеткир турдуус. Кожа-рыкы-биле кайт уругларынсты тускай келүүс бис. Шөгөн Арыг адында шык-кады байырдалды үтүкү, уугу дээр кижил дээ турар бс. Азын тийизинин бичин, белеткир тийизин турдуус. Тын-нор база азын чылдар эрте бертин. Үе урткы-ла болза, кичиниң кымыл коралды ажылы кажан-дээ сатылган үмөс боор чүе.

Чаштар-келер үезе дигир болгай бс. Ынчангы оларнын чагаай, хейлү келер үеи дээр, илангыч бо берге шык чегизе олар турганга талыштарын азын, ажы-тедир хейлү келер, үнү келде дималды турдуу дээр. Болжолун дө бугу чедирери олар азын кылар учурга бс. Байырдалык-биле, бичин чаштар! Дээр келде азын талыш чарык чегизе кырынга менге болуш.

Ирина БЮРЮ.

КАРА-СУГ

Кыштың соогуу бенин тоовайа
Кымыртыкыма болуп чызар
Чайыналган Кара-Суг сен,
Чараш амыг хей деп сен.

Кымыл арыг суу өтүр
Чараш аштар көтүр чымыл
Кымыл бенин уугайа
Чайындаган чылар-дыр сен.

Чайын иимг хүниринеде
Шөгү-оолар сээң сууну
Секке-дир ичимг агаан.
«Четтирдик» деп чутулаалар.

УРУГЛАРГА ШҮЛҮКТЕР

Кымыл арыг суу өтүр
Хей-ле чурттар эртин үшкөш
Дурудалар чыны келер.
Турдугалары септектигер.
«Она» черлер кайда-дыр?»

Олаж мен кийги салдым,
Иланг оор, харыладым.
«Ылак» черт, Ылак чер.

Салбак ногаан хамчыгыр
Чараш-чараш сыргаларым
Урун холуг дарагынарным
Уугулаан мидигү дег,
Аккыр үнүг хамчыгыкка

Өөреникчинин ийи шүлүү

УТПАЙН ЧОРУ

Адын киргеш кажан-дээ сен билин ая дээ,
Амыр-медан айтырарын утпайн чору
Адык сымас багыт өстөр чутулаара,
Амырал каан азы кижэе кара-чылма,
Ады-өгө тыла уугу шадан бачыла,
Сактыр келген түндүктенги чыныларын
Сактын чору, бисе кетип деме-э ол-дур,
Сактылан деп ону камнап күрөдүн чор.

Аныга КОМУЛ-ООЛ,
Кымылгы № 2 школанын
өөреникчиси.

Хамчыкка хон кааладым,
Сыргаларым чарашымын,
Сыгыралды кылаа каймак,
Сайламын КОМБУ.

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРИМГЕ

Чуртгаларын адыгем, терен далай
Азын эртер арттар-синар мурунуга,
Чурдээ амыл, күзгүлери манан тур,
Амырды колпакына чараш кел!
Чуртгаларга, салым-чолга азын боор,
Асы-сими аныга оргаш манал.
Амыл-шын, шынч бөдүн болуңга,
Амыл, өөрүн сени кагбас, болор чор,
Өскөн уш — школадын болор чор,
Нен мыкш башыларын утпайн чор,
Өөредилге, адык нив-ша — ийнстер,
Үе мангар, адык чери мурунгал!
Владимир СААРЫМБУУ.

ШАЛЫПЧЫ АЙ ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ?

Апрель айда Тыва Республиканын Министрал Чөвүленин хуулап алган доктаалын Буугар республиканын демиселдерине чыкы үезе өткү демиселди хуулап демиселди шалыпчы айды эртерген.

Шалыпчы айды эртергенге буну эртергенниң чылдагы айды дигер — чакы үезе респа-блянын демиселдеринге өмт-сиген аймаа курга, өрт аймы-лыгы берге үезе аныа үезе демиселди күштердери багы өнүр-хөргүнн оттап камгала-ры чутула соруга боор турар.

Өртке үзүр демиселди чакы үезе кадыла-биле чорудар дээр. Райондарын хүсүскө коллективтерин тускай шийир-лерин хуулап адылаш. Аныа азын амыг, амыралды болгаш күрүне албан черлеринин, уугуручуларын өртке үзүр демиселдин шалыпчы айдыга өөредилге киржирине хара турган.

Шалыпчы айды эртергенниң соонда түнүс көөрге, өртке үзүр демисел талыш-биле көчү хей амыралдын кымыл чоруткан оларнын шийирче чыгыш мидиге, ийнчүрүгү берге диктал көрөдү. 53 күрүне албан болгаш бугуруг черле-ринге өрт талыш-биле хуула-даларын чоруткан. Ол хуула-даларын үезинде өртке үзүр байдалы багы 5 объектинин, 11 объектинин болгаш участок-тарын амыралды түр сокумга-лаан. Түнүс 27 электин дегер-хереселдерин ажурдуулар.

Өртке үзүр дүрүмдерин чыгыштык үзүр 74 кижилер турган Олардан 15 кижин амыралды уугуручулары боор тур-дар. Оон амыралды 37 кижин сатыктыган.

Чуртгалда бажынарныга, оон демиселдеринге өрт аймы-лык болжолго талыш-биле 1201 бажынарнын өртке үзүр байдалын амыралды болгаш олар-нын элеринге өртү болжол-бизин дүрүмдерин сатып-саткыны талыш-биле тайдыбыр амыралды чоруткан.

Шалыпчы айды эртергенге турган үезе өртке үзүр амыралды эртергенге, чон өрт-түзүрү икиселди тайдыбыр амыралды кадыла-биле чоруткан. Бо амыралды чорударга, хейлү, радио, теле-чаныс амыралды чорударын дуулам бисе үзүр болган.

Чер-черлерге база тайдыбыр амыралды чоруттуулан. Оон иштинде өрт темизини кижилерин үндүргөн болгаш радио-лекторийлары кылган. Райондар төвтеринде радиоларга болгаш Тыва радиога амыралды чорударын кымыл, солжон-га материалдарын параткан, лекция-бесселерин кылган.

Өртке үзүр шаа мидиги демиселдерин ач чорутканын соонда өртке чылды дээрле ай-биле демисел көөрге, өртте-риниң саны 47,8 уугу кызыралган, оон согарал 59,3 үзүр азын болган.

Шалыпчы айга өөредилге киржирин райондарын манса адыа демисел чорутур. Ол дээрге Бин-Хем, Эрзин, Уугу-Хем, Бай-Тайга райондарыга болгаш Кызыл коорайны бир дугайыгар шийирчеге өрт көзү болуп турар.

Оон амыралды бо чутула амыралды Тес-Хем, Току, Өвөр райондар багы демиселди кир-ришкен шийирчеге артык эмес. Бо райондарга Тес-Хем райондан амыралды өртү саны болган оон көгарал өртке чылды бо үезинде уугуруч турары чорутканмы. Азынмы бо райондарын уугуруч дара-галары Тыва Республиканын Сабиттай Чыгыштин хуулап алган доктаалын күрүскө чыгыш чыгыш салбанын алыган. Эртин чылды Тогол-Хем стун-га районун сан-те мидигин, че Шүүмүк көзү Сокумун бажыныга болжолдан өртте-рин хамык-дээ түнүс үзүр, бөкүн ийлен.

Бо чылдыр март 29-түн күнүн Өвөр районун Амыралды 8 чыл шийирчеге өрт болжолунда 1986 чылда түн-нор 2 күтүр шийирчеге өрттеген. Күрүскө 456256 рубль түн-нор көгаралы чедирген. Бо күрүскө сургууларын өөредилге чери чок берге байдалга артык боор турар. Суур өрт-амгалаага өртүмүздө 100 чон чок хер турар, район түн-нор хейлү хамык сокумга эмес болган өрт болган та-варылааа ону өрт-амгалаа чыгыштыр база өөредилге үезе берге. Сууваа сокумун күрүскө 1986 чылда шийирчеге өрттегенге 103-60 маркынды көтүрүлгө өрт болган. Чуртгалда бажынарныга, оон демиселдеринге өрт аймы-лык болжолго талыш-биле 1201 бажынарнын өртке үзүр байдалын амыралды болгаш олар-нын элеринге өртү болжол-бизин дүрүмдерин сатып-саткыны талыш-биле тайдыбыр амыралды чоруткан.

Николай МОНГУШ

ИХМ-ини өрт камгалаа ады-галарын чарыгынын орна-лычын.

Оралакчы президентинин

интервьюзунга хамаарыштыр

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРНЫ КӨДҮРГЕН-ДИР

«Шын» журналы 1992 чылдын май 20-де Тыва Республиканын оралакчы президентин А. А. Мельниковту берген таымалды интервьюну дыка сонугуруч номчулуусу, дарымын дугайында хей чүдүлери солун дамчыштыр база билим адымыс, аныа дурданыш улам бичымты. Пенсонер-лери эине дүрүлгөн турган айтырыг-лаб, сүт өрткө моон сонгаар та каламг болуру чүе. Ынчанга Тыва Республиканын оралакчы президентинин чары-мын Буугар адыга, Россиянын чыдаа Тывага немелде хей акша-хөргүнн хайыр-далдыр, ыччангы бир лабтени өрткө 5-6 рубулан адыш дээринеге бичым-биле бүтүр бис.

Тыва Республиканын уугуручулары — Президент болгаш оралакчы президент бо үезе уугу-чылан чок амыралды турар берген солун дамчыштыр билим. А бо конуну бени идегенин чешиникин шийирчеге болжолго азынмы болуп бичим. Москвага уругу-чур болуп, Тывага чутула айтырыларын ила шийирчеге турар дарагалар-дыр. Ын-чаарга бо берге үезе мынаксыс болза хөргү дээрини база билим турар бис.

Журналистия бир айтырымыга дорт харымын бердимизин дыка хомузанчыг.

Бүзүрелди шынзыдар дээш СОНУРГАП НОМЧУУР

Тыва Республиканын оралакчы президентин Алексей Алексеевич Мельниковту бо чылдын май 20-де «Шын» со-лунга берген интервьюн уугу-чоругура-биле номчулуусу. Иеселени үезинде хей чутула айтырыларын күрүскө бол-ду Чонун шалыпчы социал талыш-биле чыгыш хамчыгыр-лаа кижилерин амыралды-лыгы бо берге үезе дорт хамчыгыр-лаа айтырылар та-лым-биле Тыванын белек ады-буулаады дарагаларына-мын иштерини моон сон-гаар-дээ организастарын ре-дация коллективинин бистер, күн-ажылы хомучулар, ады-лен тур бис.

«Ады-буруну Уугу дайыны-га сонет уугуруч Тийеленин-де» 45 чыл оон байырларын-биле тобтоондот хемчеглер дугайында РСФСР-ын Министр-лер Чөвүленин 1990 чылдын май 3-те № 136 дугайында бис-тей республикада чылдар

күрүскөтинин турарын дугайында журналистиян айтырыгы Тыва Республиканын оралакчы президентин А. А. Мельников дорт харымын бер-бин болган Чонун социал камгалаа министрствозунун немелде тайдыбырын адыр азынчү болган чору. Бо дугайында оралакчы президентине мидиг азынмы чедире дамчыштыр солун релятивизма-ла амыралды фронтунун хей каржычылары далап турар.

РСФСР-ын Министрлер Чөвүленин 136 дугайында доктаалын Россия Федерациянын конституцияга өткүрүлгөн чыгыш чыгыштырине немелде чыгыштырине шалды-ла та-варыларын билер мен. Ын-чаарга ол иштелерде дугайында доктаалды Тыванын ады-ла амыг чыдаа хуулап адыбыр мидиге үезе Россиянын өскө хей республикаларында, об-

лаан, Өөредилге черлеринин профессорлары-биле харыла-лыг бис. Дуза өскүс уруглар-га чуртпал бажы айтырыш тургустунг келерге, диле-гизе кирип турган таварыл-галар болгаш, Ол харын ботун-таныр-боттаамал, азын харын чүдү.

«Тыва кижэе эер кырынга өөргү» деп үлгер чутга бистерин чоргаралымыс. Өггө чоруттугуне кижэе бурдуу бол, кызы-дээ хаманчыла мол-дурга, ботба муун өскөн, мидиге болган Канды-дээ көлүз, сокумга чед бөргө ады-ла, ады. Ол мал тыла кижэе эм-не хуулукады.

Эки үлү ээни чеге каг-бас, эки үлү ээни чеге ут-пас. Бо өскөр бени бистерин ады-сөөмүгүне сеник ка-дан. Дүс бени ады чашыр ортуу чазар эмес. Ынчангы чыгышты кижэе өтка иланг. Оон бир чыгышты Монгуш Тайгава ССР-ын 50 чыл сокумту чыгышты С. Ш. Монгушту чутулаа болур.

Ол районга Монгуш фами-лияны кижэе ховар Анык оол 1955 чылда Кызылдан кыда амыралды техникун доокто, «Мидиге адылаа мад амыл чед берген» деп чурттуг анык адык чүрүч туртугаш, ол да хевээр чурттай берген.

Бен чыл ичинде 1960 чылдын иштен чыгыштыдан эзе-лди. Сортай оол Шараванын Монгуш чыгыштыла-ла үезе амыг чылдын күрүне кере берген. Ол үезин дуртууда чыгышты анык адык чүрүч чыгыш мал үзүн күрүнеге ду-

жээваа дээр. Уугу-Хем чурттуг Монгуш укукт анык эр кыштын сокумга, чыдын ичинде эер кызылдан дүшүс, эргилг чыгыш элтин «Хан» бо-лун артыштылар. Бо конугу берге шык үезине адыр-нын өөредип, терге, шанын өмүртү турар кылдыр амыралды. Бенин ады дие дөргө эмес ады адыгыт адыт өөредип адыр. Ынчангы Монгуш эм-ган. Дүс бени ады чашыр ортуу чазар эмес. Ынчангы чыгышты кижэе өтка иланг. Оон бир чыгышты Монгуш Тайгава ССР-ын 50 чыл сокумту чыгышты С. Ш. Монгушту чутулаа болур.

Борис БЮРЮ,

Кич амыралды чорутуу, өрт.

(Бистин өөр).

Телептиг мезу-шынар—төрөөн черден эгелээр

Мээ тэрэн суурм Ленинка 50 харлаан. Чангыс чертуттуларын Ленинка суурун катал тургузуушунун байдалын июль 20-де болур деп «Шин» солунга база чарлаан. Мээ чүе бийик келген үем 1943-49 чылдар чүе. Бичан бо суур чарлаан. «Кызыл чылды» колхозу болуп тургустун турган. Ол суурнуң сураглы шөвр туудугуларын Билучей, Маады Бүрүна, Турбины, Рябов болгаш ескелер-даа колхозтун хлөб бичырап башкын, эмчелгенн база Сайлыг-Кара деп черте ферманы тулап кылганнар.

Мээ тэрэн суурм Ленинка 50 харлаан. Чангыс чертуттуларын Ленинка суурун катал тургузуушунун байдалын июль 20-де болур деп «Шин» солунга база чарлаан. Мээ чүе бийик келген үем 1943-49 чылдар чүе. Бичан бо суур чарлаан. «Кызыл чылды» колхозу болуп тургустун турган. Ол суурнуң сураглы шөвр туудугуларын Билучей, Маады Бүрүна, Турбины, Рябов болгаш ескелер-даа колхозтун хлөб бичырап башкын, эмчелгенн база Сайлыг-Кара деп черте ферманы тулап кылганнар.

Мээ тэрэн суурм Ленинка 50 харлаан. Чангыс чертуттуларын Ленинка суурун катал тургузуушунун байдалын июль 20-де болур деп «Шин» солунга база чарлаан. Мээ чүе бийик келген үем 1943-49 чылдар чүе. Бичан бо суур чарлаан. «Кызыл чылды» колхозу болуп тургустун турган. Ол суурнуң сураглы шөвр туудугуларын Билучей, Маады Бүрүна, Турбины, Рябов болгаш ескелер-даа колхозтун хлөб бичырап башкын, эмчелгенн база Сайлыг-Кара деп черте ферманы тулап кылганнар.

ТЕЛЕПРОГРАММА ОРНУНГА

ИЮНЬ 1-ден 7-ге ЧЕДИР.

МОСКВАДАН БОЛГАШ НАЙЫСЛАЛЫВЫС КЫЗЫЛДАН. 1 — ПОНЕДЕЛЬНИК. БИРГИ ПРОГРАММА. Чүпү көргүзөр эвес көрээли. Дамчыдылгалар программасы-биле 5.55 ол шақта эгелээр. 6.35 шақта «Эртеги» деп дамчыдылга. 9.20 шақта телефильм. Оон соонда мультфильм 15.40 шақта «Бичаарың балыкчыга» деп уран-чечен телефильм. 18.00 шақта чер-чөрдүн чар мезээлер-биле таныштырар. 19.10 шақта «Бо талаарыга далай чанынга болган» деп уран-чечен фильм. 20.45 шақта «Тамчыктыг улдуар, чаштар» деп дамчыдылга. Чүге чүгү-чүде болбас. 21.00 шақта мезээлер.

деп четтикпейн маанарыас уран-чечен телефильми көөр бис. Оон улаштыр мультфильмдер болур. 10.20 шақта «Бо таварыга далай чанынга болган» деп уран-чечен фильм. 15.55 шақта «Дубровский» деп дөрт сериялыг уран-чечен телефильмин 1-ги сериясы. 19.35 шақта «Байлар база ыглажыр» деп уран-чечен телефильмин көөр бис. 21.20 шақта «Доктор Тейран» деп үш сериялыг уран-чечен телефильмин 1-ги сериясы.

ИЮНЬ ПРОГРАММА 8.00 шақта мезээлер. 12.05 шақта «Монолог» деп уран-чечен фильм. 16.15 шақта «Уругларның күзгүлери» деп уран-чечен фильм болур. Оон улаштыр «Санта-Барбара» деп уран-чечен телефильмин 50-ти сериясы көөр бис. 19.15 шақта «Байлар база ыглажыр» деп уран-чечен телефильмин 1-ги сериясы.

ИЮНЬ ПРОГРАММА 8.00 шақта мезээлер дамчызар бис. 8.20 шақта «Ажылгыр ижигдерин үез» деп дамчыдылгалары сонугадыр. 21.45 шақта кинофильм көргүзөр. 22.00 шақта «Магичымышкы» деп дамчыдылга.

НАЙЫСЛАЛЫВЫС КЫЗЫЛДАН. 18.55 шақта мультфильм көргүзөр. 19.00 шақта «Экспер» деп дамчыдылга. Оон улаштыр мезээлер.

3 — СРЕДА, БИРГИ ПРОГРАММА. 5.55 шақта дамчыдылгалар программасы-биле таныштырар. 6.00 шақта мезээлер. 6.45 шақта «Эртеги» деп дамчыдылга. Оон соонда «Байлар база ыглажыр» деп уран-чечен телефильмин көргүзөр. 10.20 шақта «Доктор Тейран» деп үш сериялыг телефильмин 1-ги сериясы. 15.55 шақта «Дубровский» деп дөрт сериялыг уран-чечен телефильмин 2-ги сериясы. 19.05 шақта «Байлар база ыглажыр» деп уран-чечен телефильмин көөр бис. 21.25 шақта «Доктор Тейран» деп үш сериялыг уран-чечен телефильмин 2-ги сериясы. 23.10 шақта Россия Федерациязын

шакта улут кижилерге мультфильм болур.

ИЮНЬ ПРОГРАММА. 8.00 шақта мезээлер-биле таныштырар. 9.35 шақта «Уругларның күзгүлери» деп хэй сериялыг фильмни 5-жи сериясы. 11.55 шақта «Тенис талаан»-биле Франциянын ажиж чемпионназындан дамчыдылга. Оон улаштыр «Санта-Барбара» деп уран-чечен телефильмин 50-ти сериясы. 17.15 шақта «Бракчи Чөөн чүк» деп дамчыдылга. 20.30 шақта «Санта-Барбара» деп уран-чечен телефильмин 51-ги сериясы көөр бис.

НАЙЫСЛАЛЫВЫС КЫЗЫЛДАН. 18.15 шақта мультфильм көргүзөр. 18.35 шақта «Тыва черде» деп дамчыдылга. Мезээлер сонда улаштыр «Тегерик стоа» деп дамчыдылга эгелээр. Дамчыдылга Тыва Республиканын Эртеги болган өөредилге черлериниң талазы-биле күрүне комитетиниң даргаан Л.Х. Тасоол болгаш дээли өөредилге черлериниң удуруткучулары киржир.

4 — ЧЕТВЕРГ, БИРГИ ПРОГРАММА. 5.55 шақта дамчыдылгалар-биле таныштырар. 6.45 шақта «Эртеги» деп дамчыдылга. Эртеги гимнастика сонда «Байлар база ыглажыр» деп уран-чечен телефильм эгелээр. Оон улаштыр мультфильм болур. 10.20 шақта «Доктор Тейран» деп үш сериялыг уран-чечен телефильмин 2-ги сериясы. 15.50 шақта «Дубровский» деп дөрт сериялыг уран-чечен телефильмин 3-ку сериясы көөр бис. 21.45 шақта «Компьютер» деп дамчыдылга. 22.55 шақта Россия Федерациязын Дээли Советиниң сессиязындан дамчыдылга.

ИЮНЬ ПРОГРАММА 8.00 мезээлер. 13.05 шақта «Сөөлүгү» деп уран-чечен фильм. Оон АКШ-ка улаштыр. 20.30 шақта «Чылык дегелеби мезелеп билишпаан» деп уран-чечен фильмни көөр бис. 21.45 шақта «Компьютер» деп дамчыдылга. 22.55 шақта Россия Федерациязын Дээли Советиниң сессиязындан дамчыдылга.

ИЮНЬ ПРОГРАММА. 8.00 шақта мезээлер-биле таныштырар. 12.50 шақта «Санта-Барбара» деп уран-чечен телефильмин 51-ги сериясы. 15.40 шақта «Монолог» деп уран-чечен фильм болур. 21.00 шақта Россия Федерациязын

Дээли Советиниң сессиязындан дамчыдылга. НАЙЫСЛАЛЫВЫС КЫЗЫЛДАН. 18.15 шақта уругларга фильм болур. 18.40 шақта «Агаларның болгаш хоуларын агладар» деп дамчыдылга. 19.15 шақта «Профессор Дуулякын кызы» деп уран-чечен фильмни көөр бис. 23.30 шақта «Сутта эштер» деп уран-чечен фильмни көргүзөр.

«УРАНХАП» ВИДЕОДАМЧЫДЫЛГА. 20.00 шақта мультфильм болур. 21.35 шақта «Чаа чүрүм» деп уран-чечен фильм көргүзөр.

5 — ПЯТНИЦА, БИРГИ ПРОГРАММА. 5.55 шақта дамчыдылгалар таныштырар. 6.00 мезээлер дамчызар. 6.45 шақта «Эртеги» деп дамчыдылга. 9.15 шақта «Байлар база ыглажыр» деп уран-чечен телефильм. 10.20 шақта «Доктор Тейран» деп үш сериялыг уран-чечен телефильмин 3-ку сериясы. 12.20 шақта «Аян-чорукчулар клубу». 15.55 шақта «Дубровский» деп дөрт сериялыг уран-чечен телефильмин 4-ку сериясы көргүзөр. 18.55 шақта «Лейнебетиле келген Эмиль» деп хэй сериялыг уран-чечен телефильмин уруглар көрүп болур. 21.40 шақта «Вид» болунуң көргүзүлгөсүн (сараалгалар).

ИЮНЬ ПРОГРАММА 8.00 мезээлер. 13.05 шақта «Сөөлүгү» деп уран-чечен фильм. Оон АКШ-ка улаштыр. 20.30 шақта «Чылык дегелеби мезелеп билишпаан» деп уран-чечен фильмни көөр бис. 21.45 шақта «Компьютер» деп дамчыдылга. 22.55 шақта Россия Федерациязын Дээли Советиниң сессиязындан дамчыдылга.

ИЮНЬ ПРОГРАММА. 8.00 шақта мезээлер. 14.00 шақта «Магалад ханнас аас-кежикти сылдызы» деп уран-чечен фильмниң 2-ги сериясы. 15.40 шақта «Лирги амытаныр аймаа» деп дамчыдылга. 18.45 Баскетбол талазы-биле делегей чемпионнады. 20.00 шақта мезээлер. 23.15 шақта рок-концерт.

НАЙЫСЛАЛЫВЫС КЫЗЫЛДАН. 18.40 шақта уругларга фильм көргүзөр. Оон соонда мезээлер дамчызар. 19.15 шақта композитор Р. Кенден-биянын гогадыкчы ажил-чорутулгазына тураскааткан кежээ.

8 — СУББОТА, БИРГИ ПРОГРАММА. 6.50 шақта

ЛЕНИНКА — МЭЭҢ УЯМ

Ол шыкаш шала сөөлүредир суур ааанга тараа кургалар бажыны база тутканнар. Бичан колхозна илчире дугуйлуг тракторлар чаа кээп турган. Ол тракторларның эзелери хөлөк чалың анык эрлер болга чүе. Кынарнаа, Буруна, Биче-оол, Басклай Гүленик, Маады Бавай-оол, Маады Чамыя олардыр. Бригадирине Григорий Шөвон ажыдал турду. Колхоз тургустунага даргалар турганнага Лангай-оол Маады, Василий Шөвон казаржыр. А фронтучу чораян, ажаа даяның Василий Кукарин хэй чылдарга хөлү бригадалын удуртуп келген. Суурнуң бир хундулуг кижия Владимир Сөкчае пенсия үнүгүе ак сесткилдик мурачкы чолаачы бол ажыдал келгенин сактып оорган. Ол үениң кижилериниң үлүгүлүгүн чөк аждаткан, биче сөсткелгенин кайгаар мен. Олч, тыва деп олгала блббө, нейылдым чү дээр. Бичан тартип өстүрген тарааның бөтинга база чөмгүр чаагыны кайгаар мен ийин. Бичаным кайгаар, кижилериниң пайырады, дем күжү өл чие күштүк болганга, колхоз байып, артады алчип турган болгай. Бичангы Сайлыг-Кара ферманың директорини эшкени, сткүдүн улус кайгаар. Ишек

Чөлдө мичаш азы-сөөк ыдал чөккө бот-боттарын хөлөк деткижерлер. Устүнде алаачик механизатор колхозчулар аарызылан хөй кижилер алаар-кавылага четкениер. Оларан Виктор Комбевит, Глухенко Ленин, Биче-оол Маадырвич Буруна, Куп-ажыдалы Кызыл Тук ордениниң алаачикан болганнар. Оон ийиң алаачи улгуды берген республика чергелин илчибүрү амылдарга ажыдал чоран кижилер база бар. Чинжа; Степан Намчыра Кызыл хооривиниң ишкяни херектер чериниң хоонун ажыдалкыны, Андрей Байкараевич Юм-бүу комсомол обкомунга төскү ажыдалкы болуп чораян.

Кижия барганнар. Кижия көргөш, кара баары ажыыр, кударгай, санааргай суур болу берген. Харын-даа олчө ээ көрүңү, төрөөн суурм. Ленинканы катал тургузаа дээп чалгыс чер-чүртүлгүлери кийгилериниң каттыжып, сеткил хайнып, төөгүзүп сактып, өөрүп оор мен. Бичанга оң чер-чүртүтү кижя болгаш зараа-зында оодурулганы кияркан.

ЛЕНИНКАМ

Итпик, кас күш, өдүрөктүг Ишкээр шынаа чечен суугу, Дөңгөлөктөр кырал өскен Төрөзү суурм Ленинка. Алаал келген санымга ла Аук-көк дээрки чалгаан тараан, Экиннериң эржи көрүп, Сөптөс мен Ленинкам. Көкүр чөтөс таныгырга, Хайым иштин кадына-лаа Илчылдыл сактып келир Бляк суурм Ленинкам.

Өскөл чермеге илчылдымын бо шулу-биле сакшысеткилдик илеретим. Ленинка суур катал тургустунуп, чаа төени белгелес-биле хөгжүп чоруй бар ээрзинге иделетил улур.

Болат МААДЫ, Каа-Хемзе Дерга-Асык дузалал школанын башкыны.

Ол шыкаш шала сөөлүредир суур ааанга тараа кургалар бажыны база тутканнар. Бичан колхозна илчире дугуйлуг тракторлар чаа кээп турган. Ол тракторларның эзелери хөлөк чалың анык эрлер болга чүе. Кынарнаа, Буруна, Биче-оол, Басклай Гүленик, Маады Бавай-оол, Маады Чамыя олардыр. Бригадирине Григорий Шөвон ажыдал турду. Колхоз тургустунага даргалар турганнага Лангай-оол Маады, Василий Шөвон казаржыр. А фронтучу чораян, ажаа даяның Василий Кукарин хэй чылдарга хөлү бригадалын удуртуп келген. Суурнуң бир хундулуг кижия Владимир Сөкчае пенсия үнүгүе ак сесткилдик мурачкы чолаачы бол ажыдал келгенин сактып оорган. Ол үениң кижилериниң үлүгүлүгүн чөк аждаткан, биче сөсткелгенин кайгаар мен. Олч, тыва деп олгала блббө, нейылдым чү дээр. Бичан тартип өстүрген тарааның бөтинга база чөмгүр чаагыны кайгаар мен ийин. Бичаным кайгаар, кижилериниң пайырады, дем күжү өл чие күштүк болганга, колхоз байып, артады алчип турган болгай. Бичангы Сайлыг-Кара ферманың директорини эшкени, сткүдүн улус кайгаар. Ишек

Чармалдар салдырарыс БАРААН ЧИГ ЭТТИҢ УНИВЕРСАЛ БИРЖАЗЫ ИЮНЬ 3-ТЕ БОЛУР САДЫГЛАШКЫНЧЕ ЧАЛАП ТУР Садыглашкында барааннарның данзызы лот барааннарның ады эге дем. саны өртөз ТУДУГ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЛГАШ ДЕМИР-БЕТОН КЫЛЫГЛАР 1. Металл шифер 1,75x1,2 м, 8 чалгыглыг кв. м 1398,6 44 2. Цемент М-400 тонна 150 1500 3. Ады азыглыг металл плитка кв.м 150 180 4. Фунгү шил кв.м 74 100 МАШИНА БОЛГАШ ПРИБОР ТУДУУНУҢ ПРОДУКЦИЯЛАРЫ 5. «Урал» мотоциклдерге филтредер шт. 9 7 6. 98 муң км эртен «ЗИЛ-157» авто-

- 14. ЦС-30 деп огуец чугдурар станок компл. 1 15350
- 15. Автомобильге бензин кудар блок (хууда) шт. 1 65000
- 16. Газтаан суг шили хаар машина ЕВВФУ компл. 21 18400
- 17. «Пионер-2» кран ПВ-15 хуу (ажылгала турган) шт. 1 150000
- 18. «Зил-130» автомашинаның кардан өвээ (бүрүн) шт. 1 1700
- 19. ГАЗ-52 автомашинаның радиатору шт. 1 1260
- 20. ГАЗ-53 автомашинаның редуктору шт. 1 2400
- 21. Шой сенчи (диаметри 150) шт. 3 2000
- 22. Кач сөмчү (диаметри 400) шт. 1 3000
- 23. Хэй бистиг ролыктыг демир хачызы шт. 1 15000
- 24. 12 МВ100—196-1 деп бетон тырыыр твргуват шт. 1 20000
- 25. ЗЛ 22 деп хююглаар станок, чаа шт. 1 120000
- 26. Элезиң чаштыпап тургузуг, чаа шт. 1 1200
- 27. «Воронеж-4» деп сүт болгаш катчимис чөктейлери холуур тургузуг шт. 2 4000
- 28. А СТ 60 аккумулятор шт. 5 4500
- 29. 160x1. 6x32 хемчээлдиг тырыкы хипээ шт. 34 180
- 30. 1500x180 хемчээлдиг пиллопама шт. 50 550
- 31. СТ 50 аккумулятор шт. 1 5000
- 32. «Пчелка» мотоцикл, чаа шт. Т 35000
- 33. ТМЗ-902-01 кожуг, чүдүрөк чүгү 30 метр. алып чүгү 8 тонна, 8 дугуйлуг шт. 1 20000
- 34. 6-16-60 маркалыг насос шт. 1 30000

ХИМИЯ, РЕЗИНА-ТЕХНИКТИГ, СААЗЫН ПРОДУКЦИЯЗЫ БАЗА БЫШ БОЛГАШ ДИЛИГ МАТЕРИАЛДАРЫ

- 35. МБ деп карбамид-мочевина химишчилдег хап 3980 10 3 кг
- 36. Аммофос азот-фосфорлуг химишчилдег, 1 кг хап 3000 10
- 37. Саазын хааржак кылар картон (дүргүн дензини 600 кг) тонна 20 13500
- 38. «Победа» автомашинаның дугуя 600x16 шт. 346 3500
- 39. ГАЗ-21 автомашинаның дугуя 670x15 шт. 82 3400
- 40. ВАЗ «Москвич-412» автомашинаның дугуя 165x80 рх13 шт. 500 4300
- 41. ГАЗ-53 автомашинаның дугуя 240x508 шт. 20 7000
- 42. ЛНАЗ чалканың автомашинаның дугуя 300x508 шт. 20 11500
- 43. Сенаж полотнозу тонна 0,5 7500
- 44. ГАЗ-66 автомашинана дугуя 1200x18 шт. 6 1000

АЫШ-ЧЕМ БАРААННАРЫ

- 45. Сорттук картофель (дүрген быжар, 40 хонук) кг 10000 13
- 46. Кургаг дрожжи (хапта 15 кг, 1992 чылдын) кг 600 300
- 47. «Россиянка» электроплитка шт. 4 1200
- 48. Будук кисточкалары (тырыкы) шт. 473 13
- 49. Азар шоочалар шт. 88 800
- 50. Уругларга үш дугуйлуг чаала-терге шт. 800 390
- 51. «Нива» автомашинаның муруку шили триплекс шт. 1 4200
- 52. Эмиң халаттары (эр, херэежен): размерлери 88-102 шт. 1000 100

БИРЖА СААЗЫН Инекс: 667000 Кызыл хоорай, Красноармейская, 100. ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Дээли Советиниң бажың Чыгаа, «Шын» солунун редакция коллективин. Кол редактор В. Ф. ЧАДАМБА. РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (харыс-сагалар секретары), А. С. Демчинов (кол редакторун оолакчымы), В. М. Сат, К. Сат (кол редакторун оолакчымы) РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер түгээп

- 53. Кухня гарнитуру (үлгүүр) компл. 10 20000
- 54. Саазынга будаан клеёнка м. 250 150
- 55. «Сарго» ширбиилдер шт. 1000 15
- МЕТАЛЛ ПРОДУКЦИЯЗЫ
- 56. Дюралюминий хоолайлар (чер өрүмнээр-де хереглээр, диаметри 54x5) п. м. 1534 160
- 57. Станокка ажылгаар быс кылар ВК-8 маркалыг калыг кан эзилдиринг шт. 872 25
- 58. Зсп ГОСТ 8509-86 булунналчак кан 45x45x4 тонна 15 20000
- 59. Кран тростары 3,2 ск 20 ст ГОСТ321488-88 шт. 20 300
- 60 Т-11 чөк хоолайлар, диаметри 20x2,5 10 п. м. 50 100
- 61. Сүг болгаш газ дамчыдар хоолайлар, диаметри 32x2,5 п. м. 400 100
- 62. Канчаян тиглиг нефть дамчыдар хоолайлар 10 п. м. 50 2500

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Красноярскинң политехниктиг институтуна Кызыла филиалы хундуку болгаш бот-өөредилгениң салбырларын дайы-биле дараазында мергежилдер талазы-биле бирги курска студенттер хулап аларын чарлап тур: автотранспорт факультеди — автомобиль болгаш автомобиль ажыл-агым мергежил; тулуг факультеди — үлетпур болгаш хамааты тулуг мергежил.

Бүдүрүгелер, организациялар болгаш албан черлери-биле төдөспүрүг керээлер өзүзүр конкурстан дашкаар немеле хулап алышымын кылар.

Кирип турарлар математикага, орус дыл болгаш литературага бижимис экзаменнени, физикага аас-биле экзамен дүрага бижимис экзаменнени чаа дүргүннерин дугайында жаар. Хулап алышымын чаа дүргүннерин институту-тодаргай келээни Красноярскинң политехниктиг институтуна Кызыла филиалының хулап алышымын комиссиязындан билеп ал болур.

Тыва Республиканың Культура министрствозу Улан-Удэде Чөөн Сибириниң уран чүүл институтунун уран чүүл педагогика факультетинин бот-өөредилгелиг салбырын театр режиссуразы мергежилге кирер күзелиңлерге экзаменнени 1992 чылдын июнь 8-тен 14-ке чедир эрттирер. Анаа киржир күзелиңлер эргежок чүгула чаалагалыг, чогаадыкчы аргаларлыг (актёр, режиссёр, чечен чогааг талазы-биле), бот-тывыгыра уран чүүлге киржип чораян, культура болгаш уран чүүл талазы-биле

чогуур бийилерлиг болур ужурулуг.

1. Мергежил талазы-биле экзаменни абитуриентилер-биле беседа байдалдыг эрттирер:

- а) уран-чечен чогаагга күүсөлде (шүлүк, басня, калбак чогааг);
- б) актёржу этюд;
- в) режиссёржу этюд;
- г) тансы күүселдези;
- д) хөгжүм чогааалынын күүселдези.

2. Орус дылга болгаш литературага экзамен (эдертиг).

3. Орус дылга болгаш литературага экзамен (аас-биле).

4. Төөгүе экзамен. Экзаменнени Кызылдан уран чүүл училищезинге эрттирер. Абитурентилер июнь 7-де келир.

Айтырыг тургузуп келир чери: Кызыл хоорай, Чазак бажыны, Культура министрствозунун кадр килдизи, кабинет № 429, телефону 3-23-83.

«ХЕМЧИКТИҢ СЫЛДЫЗЫНЫҢ ШАННАЛЫ ДЭЭШ» Бо чылдын июнь 13-те, субботада, кожууннар аразының «Хемчиктин сылдызы» солунун шанналы дээш чанчыл болган 128 мөгенин тыва хушөс маргылазаы болуп эртерин чарлап тур. Хүреш Кызыл-Мажалык суурга 13.00 шақта эгелээр. Шүүлген мөгени аыт-биле шаннаар. Республиканың бүгү кожууннарында мөгелерни база «ааркыкчылар» маргылдааже чалап тур бис.

«Хемчиктин сылдызы» солунун редколлегиязы.

Республиканың Улусу чогаалдык бажыны бот-тывыгыр композиторларын чаа чоргаларың 1992 чылдын июнь 4-е чөткө үзүлүп алыр. Чогаалдык үш чөткөкчү кылаш, 667000, Кызыл хоорай Шетиники болгаш Кравченко күдүмчүзү, бажы № 46 адресте РУЧБ-ге аккору азы чогузар.

КИНО (АКШ) 9:20 11:20 13:20 15:20 17:20 19:20 (узаткын), Видеоал: «Лүч инжи» 10:00, 12:00, 14:00, 16:00, 18:00 «ВОСТОК»: «Ну, погод!» 13:30, «Притягательный» (2 сериялыг) 15:30, 18:30 шактарла. ИЮНЬ 1-ДЕ «НАЙЫРАЛ»: «Неустойчивое лицо» (Олессиниң киносувизызы бүзүргө, 16 далай алу шыдылгалар) 9:40, 13:30, 15:30, 17:30, 19:30 (узаткын) «Ночные приключения капитана Врунгеля» 11:40 шактарла. МАП 31-ДЕ «НАЙЫРАЛ»: «Банкяр» АГАР САВЫ: «Тыва солбаны» № 363305. Тыва Республиканың Парладалы болгаш информация министрствозунун типографиязы, Кызыл, Шетиники болгаш Кравченко күдүмчүзү, бажы № 1.